

Зміст

1. Витоки філософії.
2. Філософія – одвічно-діяльна любов людини до мудрості. Різноманітність уявлень про мудрість.
3. Філософське розуміння суспільства.
4. Загальна характеристика релігійного світогляду.
5. Філософія як форма суспільної свідомості, її предмет і функції.
6. Світоглядна функція філософії. Філософія і світогляд.
7. Гносеологічна функція філософії. Філософія і наука.
8. Методологічна функція філософії. Філософія як методологія.
9. Культурно-виховна функція філософії. Філософія і культура.
10. Гуманістична орієнтація філософії.
11. Основне питання філософії.
12. Проблема методу в філософії. Діалектика і метафізика.
13. Свідомість як вища форма відображення.
14. Суспільна сутність свідомості.
15. Основний зміст пізнавальної діяльності.
16. Філософський смисл проблеми буття.
17. Практика як спосіб людського буття в природному і соціальному світі.
18. Філософське розуміння матерії.
19. Рух як спосіб існування об'єктивної та суб'єктивної реальності.
20. Простір і час: філософські та природничо-наукові концепції.
21. Філософське вчення про свідомість.
22. Рух і розвиток. Прогрес і регрес.
23. Чуттєве і логічне пізнання, їх співвідношення.
24. Філософське вчення про істину.
25. Методи наукового пізнання.
26. Історичні форми діалектики.
27. Основні закони діалектики.
28. Категорії діалектики та їх пізнавальна роль.
29. Основні школи Стародавнього Китаю: загальна характеристика.
30. Історичний розвиток форм сім'ї (за працею Ф.Енгельса «Походження сім'ї, приватної власності та держави»).

31. [Спосіб матеріального виробництва, його структура і сутність.](#)
32. [Суспільна свідомість, її структура і сутність.](#)
33. [Суспільство як система, що само розвивається.](#)
34. [Проблема сенсу, цінності людського життя в духовному досвіді людства.](#)
35. [Ідея цілісної людини як вираження сенсу людського життя.](#)
36. [Предмет філософії та його історична зміна.](#)
37. [Давня філософія як зародок і колыска всіх наступних типів філософії.](#)
38. [Єдність і багатоманітність історико-філософського процесу.](#)
39. [Людина – змістовне ядро всіх проблем давньої філософії.](#)
40. [Загальна характеристика філософських шкіл Стародавньої Індії.](#)
41. [Філософські школи Стародавнього Китаю.](#)
42. [Проблема людини в філософському вченні Сократа.](#)
43. [Філософська думка в Україні: традиції і шляхи розвитку.](#)
44. [Космоцентризм давньо-грецької філософії.](#)
45. [Платон: вчення про ідеї, етичні і соціологічні погляди.](#)
46. [Філософія Аристотеля.](#)
47. [Мудрість як безпосереднє джерело щастя в тлумаченні античної філософії.](#)
48. [Елліністична філософія: епікуреїзм, стоїцизм, скептицизм.](#)
49. [Сутність і основні риси філософії Середньовіччя.](#)
50. [Філософія Середньовіччя: патристика, апологетика, схоластика, містика.](#)
51. [Філософія епохи Відродження: антропоцентризм, геліоцентризм, пантеїзм.](#)
52. [Раціоналізм Р. Декарта.](#)
53. [Гносеологічні і соціологічні концепції Т. Гоббса.](#)
54. [Сенсуалізм Дж. Локка.](#)
55. [Основні ідеї філософії Б. Спінози.](#)
56. [Вчення про монади Г. Лейбніца.](#)
57. [Соціальний ідеал філософії Просвітництва. Філософські погляди Вольтера і Ж.-Ж. Руссо.](#)
58. [Французький матеріалізм XVIII ст. \(Ламетрі, Дідро, Гельвецій, Гольбах\).](#)
59. [І. Кант – основоположник класичної німецької філософії.](#)
60. [Етична концепція І. Канта.](#)
61. [Діалектика та принцип історизму в філософії Г. Гегеля.](#)

62. [Антропологічний принцип філософії Л. Фейєрбаха.](#)
63. [Філософія марксизму та її основні ідеї.](#)
64. [Сутність матеріалістичного розуміння історії.](#)
65. [Проблема відчуження та шляхи її подолання.](#)
66. [Загальна характеристика сучасної західної філософії.](#)
67. [Позитивізм і його історичні форми.](#)
68. [Філософія життя Ф. Ніцше.](#)
69. [Філософія екзистенціалізму.](#)
70. [Фрейдизм: свідоме і несвідоме.](#)
71. [Концепція людини в філософії Е. Фромма.](#)
72. [Тема абсурду і бунту в філософії А. Камю.](#)
73. [Атеїстичний екзистенціалізм Ж.П. Сартра.](#)
74. [Витоки філософської думки в Україні.](#)
75. [«Практична філософія» Г. Сковороди.](#)
76. [Вчення про «Сродну працю» Г. Сковороди.](#)
77. [Проблема людини в філософських розмислах Г. Сковороди.](#)
78. [Форми суспільної свідомості.](#)
79. [Трудова теорія походження свідомості.](#)
80. [Етико-політичні вчення філософії Аристотеля.](#)
81. [Соціальні утопії епохи Відродження \(Т. Мор, Т. Кампанелла\).](#)
82. [Емпіризм Ф. Бекона.](#)
83. [Протиріччя між системою і методом Г. Гегеля.](#)
84. [Об'єктивний ідеалізм Ф. Шелінга.](#)
85. [Суб'єктивний ідеалізм Й. Фіхте.](#)
86. [Вчення про неосферу В. І.Вернадського.](#)
87. [Філософські ідеї в Україні ХХ ст. \(В. К. Липинський, П. В.Копнін, В. І. Шинкарук, М. В. Попович.\).](#)
88. [Свідомість і мова.](#)

1. Витоки філософії

Філософія зародилася близько 2500 років тому у країнах древнього світу (Індія, Китай, Єгипет). Класична форма - в Греції. Ця наука спочатку включала у собі всю сукупність знань, пізніше перетворилася на систему загальних знань світі, маючи завдання з відповіддю найбільш загальні та глибокі питання природі, суспільстві, людині.

Перша спроба людини пояснити походження і пристрій світу, причини стихійних явищ й те породили *міфологію*. Міфи - це узагальнені образи, які включають в себе не тільки світ наявного буття, котрий часто виступає чимось ворожим для людини, але і світ бажаний, світ надій і сподівань, в якому вільно здійснюються докорінні життєві інтереси родового колективу.

Релігія являє собою фантастичне відображення пануючих над людьми природних та соціальних сил. Це така форму світогляду, у якій освоєння світу здійснюється через його подвоєння на земний, природний, і потойбічний – «небесний». Релігія змінювалась разом із зміною форм суспільного життя, які вона спотворено відображала.

Однією з історичних місій релігії виступає формування свідомості єдності людського роду, значимості загальнолюдських моральних норм, цінностей. З допомогою урочистієї обрядовості релігія культивує людські почуття любові, доброти, терпимості, співчуття, милосердя, совісті, боргу, справедливості та інші. Однак у релігійному ж світогляді можуть виражатись і це зовсім інші настрої, ідеї: фанатизм, ворожнеча до людей іншої віри.

Філософський світогляд успадкував від міфології та релігії сукупність питань про походження світу, його будову, місце людини і т. п., але відрізняється логічної упорядкованою системою знань, характеризується прагненням теоретично обґрунтовувати положення та принципи.

2. Філософія – одвічно-діяльна любов людини до мудрості. Різноманітність уявлень про мудрість.

Термін "філософія" має давньогрецьке походження: він складається із слів: "філео" - любов і "софія" – мудрість і в дослівному перекладі означає любов до мудрості. Українські філософи XVIII-XIX ст., позначали філософію словом "любомудріє". Вперше термін "філософія" з'явився у відомого давньогрецького мислителя Піфагора (IV-V ст. до н.е.), який вважав, що мудрість — прерогатива богів, філософія — покликання людини. Відповідно філософ – не мудрець, а любомудр – той, хто прагне до мудрості.

Людство завжди прагнуло і прагнутиме мудрості. Філософія – це така любов до мудрості, яка спонукає людину з її загострено совісним ставленням до світу шукати і знаходити відповіді на головні питання свого буття.

Мудрість – позатеоретична форма світоглядного філософського осмислення дійсності і розв'язання практичних питань на основі поєднання багатого життєвого досвіду і розуму. Мудрість визначається як досвідченість, що характеризується моральністю, духовністю, причетністю до вищих життєвих цінностей.

Отже, філософствувати – це прагнути до мудрості. Мудрість притаманна не всім людям, хоча потенційно властива кожному. Вона здобувається різними шляхами, виявляється у різноманітних сферах знань і діяльності, закріплюється у прислів'ях, притчах. Мудрість існує, тому що існують проблеми, які вимагають вирішення. І хоча вони не є остаточними вирішеннями, проте сприяють правильному спрямуванню людини.

Мудрість – не наука, оскільки наука є системою понять, значення яких органічно пов'язано з її предметом. Вона ґрунтується не стільки на даних науки, скільки на повсякденному та історичному досвіді.

Філософія — теоретична форма світогляду, яка підсумовує, синтезує її досягнення, формує світорозуміння, а також визначає світовідношення.

Через мудрість людина усвідомлює світ у всій його цілісності, бачить у ньому не лише його глибинність, а й межі своїх можливостей і міру власної значущості.

У філософії проблема мудрості використовувалась у концепції "софійності" (досконалий) світу, згідно з якою творча смислонаповненість буття, його краса та довершеність визначаються причетністю до мудрості універсальної сили, що нібито керує світом.

Отже, філософія як любов до мудрості є реалізацією повноти життя людини, вона об'єднує цінності істини, краси і добра.

3. Філософське розуміння суспільства

Суспільство є надскладною системою, яка формується в міру розвитку здатності людей відокремлювати себе від природи. Філософія визначає три основні групи факторів, які обумовлюють розвиток людського суспільства: *праця* (специфічно людська доцільна діяльність), *спілкування* (колективний характер діяльності і життя), *свідомість* (пізнання, інтелект, духовний зміст людської діяльності). Суспільство (соціум) можна визначити як сукупність всіх форм і способів взаємодії і об'єднання людей. В розумінні поняття «суспільство» потрібно виділяти два аспекти, два виміри — індивідуальний і соціальний. По-перше, суспільство — це самі люди в їх суспільних відносинах. По-друге, суспільство є такою системою, що здатна до саморегуляції. Процес упорядкування та організації суспільних відносин породжує відносно самостійні і незалежні від індивідів форми суспільної інтеграції і регулювання відносин між індивідами, між соціальними спільнотами, між людиною і природою (виникає система норм і правил, прав і обов'язків, заборон і дозволів).

Саме така суперечлива особливість суспільної реальності — бути продуктом взаємодії індивідів, відбитком їх суб'єктивності (цілей, інтересів бажань) і разом з тим незалежним від них надіндивідним, об'єктивним утворенням — обумовлює специфіку соціальної закономірності (соціальної детермінації), що якісно відрізняється від закономірностей природи.

Із сукупної діяльності індивідів розвиваються нові об'єктивні історичні обставини, які, в свою чергу, визначають наступний розвиток людей. Тим самим, не існує закономірних тенденцій історії без діяльності людей. Люди знаходяться в залежності від об'єктивних умов і обставин життя, але разом з тим створюють і змінюють ці обставини.

4. Загальна характеристика релігійного світогляду.

Світогляд – форма суспільної самосвідомості людини, через яку вона сприймає, осмислює, оцінює світ, визначає своє місце у ньому. Це система принципів, знань, ідеалів, цінностей, надій, вірувань, поглядів на сенс та мету життя, які визначають індивіда або соціального суб'єкта та органічно вплітаються в його вчинки та норми мислення. Філософія виникла більше двох з половиною тисяч років тому. Однак вона не є історично першим видом світогляду: до неї існували міф і релігія. Релігійний світогляд виникає як своєрідне явище витіснення міфів, їх “удосконалення”, уніфікація (тобто спостерігається прагнення до об'єднання, приведення до єдиного початку). Релігія – такий вид світогляду, в якому дійсність зображена у фантастичних образах, шляхом уведення надприродних властивостей і сутностей. На відміну від повсякденного досвіду, релігія є ієрархічною системою. Ієрархічним центром монотеїстичних (Монотеїзм від грец. *monos* — «єдиний» + *theos* — «бог»; *єдинобожжя*) релігій є Бог. У логічному і понятійному відношенні релігія є більш розвинутою системою, ніж міф: вона включає не тільки різноманітні чуттєві образи, але й абстракції досить високого рівня розвитку. На відміну від науки, релігія основана не на знанні, а на вірі; у суспільстві релігія функціонує за посередництвом церкви (де, наприклад, відбуваються обряди, ритуали тощо) та інших об'єднань віруючих.

За своєю природою релігійний світогляд є антропоморфічним (Антропоморфізм — уподібнення будь-чого до людини або перенесення її фізичних та інтелектуальних властивостей на тварин, рослини, річ і явища навколишнього світу.) і теїстичним (Теїзм є релігійним або філософським переконанням існування найвищої, надсвітової істоти – Бога, яка створила світ, його підтримує та ним керує.), тобто Бог сприймається як істота, що має людську подобу та людські властивості. Основою релігії та релігійного світогляду є ідея креаціонізму — створення Богом світу з нічого. На відміну від міфологічного, релігійний світогляд виходить із принципу монізму (Монізм — теорія, згідно з якою різні типи буття або субстанції, що здаються різними, врешті зводяться до єдиного джерела.), а не плюралізму (Плюралізм «доктрина множинності», згідно з якою існує кілька незалежних основ буття чи істинного знання). Першоосновою і першопричиною світу, як правило, визнається першопочаток, який створює природу й людину, встановлює характер взаємовідносин між ними, а також між природою та людиною, з одного боку, і Богом—з другого. Релігії, особливо світові (буддизм, християнство, іслам), виникають на новому етапі розвитку суспільства, коли людина, її існування більшою мірою залежать не від сил природи, а від соціального середовища. Специфікою релігійного світогляду, як і міфологічного, є фаталізм — визнання наперед визначеності кимось життя людини, її долі. По суті, релігійний світогляд заперечує свободу в бутті людини. Релігія і релігійний світогляд ґрунтуються на вірі — вірі у надприродне. На відміну від космоцентризму міфологічного світогляду, релігійний світогляд — геоцентричний. Бог — центр світобудови, буття світу й людини. Віра — це і соціально-психологічний механізм, і спосіб передачі досвіду від людини до людини, від покоління до покоління. Релігійний світогляд догматичний ще й тому, що він канонічний. Дані Богом ідеї, моральні цінності, норми поведінки та спілкування визнаються абсолютними, тобто всезагальними, істинними, історично незмінними. Людина пізнає Бога, його творіння, сенс буття не розумом, а почуттями («божественним одкровенням», «переживанням», «інтуїцією віри»).

5. Філософія як форма суспільної свідомості, її предмет і функції.

Суспільна свідомість – це сукупність ідей, теорій, концепцій, поглядів людей, котрі відображають їх суспільне існування або буття. Формами суспільної свідомості є політична, правова, філософська, моральна, релігійна і т.п. Всі ці форми представляють собою відображення різних сторін життєдіяльності людини і суспільства.

З теоретико-пізнавальної точки зору філософія, як різновид суспільної свідомості, є формою відображення дійсності у свідомості людини.

Для філософії як форми суспільної свідомості специфічним є “світорозуміння”, “світоз’ясування”. Об’єктивні закони розвитку природи чи суспільства не можна, наприклад, сприйняти з допомогою зору, дотику чи смаку. Вони сприймаються лише на рівні мислення.

Предметом філософії є її об’єкт - відношення "людина-світ",- аналізований із погляду природи і сутності світу, природи і сутності людини, його місця у світі, відношення до нього, можливостей його пізнання і перетворення, а також із погляду устрою світу, його загальної структури і стану, у якому він знаходиться.

Філософія покликана тримати увесь час у полі уваги та в актуальному стані всі основні виявлення людини як людини, із чим пов’язані особливості її предмету:

- історична змінність, оскільки історично змінними постають самовиявлення та самоусвідомлення людини;
- уся історія філософії фактично входить в окреслення її предмету, оскільки лише за такої умови ми здатні окреслити «топографію» людськості;
- філософія постає своєрідною формою збереження та забезпечення історичної неперервності людської свідомої самоідентифікації.

Функції філософії:

– світоглядна функція, пов’язана передусім із системним абстрактно-теоретичним, понятійним поясненням світу;

– загальнометодологічна функція, що полягає у формуванні загальних принципів і норм одержання знань, її координатії та інтеграції;

– пізнавальна (гносеологічна) функція, що полягає в поясненні найбільш загальних принципів буття та вихідних основ нашого мислення;

– прогностична функція, яка розкриває загальні тенденції (передбачення) розвитку людини і світу;

– критична функція з її принципом «піддавай усе сумніву», виконуючи антидогматичну роль у розвитку знань;

– аксіологічна функція з її вимогою дослідження об’єкта з точки зору найрізноманітніших цінностей;

– соціальна функція, завдяки якій соціальне буття не лише одержує необхідну інтерпретацію, а й може зазнати змін;

– гуманістична функція, яка шляхом утвердження позитивного сенсу і мети життя, формування гуманістичних цінностей та ідеалів виконує роль інтелектуальної терапії.

– освітня функція, пов’язана з впливом філософії на свідомість людей.

6. Світоглядна функція філософії. Філософія і світогляд.

До основних функцій філософії слід зарахувати світоглядну, пізнавальну (гносеологічну), методологічну, практично-діяльну (праксеологічну).

Поняття «світогляд» не є загальновизнаним. У сучасних філософських працях світогляд визначається як: “форма суспільної відомості”; “форма самоусвідомлення особистості”; “система поглядів на світ і на місце людини у цьому світі”; “система принципів діяльності людини”; “погляд людини на світ як ціле”; “спосіб духовно-практичного освоєння світу”.

Під світоглядом слід розуміти результат духовного осягнення людиною, людством світу. Об’єкт світогляду – світ як ціліність. А предмет світогляду – відношення «людина – світ».

Світоглядна функція філософії: формує загальну систему розуміння природи, людини, суспільства в їх сутнісних характеристиках, тобто вирішує загальнотеоретичні проблеми їх наукового розуміння. Вона формується в процесі осмислення, обґрунтування світоглядних ідеалів.

Філософія і світогляд, безумовно, мають *спільність* (є своєрідними формами суспільної свідомості, способами духовно-практичного освоєння світу; мають однаковий предмет осмислення – відношення “людина – світ”; дають цілісне уявлення про світ, людину, її походження тощо; мають спільність за деякими своїми функціями (наприклад, виховною)).

Разом з тим, філософія і світогляд – це не тотожні поняття. 1. Поняття “світогляд” більш широке за обсягом, ніж поняття “філософія”. Світогляд включає в себе різноманітні погляди людини на світ – філософські, релігійні, суспільно-політичні, економічні, етичні, естетичні та ін. 2. Для характеристики світогляду використовуються поняття “загальна картина світу”, “світовідчуття”, “світосприйняття”, “світоуявлення”, “світорозуміння” тощо. Для філософії найважливішим у цьому контексті є “світорозуміння”. 3. Філософія і світогляд різні за своєю структурою. Перша включає в себе *онтологію, логіку, теорію пізнання (гносеологію), діалектику, антропологію* та ін. У структуру останнього включаються: *досвід, знання, віра, ціннісні орієнтації, переконання* тощо. 4. Філософія представляє собою форму суспільної свідомості, світогляд і науку. Світогляд як система поглядів на світ, як спосіб його духовно-практичного освоєння не є наукою. Світогляд може ґрунтуватися на не наукових засадах. 5. Філософія відображає й обґрунтовує своє осмислення світу своїми методами, принципами, законами, своїм логіко-понятійним апаратом, маючи таку функцію як логіко-гносеологічна. Світогляд не має такої функції.

У процесі формування світогляду формується індивідуальність людини, її переконання та життєва позиція. Світогляд – результат і наслідок виховання і самовиховання, розвитку і саморозвитку, освіти і самоосвіти. Світогляд – форма суспільної самосвідомості людини, через яку вона сприймає, осмислює, оцінює світ, визначає своє місце у ньому.

Структуру світогляду визначають:

- досвід (індивідуальний, сімейний, груповий, національний, клановий, суспільний, загальнолюдський), на основі якого формується світовідчуття – основа світогляду;
- знання (досвідні, емпіричні та теоретичні), на основі яких формується світорозуміння;
- мета, яка усвідомлюється через універсальні норми діяльності, такі як: *потреба – потреба – інтерес – мета – засоби – результати – наслідки*, на основі яких формується світоспоглядання;
- цінності (щастя, любов, істина, добро, краса, свобода тощо), на основі яких формуються переконання, ідеали людини та складається її світосприйняття;
- принципи (монізм, плюралізм, скептицизм, прагматизм), на основі яких складаються основні способи світобачення.

7. Гносеологічна функція філософії. Філософія і наука.

Гносеологічна функція філософії полягає в тому, що вона, орієнтуючи пізнавальне відношення людини на розкриття природи і сутності світу, природи і сутності самої людини, загальної структури світу, зв'язків і законів його розвитку, з одного боку, збагачує людей знанням про світ, про людину, а з іншого боку - впливає на кожну з форм суспільної свідомості, детермінуючи необхідність для кожної з них у відношенні "людина-світ", а також визначає загальну логіку пізнавального відношення людини до дійсності.

Відносини між філософією і наукою складні і суперечливі. Філософія прокладає шлях від релігії до науки, несучи образ і подібність того й іншого. Філософія, як наука, щось вивчає, будучи спорідненою з релігією – вчить.

Філософія має справу з найбільш загальними поняттями, які, *по-перше*, застосовуються у всіх науках, а часто і за межами наук; *по-друге*, зміст цих понять, хоч вони і використовуються в науках, не є предметом їх спеціального дослідження; *по-третє*, ці загальні поняття не можна звести до емпіричного досвіду (фактів) чи зв'язати математичною формулою, що властиво науковим поняттям. Поняття «причина», «матерія», «ідеал» не мають фактичних відповідників. Наукове знання є об'єктивним, воно не залежить від переконань та ідеалів вченого, а філософське — пройняте суб'єктивністю. Це є знання певного суспільства і певної особи, яка сповідує певні цінності. Філософське знання неоднорідне. Вчення про простір і час, про закони і правила мислення максимально наближене до наукового, а такі поняття, як «свобода», «ідеал», «Бог», «добро» і «зло», виходять за межі науки. Нестрогість, надзагальний характер філософських понять, їх незводимість до фактів становлять сутність філософського мислення. Філософське мислення є більш вільним, ніж жорстко прив'язане до фактів природничо-наукове.

8. Методологічна функція філософії. Філософія як методологія.

Методологічна функція: відіграє роль загального методу, цілісної сукупності орієнтирів як практично-перетворюючої, так і пізнавальної діяльності. Осмислюючи й обґрунтовуючи стратегію щодо реалізації людських ідеалів, формуючи принципи їх досягнення, філософія цим самим виконує методологічну роль. Процес пізнання й практичної діяльності може дати належний ефект, лише будучи відповідно упорядкованим і організованим. Якщо на перших порах секрети такої упорядкованості залишалися поза увагою людей, то в подальшому вони виділяються в спеціальний предмет раціонального пізнання і фіксуються як система соціально апробованих правил, нормативів пізнання і діяльності. Пізніше методологія стає предметом спеціальної теоретичної рефлексії, формою якої виступає передусім філософське осмислення принципів організації і регуляції пізнавальної діяльності, виділення в ній умов, структури й змісту знання, а також шляхів, що ведуть до істини.

Кожна наука сама розробляє свої методи, але вони спираються на ту чи іншу філософську систему.

Метод - спосіб дій. Методика - сукупність методів будь-якої діяльності. Методологія - знання, вчення про методи і методики. У кожній сфері людської діяльності є свої специфічні методи. Відповідно в кожній сфері формується і своя методологія. У політиці - це методи компромісу і конфронтації, в науці - різноманітні методи наукових досліджень, у правоохоронних органах - свої методи слідства, ОРД, дізнання, методи розшуку злочинців та збору судових доказів.

Але методологічні знання в будь-якій сфері діяльності не обмежуються тільки розглядом методів, адже оцінка методів залежить від кінцевих результатів будь-якого методу і відносини цих результатів до цілей діяльності. Тому методологія повинна включати в себе знання не тільки про методи, але і про характер досягаються з їх допомогою результатів, про цілі діяльності, про її загальну структуру і основні етапи, про принципи та форми її організації. Методологія - знання про те, як діяти для досягнення даної мети і чим керуватися у своїх діях.

Поряд зі специфічними методами в кожній сфері діяльності використовуються і загальні: методи логічного мислення (аналіз, абстрагування, дедукція), математичні методи, які використовуються всюди - в науці, економіці, техніці та інших областях. Тому в методологію включені різні рівні знання - від конкретних спеціальних методів і методик до загальних уявлень про фундаментальні принципи побудови будь-якої людської діяльності взагалі, що вже є сферою філософії.

З філософських уявлень про світ і людину впливають загальні методологічні рекомендації, що допомагають людині орієнтуватися в навколишній дійсності й дозволяють визначити вихідні позиції для пошуку шляхів, що ведуть до мети.

Філософія - загальна методологія діяльності, на яку спираються приватні методології окремих видів людської діяльності. Формовані в філософії загальнометодологічні ідеї і принципи конкретизуються стосовно особливостей тієї чи іншої діяльності і використовуються для розвитку і обґрунтування її специфічних методів.

Методологічна функція філософії полягає у визначенні способів досягнення будь-якої мети, наприклад ефективного конструювання наукового пізнання, естетичної творчості, соціальної практики. Відповідно до специфіки філософії мова йде про такі методи, принципи дії, які мають фундаментальне, а не вузьколокальне значення. Одним з таких методів є історичний метод: чим би ви не займалися, є резон враховувати історію цікавлять вас проблем. У філософії багато що робиться в плані прояснення змісту основних принципів науки, мистецтва, практики.

9. Культурно-виховна функція філософії. Філософія і культура.

Знання філософії, сприяє формуванню в людини важливих якостей культурної особистості: орієнтації на істину, правду, доброту. Філософія здатна захистити людину від поверхневих і вузьких рамок буденного типу мислення. Формування філософського мислення є одночасно формування таких цінних якостей культурної особистості, як самокритичність, критичність, сумнів. Філософія дає людям спільну мову, виробляє у них єдині, загальнозначущі уявлення про головні цінності життя. Вона виступає одним з важливих факторів, що сприяють усуненню «бар'єрів комунікації», породжуваних вузькістю спеціалізації.

Культура - сукупність проявів життя, творчості і досягнень народу або групи народів. У філософії під культурою розуміється сфера інформаційного забезпечення суспільства. Культура в цьому сенсі є колективним інтелектом, колективним розумом, який формує, накопичує і зберігає соціальну інформацію, використовувану людиною для перетворення навколишнього світу і самого себе. Соціальна інформація кодується за допомогою створених людьми знакових засобів. Найважливішим із знакових засобів є мова.

Культура являє собою засіб і спосіб розвитку духовного начала в людині, своєю метою маючи формування і задоволення його духовних запитів.

Культура являє собою духовні цінності, досягнення науки, філософії, мистецтва, освіти. Культура є відмінною рисою людського способу життя від тваринного, але при цьому несучи в собі не тільки позитивні, але і негативні, небажані прояви людської активності.

10. Гуманістична орієнтація філософії.

Практично у всій давньої філософської думки йшла мова про мудрості як умінні людини жити в злагоді з природою, Космосом. У цей час були закладені основи гуманізму-ідейної течії, яка розглядає людину як істоту унікальне, вищу цінність і мета суспільства.

У філософії середніх століть панував теоцентризм як тип світогляду, представлений у всіх формах суспільної свідомості тієї епохи. Бог розглядався у той час як центр всесвіту, а людина лише як один з його численних створінь. Сенс життя людини полягає в досягненні божественного, наближенні до нього і тим самим - у порятунку себе. Людина не вірить у себе, він вірить в бога. Філософія середніх віків у більшій мірі, ніж стародавня, звернула увагу на внутрішній (духовний) світ людини. Тим самим створювалися передумови для відриву людини від зовнішнього (природного) світу та поступового протиставлення йому.

На відміну від середньовіччя, філософія епохи Відродження перетворила людини в предмет культу, поклоніння. У цей час затверджувався антропоцентризм як специфічний тип філософського світогляду, здійснювався перехід від релігійного до світського розуміння людини. Відродилася гуманістична орієнтація філософії, закладена в античності. Філософія епохи Відродження стверджувала ідею всемогутності і всесилля людини. Епоха Відродження з її духом антропоцентризму не тільки піднесла людини над іншим живим світом, але і посіяла в ній зерна гордині і безмежного індивідуалізму. Поряд з цим філософська думка того часу наголошувала, що людина-це продукт навколишньої природи, а не результат власної діяльності. У цілому для філософської антропології епохи Відродження характерне протиставлення людини природі. Людина ставиться вище природи.

У філософії Нового часу людина досліджувався з позицій механізму як філософського світогляду. Вважалося, що людина, як і зовнішній світ, теж є механізм, складна машина. Ця машина є породженням природи, плодом її тривалої еволюції. Головна якість в людині-це його розумність. Покликання людини полягає в тому, щоб змінювати світ за допомогою сили знання.

11. Основне питання філософії.

В межах свого основного питання філософія виділяє дві взаємопов'язані між собою сторони.

Перша сторона(*онтологічна*): що саме - матерія чи свідомість, дух є первинним, має самобуття і що є вторинним, залежним у своєму бутті?

Друга сторона: чи може людина пізнавати світ, зокрема його сутність, чи існують якісь нездоланні перепони на цьому шляху? Цю проблему називають *гносеологічною*.

Залежно від онтологічної і гносеологічної сторін у філософії виділяються основні напрями - відповідно *матеріалізм* та *ідеалізм*, а також *емпіризм* і *раціоналізм*.

Духовність з точки зору матеріалістів – властивість організованої особливим чином матерії, з погляду – ж ідеалістів усе є якраз навпаки – матерія є віддзеркаленням абстракції – надприродної свідомості, Вищого Розуму, Першопричини, тощо. Ідеалістична філософія поділяється на об'єктивний та суб'єктивний ідеалізм. Згідно з об'єктивним ідеалізмом, першооснова буття – безликий універсальний вселенський Дух; за суб'єктивним ідеалізмом (соліпсична концепція буття) – уся доступна нашому спостереженню реальність є лише віддзеркаленням людської свідомості.

По-різному філософи і відповідають і на питання про можливість пізнання світу. Послідовний матеріалізм доводить, що світ в принципі можна пізнати. Найвищим критерієм і гарантом цього є практика. Об'єктивні ідеалісти зосереджують увагу на пізнанні людської свідомості через пізнання відчуттів, понять тощо. Течія, представники якої в принципі заперечують можливість пізнання сутності речей і закономірностей розвитку дійсності, дістала назву агностицизму.

12. Проблема методу в філософії. Діалектика і метафізика.

Оскільки філософія зорієнтована на пізнання і пошук істини, її слід трактувати як процес філософування (міркування, роздумування на філософські теми), як уміння філософувати. Для філософа процес пошуку істини важить не менше, ніж сама істина. Навчання філософії полягає не в засвоєнні десятка філософських думок, висловлювань, хоч і це важливо, а у виробленні вмінь підніматись до філософських узагальнень. Таке вміння набувається в процесі читання філософських творів. Однак його можна формувати і свідомо, засвоюючи філософські методи мислення.

Метод (грец. *methodos* — спосіб пізнання) — сукупність правил дії (наприклад, набір і послідовність певних операцій), спосіб, знаряддя, які сприяють розв'язанню теоретичних чи практичних проблем. Метод ґрунтується на знанні, він, зрештою, і є знанням, трансформованим у певні правила дії. Оскільки філософія є найбільш загальним знанням, то своїми методами вона намагається з'ясувати спосіб, яким набувається це знання, розкрити механізм його формування. Йдеться саме про методи, а не про один метод філософування, оскільки різна інтерпретація (тлумачення) вихідних принципів, найзагальніших понять передбачає різні методи. І в цьому теж виявляється схожість філософії та мистецтва. Філософи, як і митці, мають різне бачення загального і формують різні методи його досягнення. Філософія, як відомо, оперує найзагальнішими поняттями (матерія, закон, прогрес, живе, техніка тощо), сутність яких не є предметом дослідження конкретних наук. Якщо вона використовує готові поняття науки чи інших сфер життєдіяльності людини, тоді вона не привносить нічого нового, і закономірно постає питання доцільності такої філософії. Насправді філософ виробляє свої методи пізнання, свої способи бачення загального, які відкривають нові смислові горизонти загальних понять, дають їм особливу інтерпретацію. Все відбувається, звичайно, з урахуванням наукових та інших даних. Філософи ще з часів Френсиса Бекона і Рене Декарта намагалися досліджувати проблему методів наукового пізнання — індукцію, дедукцію, аналіз, синтез та ін. Часто ці методи вони вважали і методами самої філософії. Однак багато з них розробляли особливі філософські методи, відмінні від методів конкретних наук: діалектика (Гегель, Маркс), метод трансцендентального аналізу (Іммануїл Кант, неокантіанці), феноменологія (Гуссерль та ін.), герменевтика (Вільгельм Дільтей, Мартін Гайдеггер).

Діалектика. Це один з методів філософії, згідно з яким будь-яке явище перебуває у процесі зміни, розвитку, в основі якого — взаємодія (боротьба) протилежностей. Він найпоширеніший серед філософських методів. Термін походить від давньогрецького *dialektike* — мистецтво вести бесіду, полеміку, діалог. Ще давні греки розглядали діалог (зіткнення різних, навіть протилежних думок) як плідний спосіб досягнення істини. А сам термін змінював свій зміст, але з часів Гегеля за ним міцно закріпилося значення філософського методу, який визнає єдність протилежностей, розглядає поняття і предмети в розвитку.

Спосіб мислення попередніх філософів, який будувався на незмінності понять і виключенні суперечностей, Гегель назвав метафізикою. Зрештою, особливого метафізичного методу мислення не існує, тому що не існує особливих метафізичних прийомів, підходів. Метафізика — це недіалектичний, а точніше, за Гегелем, не філософський спосіб мислення. В цьому розмежуванні суто філософського методу в філософії і методу, який не піднявся до філософського рівня, і полягає суть протиставлення діалектики і метафізики у Гегеля.

Недолік марксистської інтерпретації діалектики і метафізики, яка, по суті, мало чим відрізняється від гегелівської, полягає в тому, що вона, по-перше, ставила метафізику як метод на одну площину з діалектикою, а по-друге, не визнавала права на існування будь-яких інших філософських методів, крім діалектики. Філософія, як відомо, намагається сформулювати зміст найбільш загальних понять («необхідність», «живе», «прогрес», «добро» тощо), який неможливо строго послідовно вивести з досвіду чи іншим способом.

Використовуючи принцип єдності протилежностей, діалектика стверджуватиме, що «необхідність — це не випадковість», «живе — не мертво», «прогрес не є регрес», «добро є запереченням зла». Завдяки такому протиставленню ці поняття набули певної змістовності. А взявши до уваги твердження, що кожне з цих понять містить у собі свою протилежність, що в необхідному є випадкове, в живому — мертво, у прогресі — регрес, у добрі — зло, розкривши особливості перетворень одного на інше, можна побачити діалектичний метод в усій його незвичайності для буденного мислення і плідності для філософського. Діалектика плідна при аналізі таких найзагальніших понять мислення, які відтворюють універсальні властивості речей, тобто категорій. До них належать категорії «необхідність — випадковість», «простір — час», «кількість — якість», «явище — сутність», «одиничне — загальне», «частина — ціле» та ін. Вони функціонують як протилежні пари, в яких зміст однієї протилежності розкривається через іншу. Однак цьому методу властиві й деякі вади. Діалектика намагається з'ясувати зміст найзагальніших понять, залишаючись у сфері самих понять (визначаючи поняття через його протилежність), реальна дійсність не береться нею до уваги. Тому Гегеля і Маркса діалектика часто приводила до висновків, неадекватних дійсності. Діалектичний метод плідний на завершальному етапі пізнання, коли зміст понять уже більш-менш сформований і потрібно лише показати їх взаємозалежність, взаємоперехід, рух. А для формування первісного змісту понять діалектиці не вистачає необхідних засобів.

13. Свідомість як вища форма відображення.

Відображення - це загальна властивість матерії. *Рух* - не що інше, як всезагальний спосіб буття матерії. Сам рух тлумачиться як взаємодія, а відображення - це властивість матеріальних систем відтворювати у своїх змінах властивості інших систем, що взаємодіють з ними.

Свідомість як одна з форм відображення виникає на певному рівні розвитку матерії. В основі її лежить інформаційне відображення, яке з'являється у живій природі.

Інформаційне відображення має сигнальний характер. Фактори зовнішнього середовища живий організм сприймає для реалізації своїх потреб, закладених програм щодо забезпечення життєдіяльності. Фактори і стан зовнішнього середовища не пов'язані безпосередньо з існуванням організму, тобто вони не задовольняють його біологічні потреби, але виконують роль сигналу, що означає настання ситуації, яка уможливорює їх задоволення.

Інформаційне відображення має вибірковий характер. Сприймаються не всі явища, сукупний вплив зовнішнього середовища, а лише ті його фактори, які мають значення для реалізації внутрішньої програми організму.

Ідеальне - не що інше як матеріальне, але перетворене, відбите у психіці. Ідеальне - це відображення матеріального, тобто світу об'єктів, але існує воно у суб'єкті відображення, як зміст психічного образу.

Ідеальне є гносеологічною протилежністю матеріального. Матеріальне - сам об'єкт і його властивості, об'єктивна реальність. Ідеальне - образ об'єктивної реальності, тобто суб'єктивна реальність. Ідеальне є гносеологічною сутністю свідомості, яка визначається у матеріалістичній філософії онтологічно єдиною з матерією, але за своїми властивостями, гносеологічно їй протилежна.

14. Суспільна сутність свідомості.

У процесі життєдіяльності в людей формуються погляди, почуття, які відображають їх становище в суспільстві. Вони відображають не природу та її закономірності, а різні сфери суспільного життя: виробництво і розподіл, сім'ю і добробут, національні і класові відносини, освіту і культуру, державу і релігію тощо. Сукупність поглядів людей на ці фактори складає суспільну свідомість. Отже, *суспільна свідомість* – це сукупність поглядів, уявлень, настроїв, почуттів, традицій, ідей, теорій, які відображають суспільне буття в цілому або його окремі сторони в свідомості людей.

Суспільна свідомість досить різноманітна, вона складається з багатьох форм, існує, наприклад, політична форма свідомості, правова свідомість, моральна, естетична, релігійна, філософська, наукова форми свідомості.

Визначальним у виникненні і розвитку суспільної свідомості є матеріальні умови життя суспільства. Слідом за зміною суспільного буття людей змінюється суспільна свідомість. Але процес відображення суспільного буття в свідомості людей є досить складним і суперечливим. Не слід вважати, що суспільна свідомість автоматично змінюється слідом за зміною суспільного буття, що перша, ніби тінь, переслідує матеріальні умови життя людей. Як правило, економічні відносини відображаються в свідомості не безпосередньо, а опосередковано. Це можна пояснити тим, що різні форми суспільної свідомості знаходяться на різних ступенях наближення до економічного базису. На формування суспільної свідомості опосередкований вплив здійснюють держава, політичні, правові відносини тощо. Якщо не враховувати цей вплив на суспільну свідомість, а виводити її безпосередньо з виробництва і виробничих відносин, то це може призвести до спрощення і вульгаризації в соціології. В цьому випадку важко, а то й зовсім неможливо зрозуміти погляди, настрої, ідеї, теорії, що виникають на певному етапі розвитку суспільства.

Суспільна свідомість досить неоднорідна. Вона має складну структуру. Це пояснюється глибиною проникнення свідомості людей в реальну дійсність. Суспільна свідомість складається з різних духовних явищ залежно від ступеня розуміння, відображення суспільного буття. Свідомість поєднує в собі такі елементи, як почуття, настрої, уявлення, ідеї, різні теорії тощо. В одних із них суспільне буття відбивається стихійно, в інших – свідомо, в одних – чітко, зрозуміло, в інших – завуальовано, невиразно. За глибиною відображення суспільна свідомість поділяється на буденну і теоретичну (наукову). Буденна свідомість відображає зовнішній бік суспільного життя, тобто безпосередній життєвий досвід. Теоретична свідомість обґрунтовує сутність, закони предметів та процесів, хоча помилки та перекичування також не виключені. Вона базується на науковому знанні, його узагальненні у філософських концепціях.

15. Основний зміст пізнавальної діяльності.

Знання – об'єктивна реальність, яку надано в свідомості людини, що у своїй діяльності відображує, ідеально відтворює об'єктивні закономірні зв'язки реального світу. *Пізнання* – процес, зумовлений суспільно-історичною практикою, придбання і розвитку знань, їх постійне поглиблення, розширення й удосконалення.

У теорії пізнання прийнято розрізняти чуттєві і раціональні форми пізнання. Пізнання починається з відчуттів. Людина має органи чуття (зір, дотик, слух, нюх, смак). Завдяки ним вона отримує чуттєве знання про світ. Чуттєве пізнання має три основні форми: відчуття, сприйняття і уявлення.

Відчуття — первинний елемент чуттєвого пізнання. Відчуття є даними про окремі властивості предметів. *Сприйняття* — цілісний наочний образ предмета. *Уявлення* — цілісний образ предмета, що зберігається в пам'яті або в уяві. *Раціональне пізнання* — це процес мислення, логічне пізнання. Воно теж має свої форми — поняття, міркування, висновування.

Поняття — узагальнення, яке дає змогу отримати знання про суттєві ознаки даного класу речей. Поняття фіксується в слові, але не тотожне йому. *Міркування* — це форма мислення, яка стверджує або заперечує зв'язок між предметом та його ознаками, відношення між предметами або факт існування предмета. Міркування може бути правдивим або хибним, його граматичною формою є речення. *Висновування* — форма мислення, завдяки якій з одного або кількох міркувань виводиться нове. Найважливішою формою мислення є поняття. Раціональне пізнання навіть називають поняттєвим знанням.

Акт пізнання — це завжди єдність його чуттєвої і раціональної форми. Чуттєве пізнання здійснює безпосередній зв'язок з об'єктом, раціональне — відображає загальні, істотні властивості предметів і явищ, які недоступні чуттєвому пізнанню.

16. Філософський смисл проблеми буття.

Проблема – це найбільш глибоке питання, на яке немає готових обґрунтованих відповідей і навіть відсутня згода відносно того, яким чином їх можна отримати. Проблема буття глобальна, безгранична в своїй загальності та невичерпна в деталізаціях. Вона вічна і рішення її неоднозначне.

Першу філософську концепцію буття висунули досократики, для яких буття співпадає з матеріальним незнищуваним і досконалим космосом. Одні з них розглядали буття як незмінне, єдине, нерухоме, самототожне (Парменід), інші – як безперервне становлення (Геракліт). Досократики розрізняли ідеальну сутність і реальне існування. Платон протиставив чуттєве буття чистим ідеям або, як він вважав, "світу істинного буття". Арістотель долає таке протиставлення сфер буття, оскільки для нього форма – невід'ємна характеристика буття. Він створює вчення про різні рівні буття: від чуттєвого до духовного.

Середньовічна християнська філософія протиставляла "істинне", божественне буття і "неістинне", створене буття, розрізняючи при цьому дійсне буття (акт) та можливе буття (потенція), сутність та існування, смисл та символ.

В епоху Відродження загальне визнання отримав культ матеріального буття природи. Цьому сприяв розвиток науки, техніки, матеріального виробництва. У Новий час буття розглядається як реальність, що протистоїть людині як суще, що освоюється людиною в її діяльності. Звідси виникає тлумачення буття як об'єкта, що протистоїть суб'єкту, як реальність, яка підвладна (підкорена) сліпим, автоматично діючим законам, наприклад, принципу інерції. Поняття буття обмежується природою, світом природних тіл, а духовний світ статусом буття не володіє. Зокрема, вихідною тезою метафізики Р. Декарта є "мислю, отже існую". Лейбніц трактує буття як відображення діяльності духовних субстанцій – монад. Для І. Канта буття не є властивістю речей. Буття – це загальнозначущий спосіб зв'язку наших понять та суджень, причому, відмінність між природним та морально-свободним буттям заключається у відмінності форм закономірності: причинності та цілі. У філософській системі Гегеля буття розглядається як перший ступінь у сходженні духа до самого себе. Гегель зводить людське духовне буття до логічної думки. Буття виявилось у нього вкрай збідненим і, по суті, негативним (абсолютно невизначеним, безпосереднім, без'якісним).

У Новий час і в XX ст. антична ідея об'єктивного буття трансформується: буття стало суб'єктивним. Навіть Бог (Абсолют) став залежати від внутрішньої установки людини на пошуки безумовного буття. Так, екзистенціалісти стверджують: Бог – не поза людиною, він – в ній. У неокантіанстві буття розкладається на світ суцього та світ цінностей. Так, за найрізноманітніших підходів та думок можна виділити декілька головних тем, які залишаються актуальними для всього загалу філософів і кожної людини. Перша тема – життя і смерть людини. Через усвідомлення свого життя людина прагне усвідомити категорію "буття". Так, "бути – означає жити", а за цим відразу виникає настирливе, докучливе: "а що буде після смерті?". Це питання наштовхує на спробу ліквідації, усунення "небуття" і виникнення релігійних вчень про кінцеву долю людства і Всесвіту. Реальним чи ілюзорним вважається або мирське, або загробне життя. Життя в цьому світі вважається подарунком, щасливою долею або оманною, помилкою, гріхом, покаранням тощо. Всі ці тлумачення життя та смерті виступають як основа різних підходів до сенсу життя та оцінювання людської долі. Друга тема пов'язана з усвідомленням мінливості, швидкоплинності буття та його стабільності, збереження. Третя тема усвідомлення буття – питання про його структуру. Не можна пізнати самих себе, якщо ми не пізнали світ, в якому живемо. Проблема буття закономірно відображається в питаннях про його будову. В процесі обговорення цих питань формувалися такі поняття, як світ, природа, людина, мислення, простір, ціле і частина, матеріальне та ідеальне тощо. Картина буття, яка вимальовується завдяки науковим досягненням. Матеріалістичне вирішення проблеми буття передбачає наявність таких

філософських аспектів: – світ є, існує, як безкінечна і вічна цілісність; – природне і духовне, індивіди і суспільство безумовно існують, їх існування – передумова єдності світу; – світ, що розвивається, є сукупною реальністю яка передує свідомості та діям конкретних індивідів і поколінь людей. Буття – це всі існуючі в світі предмети природи й ідеальні продукти (люди, ідеї, світ в цілому) з їх властивостями, особливостями та взаємозв'язком.

17. Практика як спосіб людського буття в природному і соціальному світі.

Практика — це діяльність, за допомогою якої людина змінює, перетворює світ. Людина як суспільна, матеріальна істота, що наділена свідомістю, змінює дійсний світ у трьох вимірах: 1) матеріально; 2) на певному конкретно-історичному етапі розвитку суспільства; 3) свідомо.

Основою практики є праця, матеріальне виробництво, в процесі якого людина змінює себе, а також у відповідності зі своїми цілями та інтересами природну та соціальну реальність. Також включається соціально-політична діяльність людей, яка регулює взаємостосунки між державами, націями, народами і націлена на постійну зміну та оновлення суспільного життя.

З точки зору гуманістичного змісту в структурі практики можна виділити такі моменти: 1) різні матеріально-речовинні елементи; 2) так звані "неречовинні" елементи — суспільні відносини; 3) власне людина, її внутрішній світ, здатності, все, що характеризує її індивідуальність.

Можна виділити такі функції практики: практика є основою пізнання; джерелом і рушійною силою процесу пізнання; кінцевою метою пізнання; критерієм істини.

Роль практики як основи пізнання полягає в тому, що завдяки предметно-матеріальній діяльності людина ніби "втручається" в об'єктивний природний процес і, змінюючи навколишній світ, відкриває нові процеси і явища, які здатні ставати об'єктами подальшого пізнання.

Функція практики як основи пізнання означає, що всі сторони, форми і моменти пізнання обумовлені самим розвитком практики. З розвитком практичної діяльності розвивається і сама людина, її чуттєве сприйняття.

Практика виступає джерелом і рушійною силою розвитку пізнання, бо пізнання розвивалось і розвивається відповідно до того, як людина навчається змінювати дійсність. Потреби практичної діяльності породжують конкретні наукові напрямки.

Практика є одночасно і кінцевою ціллю пізнання, оскільки мета пізнання, зрештою, обумовлюється практичними потребами суспільства. Пізнання відбувається не заради самого пізнання, воно виконує роль необхідної умови революційно-практичної зміни суспільства.

Практика виконує також функцію критерію істинності наших знань, в результаті своєї суспільної природи має всезагальний і необхідний характер, набуває властивості безпосередньої дійсності.

18. Філософське розуміння матерії.

У кожному історичному епоху зміст поняття матерії визначалося рівнем розвитку наукового знання про світ. Слід вказати, що початкові уявлення про матерію виникли вже в глибокій старовині. Спираючись на повсякденний досвід і спостереження, стародавні матеріалісти висловлювали припущення про те, що всі явища навколишній наш світ мають якусь першооснову, незмінну і незнищену речовинну субстанцію. В якості субстанції виступають: вода, повітря, вогонь і айнерон (невизначений речовина).

Стародавні греки висловлювали про необмежену подільності матерії. У давньогрецькій філософії складається і релігійно - ідеалістичне розуміння матерії. Так, об'єктивний ідеаліст Платон розділив дійсність на світ ідей і світ чуттєвих речей. Істиною субстанцією, першопричиною світу, на його думку, виступає «світ ідей» тобто світовий розум бог. Матерія ж - це відстала, пасивна маса, яка породжується і приводиться в рух вищим духовним началом, що становить його сутність.

Відзначимо, що в XII-XIII ст. складається нове розуміння матерії, від пасивних уявлень древніх. У цей період від філософії відколюються і отримують розвиток в якості самостійних галузей математичні, природничі та суспільні науки. У поглядах на матерію переважають атомістичні уявлення. Матерія отождествляється з речовиною, що складається з неподільних атомів. Матерії приписується такі властивості, як протяжність, непроникність, інерція. Вага незмінна механічна маса. Метафізичне розуміння матерії було піддано критиці основоположниками діалектичного матеріалізму. На неприпустимість отождествлення матерії з речовиною і на безплідність пошуку першооснови всіх конкретних предметів вказував зокрема, Ф. Енгельс в роботі «Діалектика природи». Атоми вважав він не є простими, найдрібнішими частинками речовини, вони мають складну структуру. Матерія підкреслював Енгельс «є щось інше, як сукупність речовини, з якого абстраговано це поняття, а такі слова як матерія і рух, суть не більше як скорочення, в яких ми охоплюємо, своєрідно їх загальні властивості, безліч різних чуттєво сприйманих речей». Матерія протиставляється свідомості, при цьому підкреслюється об'єктивність, як незалежність її існування від свідомості. Саме це властивість: існувати до, поза і незалежно від свідомості визначає сенс призначення філософсько-матеріалістичного уявлення про матерію. Філософська трактування матерії має ознаку загальності і позначає всю об'єктивну реальність. При такому розумінні матерії немає і не може бути посилення на фізичні властивості матерії, знання про які відносно.

19. Рух як спосіб існування об'єктивної та суб'єктивної реальності.

Усім рівням організації матерії відповідають різні форми руху. У світі постійно присутній рух: рухаються усі речі, змінюються їх властивості і відносини, йде безперервний процес видозмін, перетворення, коливання між буттям і небуттям.

Соціальні системи існують завдяки обміну інформацією, діяльністю людей, взаємодії різних підсистем соціального організму. Існування будь-якого матеріального об'єкта можливе лише у взаємодії компонентів, що його утворюють. Атом існує за рахунок певної взаємодії між ядром і електронами. Організм існує завдяки взаємодії клітин і органів, з яких складається.

Зміни притаманні всім формам буття і становлять найголовніше.

У філософії зміна визначається поняттям руху. Рух — це всяка зміна матеріальних речей, властивостей, відносин, систем. Це і переміщення тіл у просторі, народження або смерть організму, обмін речовин у клітині, реформування суспільства, розширення Метагалактики тощо. Усе, що існує у світі, постійно рухається. Конкретні речі, властивості і відносини існують лише завдяки руху. При їх знищенні відбувається перехід в інші предмети, яким притаманні специфічні типи і форми руху. Матерія і рух нерозривно зв'язані одне з одним. Рух внутрішньо притаманний матерії і невідривний від неї. Рух — це не одномірний складний і суперечливий процес. Рух є єдністю змінності і стійкості, динаміки і статичності.

Кількість форм руху безкінечна, рух невичерпний за своєю багатоманітністю, як і матерія. Джерело руху — сама матерія. Матерії притаманна здатність до саморуху. Рух матерії — це процес взаємодії різних протилежностей, які є причиною зміни конкретних якісних станів. Отже, простір і час об'єктивно реальні, вони невіддільні від матерії, універсальні і всезагальні.

Спокій характеризує рух з боку сталості, незмінності, відносності. Поняття спокою вживається для характеристики станів руху, що забезпечують стійкість предмету і його якісну специфічність. Рух і спокій перебувають і у тісному взаємозв'язку та взаємодії.

20. Простір і час: філософські та природничо-наукові концепції.

Протягом майже всієї історії природознавства й філософії існували дві основні концепції простору й часу. За Ньютоном, простір і час — суть особливі начала, що існують незалежно від матерії й одне від одного. Простір сам по собі (абсолютний простір) є порожнім "умістилищем тіл", абсолютно нерухомим, безперервним, однорідним та ізотропним, проникним, нескінченним; він не впливає на матерію й не піддається її впливам; має три виміри. Час у концепції Ньютона сам по собі є чимось абсолютним і ні від чого не залежним, чистою тривалістю як такою, що рівномірно тече від минулого до майбутнього. Він є порожнім "умістилищем подій", що можуть його заповнювати, але можуть і не заповнювати; хід подій не впливає на перебіг часу. Час універсальний, одновимірний, неперервний, нескінченний, однорідний (скрізь однаковий).

Особливість Лейбніцевої концепції простору й часу полягає в тому, що вона заперечує уявлення про простір і час як про самостійні начала буття, які існують поряд з матерією і незалежно від неї. На переконання Лейбніца, простір — це порядок взаємного розташування безлічі тіл, що існують незалежно одне від одного, час — порядок у зміні явищ або станів тіл. Значна частина дослідників простору і часу (темпоралістів) солідарна в тому, що простір — це така форма існування матерії, її атрибут, яка характеризується співіснуванням об'єктів, їхньою взаємодією, протяжністю, структурністю та іншими ознаками. Час — це внутрішньо пов'язана з простором і рухом об'єктивна форма існування матерії, яка характеризується послідовністю, тривалістю, ритмами і темпами, відокремленістю різних стадій розвитку матеріальних процесів.

21. Філософське вчення про свідомість.

У філософії є дві найбільш відомі концепції, котрі розглядають проблему свідомості. Перша з них прагне з'ясувати сутність, особливості, природу та походження явища. Друга – констатує те, що свідомість унікальний феномен, але залишає поза увагою з'ясування її сутності, природу та походження. Перша концепція – матеріалістична. Друга – феноменологічна, ідеалістична.

Можна виділити такі рівні свідомості та їх елементи.

1. Базовим і найбільш давнім рівнем свідомості є чуттєво-афективний пласт, до якого належать:

- відчуття – відображення в мозкові окремих властивостей предметів та явищ об'єктивного світу, що безпосередньо діють на наші органи чуттів;
- сприйняття – образ предмета в цілому, який не зводиться до суми властивостей та сторін;
- уявлення – конкретні образи таких предметів чи явищ, які в певний момент не викликають у нас відчуттів, але які раніше діяли на органи чуттів;
- різного роду афекти, тобто сильні мимовільні реакції людини на зовнішні подразники (гнів, лют, жах, відчай, раптова велика радість).

2. Ціннісно-вольовий рівень, до якого належать:

- воля – здатність людини ставити перед собою мету і мобілізувати себе для її досягнення;
- емоції – ціннісно-забарвлені реакції людини на зовнішній вплив. Сюди можна віднести мотиви, інтереси, потреби особи в єдності зі здатностями у досягненні мети.

3. Абстрактно-логічне мислення. Це найважливіший пласт свідомості, який виступає в таких формах:

- поняття – відображення в мисленні загальних, найбільш суттєвих ознак предметів, явищ об'єктивної дійсності, їх внутрішніх, вирішальних зв'язків і законів;
- судження – форма думки, в якій відображається наявність чи відсутність у предметів і явищ яких-небудь ознак і зв'язків;
- умовивід – форма мислення, коли з одного чи кількох суджень виводиться нове судження, в якому міститься нове знання про предмети та явища;
- різні логічні операції.

4. Необхідним компонентом свідомості можна вважати самосвідомість і рефлексію:

- самосвідомість – це виділення себе, ставлення до себе, оцінювання своїх можливостей, які є необхідною складовою будь-якої свідомості;
- рефлексія – це така форма свідомості, коли ті чи інші явища свідомості стають предметом спеціальної аналітичної діяльності суб'єкта.

22. Рух і розвиток. Прогрес і регрес.

Рух — поняття, яке використовується для позначення будь-яких змін, які відбуваються у Всесвіті. Також рух — це процес переміщення, зміна положення тіла відносно інших тіл у просторі. Розвиток — необоротна, спрямована, закономірна зміна матеріальних і ідеальних об'єктів. Тільки одночасна наявність всіх трьох зазначених властивостей виділяє процеси розвитку серед інших змін: У результаті розвитку виникає новий якісний стан об'єкта, що виступає як зміна його складу або структури (тобто виникнення, трансформація або зникнення його елементів або зв'язків). Матерія, як ми знаємо, має різноманітні властивості: нестворюваність, незнищуваність, пізнавальність, невичерпність будови тощо. Але серед них є така, без якої матерія не може існувати. Така властивість називається атрибутом, способом існування. Це — рух. Рух є невід'ємною, всезагальною, необхідною, вічною властивістю матерії. Матерія не може існувати поза рухом. Вона невідривна від руху. Рух — це вічний атрибут матерії. Всюди і ніколи немає і не буде жодного матеріального об'єкта, жодного явища, які б були позбавлені руху. Навіть в умовах, близьких до абсолютного нуля температури, матеріальні об'єкти не перестають змінюватися: у деяких металів з'являється властивість надпровідників, олово стає напівпровідником, гелій — надтекучим і т. д. З філософської позиції можна стверджувати, що рух — це будь-які взаємодії, а також зміни стану об'єктів, що відбуваються в процесі цих взаємодій. Тому рух є зміна взагалі, починаючи від простого переміщення і кінчаючи мисленням. Світ, як вже зазначалося, не може існувати без руху. Спокій — це стан руху, який не порушує якісну специфіку предмета, його стабільність. Рух абсолютний. Момент спокою, рівноваги відносний. Спокій має місце відносно не всієї матерії, а лише відносно тих чи інших окремих матеріальних об'єктів. Спокій — це один із моментів руху. Рух має певні властивості: — об'єктивність, вона впливає з об'єктивного існування світу; — рух незнищуваний, бо незнищувана матерія, світ; — загальність (універсальність) руху, бо немає таких матеріальних тіл, які б не перебували в русі, тобто без взаємодії, зміни; — абсолютність і відносність руху, тобто він відносний в міру конкретних форм його прояву; — суперечливість руху, яка проявляється в тому, що він абсолютний і відносний, перервний і безперервний (наприклад годинник). Форм руху матерії існує стільки, скільки ми здатні розрізнити рівнів організації невичерпної матерії, що розвивається. З погляду спрямованості змін виділяються три типи руху: — прогресивний (наприклад, загальний процес пізнання); — регресивний (наприклад, старіння живого організму); — кругообіг. Перший тип руху називається розвитком. Розвиток — це поява нових якісних станів, нових типів організації, систем, що народжуються з попередніх систем. Це зміни, які є розгортанням можливостей, що знаходяться в попередніх якісних станах. Розуміння розвитку як постійного виникнення чогось принципово нового, незворотного має свою історію. Адже подібне поняття розвитку складалося протягом багатьох віків. Прогрес, тип, напрям розвитку, що характеризується переходом від нижчого до вищого, від менш досконалого до більш досконалого. Про прогрес можна говорити стосовно до системи в цілому, до окремих її елементів, до структури та ін. параметрів розвитку об'єкта. Поняття прогресу співвідносні з поняттям регресу. Прогрес припускає таку диференціацію та інтеграцію елементів і зв'язків системи, яка підвищує ступінь її цілісності, її пристосованість до середовища, функціональну ефективність, стійкість, надійність і забезпечує високий потенціал подальшого розвитку. Якщо ж в результаті процесу розвитку зменшується набір корисних для системи функцій, розпадаються, що існували раніше структури, зменшується число підсистем, елементів і зв'язків, що забезпечують існування, стійкість і життєдіяльність даної системи, то такий процес називають регресом.

23. Чуттєве і логічне пізнання, їх співвідношення.

Чуттєве пізнання є безпосереднім результатом прямої взаємодії органів чуття суб'єкта з зовнішнім світом, хоча воно й опосередковане біологічною передісторією людини та її історичним розвитком. У цьому певне значення мають і предмети чуттєвого сприйняття, які в тій чи іншій мірі вже сформовані людською працею. Оскільки чуттєве пізнання базується на безпосередній взаємодії суб'єкта і об'єкта пізнання, тому й воно має конкретно-образну чуттєву форму виразу і дає знання явищ.

Чуттєве пізнання за своєю суттю обмежене - не лише особливою фізіологічною природою людини, але й тією обставиною, що цьому типу (формі) пізнання відкрита лише зовнішня сторона дійсності, а не внутрішня - не сутність речей, не закономірності їхнього руху та розвитку. Цю обмеженість людина переборює завдяки мисленню (логічному, раціональному пізнанню).

На відміну від чуттєвого пізнання мислення є узагальненим і опосередкованим пізнанням дійсності. Воно полягає в абстрагуванні, узагальненні чуттєво даного, дає знання загального. Тому й відображає природу глибше, повніше дає знання суті. Воно має відносну самостійність, оскільки виникає на основі узагальнення істотних рис, властивостей предмета, виступає у формі поняття, може залишитися незмінним, існувати й тоді, коли відображуваний ним предмет уже не існує (або ще не існує). Воно сприяє вдосконаленню чуттєвого пізнання, зберігає для майбутніх поколінь результати історичного розвитку Пізнання, виступає як знаряддя перетворення світу.

24. Філософське вчення про істину.

Проблема істини завжди була серцевиною теорії пізнання. Всі філософські напрями і школи намагалися сформулювати своє розуміння істини. Класичне визначення істини дав Арістотель, визначивши істину як відповідність наших знань дійсності. Проте це визначення було настільки широким і абстрактним, що його дотримувались всі філософи, як матеріалісти, так і ідеалісти, як діалектики, так і метафізики. Це визначення істини визнавали такі різні за своїми філософськими поглядами мислителі, як Ф.Аквінський і П.Гольбах, Г.Гегель і Л.Фейєрбах, а також К.Маркс та його послідовники. Специфіка сучасного розуміння істини полягає, по-перше, в тому, що дійсність відображена в істині, трактується як об'єктивна реальність, яка існує незалежно від свідомості і сутність якої виявляється через явище; по-друге, пізнання та його результат — істина нерозривно пов'язані з предметно-чуттєвою діяльністю людини, з практикою, достовірне знання сутності та її проявів відтворюється в практиці. Істина — це адекватне відображення об'єкта суб'єктом, яке відтворює об'єкт таким, яким він існує незалежно від свідомості суб'єкта пізнання.

Абсолютні й відносні характеристики істини. Об'єктивність є вихідною фундаментальною характеристикою істини, з якою тісно пов'язана інша фундаментальна характеристика істини – абсолютність, тобто її принципово стійкий, сталий характер. Істинне знання є істинним завжди, воно практично вічне. Проте вказані риси абсолютності істини є справедливими лише в діалектичній єдності з іншою фундаментальною характеристикою істини – її відносністю. Порушення цієї діалектичної єдності, спроба відокремити абсолютність від відносності (й навпаки) так само, як і в разі відокремлення об'єктивності від суб'єктивно-практичного ґрунту істини, ведуть до зникнення істини, перетворення її на свою протилежність – заблудження. Істина не є «байдужим відображенням» всього існуючого, вона є відображенням реального світу як «поля потреб і інтересів» людини. Істина ніколи не постає «істиною-результатом», вона – і в цьому її чи не найголовніша характеристика – завжди є істиною-процесом. Практика є одночасно і абсолютним, і відносним критерієм істини, значення її в пізнанні визначається тим, що це основний і всезагальний критерій істини, єдиний спосіб виявлення об'єктивного змісту наших знань про дійсність.

25. Методи наукового пізнання.

Вчені використовують методи наукового пізнання, своєрідні дороговкази у складному лабіринті досягнення дійсності. Кожен метод включає в себе сукупність засобів, що поєднуються певними регулятивними принципами. Класифікуючи методи за ступенем їх загальності, як правило, виділяють такі групи методів: - всезагальні методи (діалектика і метафізика); - загальні методи; - спеціальні методи, які застосовуються в окремих науках. Розрізняють також ті наукові методи, до яких вдаються на емпіричному рівні пізнання, і методи теоретичного осмислення дійсності. Методи емпіричного рівня пізнання (вимірювання, порівняння, спостереження, експеримент) дають можливість накопичити емпіричні дані, факти, аналіз яких дає можливість продукувати понятійне знання.

Спостереження — це упорядкована, систематизована, цілеспрямована система сприйняття досліджуваних явищ, його властивостей, зв'язків, відношень, яка дає вихідний емпіричний матеріал для пізнання, його властивостей, зв'язків, відношень, відповідні факти.

Вимірювання — метод емпіричного рівня пізнання, за допомогою якого визначається відношення однієї вимірюваної величини до іншої, що приймається за постійну стосовно вимірюваної. Здобутий з допомогою емпіричних методів пізнання матеріал, факти обробляються, результатом чого є справжнє теоретичне знання. При цьому вдаються до теоретичних методів пізнання — абстрагування й узагальнення, аналізу і синтезу, індукції і дедукції та інших методів продукування понятійного знання. *Абстрагування* — це метод, за допомогою якого мислено відволікаються від неістотних властивостей явищ, що вивчаються. *Узагальнення* — це мислений перехід від окремих фактів, подій до їх ототожнення або від однієї думки до іншої, що є більш загальною. *Аналіз* — це мислене розчленування предмета (явища, процесу), властивості предмета або відношення між предметами на частини. *Синтез* — мислене поєднання різноманітних елементів, сторін предмета в єдине ціле (систему).

Синтез є наступним етапом пізнання після аналізу. *Індукція* — метод пізнання, з допомогою якого на підставі знання властивостей, зв'язків чи відношень окремих предметів роблять висновок про наявність цих властивостей (зв'язків чи відношень) усіх предметів чи явищ відповідної предметної сфери. Об'єктивною основою індукції виступають закономірності об'єктивного світу, а суб'єктивною — пізнаваність цих закономірностей з допомогою логічних чи статистичних схем цього виду умовиводів. Логічні схеми, що застосовуються в припущенні, вказують на те, що осмислювані явища не є випадковими, а статистичні — ґрунтуються на припущенні про те, що ці явища є випадковими. *Дедукція* — метод наукового пізнання, з допомогою якого, виходячи з більш загальних положень, одержують менш загальні, часткові, а то й одиничні. Завдяки дедукції одержують достовірне знання, тому дедуктивними часто називають необхідні умовиводи. Творцем дедуктивного методу вважають Арістотеля. Бекон та Мілль негативно ставилися як до дедуктивного умовиводу, вважаючи його другорядним методом, так і загалом до дедукції. Сучасна наука враховує діалектичний взаємозв'язок індукції та дедукції. *Аналогія* — метод, відповідно до якого на підставі подібності предметів за одними ознаками робиться висновок про їх подібність за іншими ознаками. Аналогія, як і неповна індукція, сама по собі ще не може гарантувати достовірні висновки. *Моделювання* — метод дослідження об'єктів на їх моделях. *Формалізація* — метод, з допомогою якого змістове знання відображається у формалізованій мові

26. Історичні форми діалектики.

Етимологічно "діалектика" означає мистецтво вести полеміку, суперечку, діалог, зіткнення полярних суджень. Сучасна матеріалістична діалектика є наукою про найзагальніші закони розвитку природи, суспільства, його пізнання та мислення, що осягає світ. Це спосіб світорозуміння, теорія і метод пізнання. Першим, хто надав поняттю "діалектика" значення методу розумного пізнання, був Гегель. Він підкреслював, що "діалектика" осягає світ ("абсолютну ідею") у єдності протилежних визначень, у саморусі, саморозвитку. Це був новий стиль мислення, який характеризувався гнучкістю й компромісністю. Проте діалектика вчить й про неосяжні зв'язки, що поєднують між собою всі речі, явища, процеси об'єктивного світу. Ці зв'язки проникають у їхню сутність, тому вирвати явище з них неможливо, оскільки це позбавить нас глибокого й повного його розуміння. В історичному розвитку діалектика пройшла три основних свої етапи (форми). До першого відносять діалектику стародавніх (Геракліт, Демокріт, Платон, Арістотель та ін). Це була стихійна діалектика, яка поєднувалася з такими ж наївними матеріалізмом та ідеалізмом. Потім шляхи матеріалізму й діалектики розійшлися. В XVII -XVIII ст. виникає метафізичний матеріалізм і панівними стають ідеї механіцизму (хоча й в деяких філософських вченнях проявлялась діалектика). Виникнення й розвиток метафізичного матеріалізму зіграло в той час позитивну роль. Однак це мало тимчасовий характер, оскільки природі й суспільному життю завжди був притаманний діалектичний характер. Тому й діалектика почала інтенсивно розроблятися (у класичній німецькій філософії). Вона й стала другою формою діалектики (насамперед, діалектика Гегеля). Суттєві зрушення в суспільному житті, три великі відкриття знову викликали необхідність поєднання матеріалізму з діалектикою, повернення до цілісного, діалектичного розуміння світу, але вже в іншій формі (на ґрунті науки й суспільного досвіду). Так виникла третя форма діалектики (матеріалістична, марксистська), яка була поєднана вже зі зрілим матеріалізмом. Вона не завершує розвиток рамками якогось "духу", а показує, як нескінченний розвиток нескінченної матеріальної дійсності відображається в людському пізнанні, а матеріалістичний діалектичний метод є докорінно протилежним ідеалістичному діалектичному методу, оскільки об'єктивна діалектика первинна стосовно суб'єктивної. В ній принципи матеріальної єдності світу і принципи відображення перебувають у нерозривному зв'язку. Діалектика, що була заснована на матеріалістичному розумінні природи й суспільства, на розумінні людини як суспільної, конкретно-історичної істоти, стала дійсно повним, всебічним, багатим за змістом вченням про розвиток. Обґрунтування й розкриття законів діалектики (одночасно як законів буття і законів пізнання) стало можливим лише за умови, коли стала дослідженою й зрозумілою роль суспільно-історичної практики як основного й визначального відношення людини до об'єктивної дійсності. Це вчення має свою структуру. Її елементами є поняття, які обіймають структурні одиниці різних рівнів, планів, аспектів (принципи, закони, категорії). Для розуміння їхньої сутності слід з'ясувати їхнє місце і роль у системі самої діалектики. А щоб зрозуміти діалектику як систему знань, слід з'ясувати її структуру, тобто проаналізувати її складові (елементи).

27. Основні закони діалектики.

Діалектика - вчення про найбільш загальні закони розвитку і формах зв'язку в природі і суспільстві, а також заснований на сім вченні метод пізнання. Основні закони діалектики виражають закономірності розвитку світу, а також пізнання.

Закон єдності і боротьби протилежностей

кожен об'єкт має протилежні сторони, властивості, тенденції, вони, взаємно доповнюючи і взаємно заперечуючи одне одного, складають протиріччя, яке і служить причиною розвитку об'єкта.

Закон переходу кількості в якість

Предметом закону є перехід від незначних і прихованих, поступових кількісних змін до змін корінним, відкритим - якісним, де якісні зміни настають не випадково, а закономірно, внаслідок накопичення непомітних і поступових кількісних змін, не поступово, а швидко, раптово, у вигляді стрибкоподібного переходу від одного стану до іншого стану.

Заперечення заперечення

Заперечення заперечення означає, що перехід з одного якісного стану в інший стався після подолання первісного знищення старої якості, після переосмислення його і прийняття в якійсь мірі того, чи чого-небудь з того, що було накопичено на попередньому ступені.

28. Категорії діалектики та їх пізнавальна роль.

Діалектика (грец. — мистецтво сперечатись, міркувати) — метод філософії, що досліджує категорії розвитку. Слово «діалектика» походить із Стародавньої Греції завдяки популярності діалогів між Платоном та Сократом. Основними категоріями діалектики є: буття, матерія, рух, простір, час, суперечність, кількість, якість, міра, заперечення, одиничне і загальне, причина і наслідок, форма і зміст, необхідність і випадковість, можливість і дійсність, частина і ціле, система, структура, елемент і т.п. Буття — (з лат. бути, існувати) — термін, введений давньогрец. філософом Парменітом. Рух — це будь-яка зміна взагалі. Рух є загальною особливістю матерії, йому притаманні об'єктивність, абсолютність. Простір — форма існування матерії, що характеризує послідовну зміну станів у розвитку матеріальних систем. Перейдемо до більш конкретного розгляду категорій діалектики. Візьмемо для цього такі її вихідні категорії, як одиничне, особливе і загальне. Вивчення речей, предметів об'єктивної дійсності переконує нас в тому, що кожна річ, явище, з одного боку, має якісь строго індивідуальні ознаки, завдяки яким ми і розрізняємо ці речі, з іншого — кожне окреме, індивідуальне явище має в собі і деякі загальні ознаки, характерні для багатьох явищ. Ці об'єктивні ознаки речей і явищ відображаються в мисленні з допомогою категорій одиничного і загального. Одиничне — це окремий предмет, річ, явище, подія, факт, які характеризуються відповідними просторовими і часовими межами, відповідною визначеністю. Загальне — це об'єктивно існуюча тотожність між предметами, речами, явищами, що властива багатьом предметам, речам і явищам у рамках конкретної якісної визначеності. Одиничне і загальне є єдністю протилежностей. Одиничне існує як таке, окремо. Загальне ж не існує як таке, окремо. Його не можна побачити, покуштувати, торкнутися рукою. Воно існує через одиничне як його момент. Ми говоримо: "Іван є людина". Вже тут є діалектика одиничного і загального. "Іван" — одиничне. "Людина" — загальне. "Іван" має ті риси, котрі притаманні всім людям. Отже, він є носієм загального. Загальне ж не існує поза одиничним, окремим. Окреме не існує інакше як у тому зв'язку, який веде до загального. Будь-яке окреме є так чи інакше загальним, бо воно об'єктивно пов'язане з ним. Всяке загальне є частинкою, елементом, стороною окремого, оскільки воно відображає останнє не повністю, не цілком, а частково — в тому, що є тотожним у предметах. Одиничне, окреме, за своїм змістом, проявом багатше від загального, яке є абстрактним. Однак загальне глибше розкриває зміст, сутність речі. Проміжною категорією між одиничним і загальним є поняття "особливе", яке відображає момент суперечливої єдності загального і одиничного. Особливе — це те, що є загальним у відношенні до одиничного і одиничним у відношенні до загального.

29. Основні школи Стародавнього Китаю: загальна характеристика.

Виникнення та розвиток Давньокитайської філософії припадає на 6-4 ст до н.е. Виникли 2 основні школи – даосизм і конфуціанство. Окрім щ існували – моїзм, леїзм, натур. Філософія.

Конфуціанство, моїзм і леїзм займалися соціально-політичною та моральною проблематикою, даосизм – ставленням до природи.

Конфуціанство – філос. Вчення про жень – людинолюбство, справедливість і обов'язок, ритуальність, знання, довіра. Тому "шляхетна людина" є ідеальним законослухняним громадянином, якого не треба примушувати підкорюватися силою. Головна моральна вимога вислову «не роби людям того, чого не бажаєш собі» - це соціальна корисність.

Даосизм (засн. Лао-Цзи)- зосереджується на природі та світові. Основне поняття – «Дао» це шлях, доля, природна закономірність. Дао — сутність і основа всіх речей і в цьому розумінні не існує без них, але водночас не може бути в них і виявлене. Воно нескінченне і невидиме, ніхто не може його собі підкорити. Говорячи сучасною філософською мовою, дао є єдність буття і небуття, єдність закону і основи змінення речей. "Одне" — це хаос у вигляді безформеного туману частинок ци, що безладно рухаються. "Два" — це розподіл хаосу на янь-ци та інь-ци. "Три" — зв'язок поміж двома початками породжує гармонію, а відтак народжується все сутнє.

Моїзм Мо-цзи висуває ідею "загальної любові". Усі люди повинні піклуватися про інших і робити все, "щоб примножувати блага та усувати всі шкідливі (явища) у Піднебесній". Тільки тоді торжествуватиме істинна гуманність: голодні отримають їжу, ті, що мерзнуть, — одяг, стомлені — спокій. Причину бід у Мо-цзи вбачав у тому, що влада та багатство передається у спадщину і потрапляє до рук тих, хто їх не заслуговує. Щоб цього не відбувалося, необхідно висувати на посаду людей згідно з їх моральними якостями та здібностями, незалежно від походження.

Легізм – вчення про державотворення, устрій і політику. Основна засада- Мудрий і сильний правитель повинен спиратися на справедливі закони, вміти використовувати силу влади і вправно керувати людьми. Закони мають бути обов'язковими для всіх — і шляхетних, і простих людей. Закон виконується через покарання та нагородження, але головним є покарання, яким будуть "усунеш покарання", тобто суворість законів викличе жах, усі будуть слухняними і карати буде нікого. Мистецтво управління важливе тому, що інтереси правителя і чиновників, тобто тих, хто буде впроваджувати закони в життя, — протилежні.

30. Історичний розвиток форм сім'ї (за працею Ф.Енгельса «Походження сім'ї, приватної власності та держави»).

У роботі «Походження сім'ї, приватної власності і держави» Енгельс розкрив закони та основні етапи розвитку первіснообщинного ладу та причини його неминучої загибелі. Він показав виникнення і розвиток сім'ї, приватної власності, класів і держави, тобто тих сил, які підірвали це первісне суспільство зсередини і привели до утворення класового суспільства. У названій роботі Енгельс довів, що така формула, не відбиває дійсного стану речей. Своє пояснення сім'ї Енгельс починає з самої нижчої стадії, з періоду, коли людина тільки почала відокремлюватися від природи і ще нічого не виробляла, а лише брала собі готові продукти матеріального світу. Енгельс у своїй праці піддав аналізу виникнення сім'ї, виникнення приватної власності і держави, оскільки приватна власність породила сім'ю, а держава стала на захист інтересів приватної власності. Всі ці форми обумовлюють одна одну і не існують одна без одної. В своїй роботі «Походження сім'ї, приватної власності і держави» Енгельс достовірно довів історично перехідний характер різних форм шлюбу і сім'ї, показав, що зміни сім'ї та шлюбу завжди викликалися змінами в матеріальному житті суспільства, а становище чоловіка і жінки в суспільстві визначалося положенням їх в сім'ї. Так, сім'я заснована на груповому шлюбі, на думку Енгельса, була результатом дуже низького рівня розвитку продуктивних сил, коли в силу цього люди були змушені жити первісною комунією. Відносини, які склались в такій сім'ї між чоловіками і жінками, з усіма привілеями жінок, з пануванням «материнського права», визначались тим положенням, яке займали чоловік і жінка в первісному суспільстві. Низький рівень розвитку продуктивних сил забезпечував задоволення лише самих обмежених потреб людини, і вся діяльність первісних людей була спрямована на пошук засобів до існування. При цьому в цій діяльності жінка мала ряд переваг над чоловіком, які забезпечували їй провідне становище. Згідно природному поділу праці по статі чоловік воює, ходить полювати і ловити рибу, добуває їжу і виробляє потрібні для цього знаряддя. Жінка працює в домі і займається виготовленням їжі та одягу: варить, пече, шие, влаштовує житло. Вона була господаркою в домі, а оскільки домашнє господарство в первісному суспільстві було загальним, то жінка займала провідне становище в суспільстві. Це панування жінки в суспільстві було причиною панування материнського права, тобто по матері визначалось походження дітей, по материнській лінії здійснювалось спадкування. Таким чином, зміна становища чоловіка і жінки в сім'ї не може бути пояснена фізіологічними відмінностями між статями, бо вони існували з перших днів людського життя і не приводили досить довгий період доісторичної епохи до поневолення жінок чоловіками. Енгельс довів, що причиною першого економічного закабалення жінки явилось те, що жінка разом з ростом виробничих сил була відсторонена від суспільної продуктивної праці, а ведення домашнього господарства втратило свій суспільний характер і стало приватною справою кожної окремої сім'ї. Власника майна, а таким став чоловік, не могла тепер задовольнити існуюча система спорідненості по матері і впливаюча з цього система спадкування по материнській лінії. Досягти правового закріплення своєї влади над жінкою чоловік зміг лише тоді, коли він економічно піднявся над нею.

31. Спосіб матеріального виробництва, його структура і сутність.

Виробництво - це категорія, що характеризує сутність соціального, оскільки саме виробництво є діяльним родовим життям людини, тим способом, яким вона утверджує себе, як родова істота.

Історія розвитку суспільства - це передусім історія розвитку виробничого суспільного життя, як особливого соціального виду життєдіяльності. Матеріальне виробництво - це визначаюча реальність, яку кожне покоління застає як дещо, що склалося, відносно стійке. Люди повинні узгоджувати свої дії з цією суспільною реальністю, так як вони узгоджують їх з реальністю природною.

Виробництво з точки зору марксистської теорії можна розглядати і в більш широкому змісті слова як життєдіяльність суспільства, як суспільне виробництво, в якому матеріальне відіграє головну, визначальну роль. Поняття "суспільне виробництво", якому К. Маркс надав велике значення, фіксує той факт, що люди виробляють не тільки речі, матеріальні блага і цінності. Беручи участь в суспільному виробництві, вони виробляють і відтворюють свою соціальність: суспільні відносини, групи і інститути, а в кінцевому випадку суспільство і самих себе, свою власну суспільну сутність.

Матеріальне виробництво - передусім це діяльність, спрямована на освоєння навколишнього природного середовища. Провідну роль в системі матеріального виробництва відігравали:

- аграрне виробництво;
- промислове виробництво;
- інформаційне виробництво.

Спосіб виробництва матеріальних благ - це історично визначений спосіб здобування матеріальних благ для життєдіяльності людей, поєднання продуктивних сил і виробничих відносин, робочої сили і засобів виробництва, людей і природи у процесі виробництва, спосіб взаємодії самих людей в цьому процесі. Спосіб виробництва має суспільний характер. Вирізняють спосіб виробництва матеріальних благ і технологічний спосіб виробництва. Технологія - це система прийомів і засобів виготовлення продукту незалежно від соціальних умов, в яких воно здійснюється. Для технології питання: кому належать засоби виробництва, предмети праці та її результати, як розподіляється виготовлена продукція, які умови праці та відпочинку людей - не є суттєвими, в той же час для способу виробництва вони є основними. Головні процеси способу виробництва такі: безпосереднє виробництво; розподіл; обмін; споживання. Кожна з цих частин відіграє певну роль у системі виробництва. Якщо є якісь вирішення у хоча б одній ланці способу виробництва, це веде до спотворення способу життя людей у суспільстві. Марксисты перебільшували роль виробництва, деякі західні вчені - роль споживання. В результаті вийшли два спотворені способи життя. Співвідношення різних елементів виробництва має бути оптимальним.

32. Суспільна свідомість, її структура і сутність.

Суспільна свідомість – це сукупність поглядів, уявлень, настроїв, почуттів, традицій, ідей, теорій, які відображають суспільне буття в цілому або його окремі сторони в свідомості людей. Суспільна свідомість складається з багатьох форм, існує, наприклад, політична форма свідомості, правова свідомість, моральна, естетична, релігійна, філософська, наукова форми свідомості. Визначальним у розвитку суспільної свідомості є матеріальні умови життя суспільства. Слідом за зміною суспільного буття людей змінюється суспільна свідомість. На формування суспільної свідомості здійснюють держава, політичні, правові відносини тощо. Суспільна свідомість досить неоднорідна. Вона має складну структуру. Суспільна свідомість складається з різних духовних явищ залежно від ступеня розуміння, відображення суспільного буття. Свідомість поєднує в собі такі елементи, як почуття, настрої, уявлення, ідеї, різні теорії тощо. В одних із них суспільне буття відбивається стихійно, в інших – свідомо, в одних – чітко, зрозуміло, в інших – завуальовано, невиразно. За глибиною відображення суспільна свідомість поділяється на буденну і теоретичну (наукову). Буденна свідомість відображає зовнішній бік суспільного життя, тобто безпосередній життєвий досвід. Теоретична свідомість обґрунтовує сутність, закони предметів та процесів, хоча помилки та перекичування також не виключені. Вона базується на науковому знанні, його узагальненні у філософських концепціях.

Суспільна свідомість відображає суспільне буття з позицій певних соціальних станів, груп, класів, що представляє її ідеологічний аспект. Цей рівень суспільної свідомості є ідеологією. Ідеологія – це сукупність суспільних ідей, теорій і поглядів, які відображають суспільне буття з позицій певної соціальної спільності. Вона виступає як теоретично систематизована свідомість окремої соціальної групи чи суспільства в цілому. Оскільки будь-яка людина завжди включена в певні соціальні спільності, має певні інтереси, вона завжди буде сприймати явища суспільного життя з певних ідеологічних позицій. Якщо останні відображають істинний стан справ, тоді знання буде об'єктивним. Крім буденної та теоретичної свідомості виділяють суспільну психологію. Суспільна психологія виникає безпосередньо з суспільного буття. Вона складається з таких основних елементів, як думки та уявлення, які виникають під впливом матеріальних умов життя людей. Ці думки можуть бути також перейняті від попередніх поколінь. Вони, як правило, не оформлені в струнку систему, не мають послідовності, виникають стихійно в повсякденному житті. До суспільної психології входять також і такі елементи, як почуття, настрої людей, що відображають їх ставлення до інших суспільних груп. До них належать ще звичаї, традиції, які передаються з покоління в покоління, а також нові звичаї, що з'являються в результаті економічного розвитку суспільства. Отже, суспільна психологія – це сукупність поглядів, звичок, думок, уявлень, почуттів, звичаїв, прагнень, які безпосередньо відображають повсякденні умови життя певної соціальної групи людей. Психологія має в собі яскраво виражений оціночний момент, певні почуття та переживання в зв'язку з суспільними процесами і набуває в свідомості людей емоційного забарвлення. Невирішені назрілі проблеми суспільного життя здатні викликати невдоволення, проявлятися у вигляді безладдя, бунтів, повстань, формувати певний психологічний настрій. Суспільне буття – первинне, суспільна свідомість – вторинна. Але таке співвідношення спостерігається в певних межах. Суспільна свідомість має відносну самостійність і активність. Зміни в суспільному житті, тобто утвердження нових відносин, структурні перетворення тощо не виникають самі по собі. Для цього потрібні цілеспрямовані, усвідомлені дії людей.

Свідомість сама по собі не може змінювати суспільне життя. Вона реалізується у діяльності людей відповідно до об'єктивних умов. Якщо умови визріли і дії людей сприяють вирішенню проблем, що виникли, то можна розраховувати на успіх. Але якщо таких умов немає, то реалізація найкращих побажань приречена на невдачу. З іншого боку, якщо умови визріли і суспільство стоїть на порозі перемін, то на перший план виступають проблеми свідомості, тому що в суспільстві нічого не відбувається без свідомої діяльності людей. У

цьому випадку ідеї стають творчою рушійною силою. Сьогодні, коли інформація стає одним із найважливіших компонентів життєдіяльності, проблема свідомості, ідеального набуває особливого значення. Формування інформаційної цивілізації характеризується зростанням ролі суспільної свідомості в усіх сферах життєдіяльності.

33. Суспільство як система, що саморозвивається.

Суспільство – це природно соціальна самодостатня спільність людей.

Розглядаючи суспільство як самоорганізовану систему, що саморозвивається, слід підкреслити, що цей саморозвиток характеризується якісними змінами і певною спрямованістю. Залежно від спрямування якісних змін суспільного розвитку той характеризується як прогресивний чи регресивний.

Суспільний прогрес — це такий поступальний розвиток суспільства, що сприяє збільшенню міри свободи людини, розширенню можливостей для вільного розвитку її індивідуальності, утвердженню у взаєминах між людьми і соціальними групами гуманізму, соціальної справедливості, злагоди і демократії.

Суспільство є надскладною системою, яка формується в міру розвитку здатності людей відокремлювати себе від природи. Філософія визначає три основні групи факторів, які обумовлюють розвиток людського суспільства:

- праця (специфічно людська доцільна діяльність);
- спілкування (колективний характер діяльності і життя);
- свідомість (пізнання, інтелект, духовний зміст людської діяльності).

34. Проблема сенсу, цінності людського життя в духовному досвіді людства.

Звернення індивіда до смисложиттєвої проблематики пов'язано зі специфікою людського існування. Людина - це істота вільна, розумна, здатна усвідомити свою смертність, що з неминучістю призводить до роздумів над сенсом життя. На рівні індивідуального рішення смисложиттєвий пошук звичайно формується у вигляді питання: "Для чого жити?" Без відповіді на нього людське буття втрачає свій культурний зміст і зводиться до задоволення вітальних потреб, перетворюючи людське існування в абсурдне. Сенс життя, таким чином, є питання про призначення людини, про самовиправдання своєї життєдіяльності. Не випадково багато філософів вважали це найважливішим питанням не тільки філософії, а й взагалі людського життя.

У питанні про сенс життя є суб'єктивна та об'єктивна сторони. Суб'єктивна сторона проблеми сенсу життя не має однозначної відповіді і вирішується кожною людиною індивідуально, залежно від світоглядних установок, культури, традицій і т.д. М. Хайдеггер писав, що сенс життя не може бути виражений у формі відповіді, оскільки існує завжди у формі питання. Це означає, що він не має однозначного рішення для всіх часів і народів і для всіх людей, він завжди існує як пошук, який вимагає напруження всіх духовних сил. Це питання належить до числа "вічних питань", які виникають знову і знову. Але проблема сенсу життя має і об'єктивну сторону. Адже кожна людина - це частка роду людського. У пошуку сенсу життя він не повинен обмежуватися тільки індивідуальним досвідом, а враховувати досвід людства, тобто формування смисложиттєвих пошуків можливо лише в полі людської культури, яка акумулює духовний досвід людства.

У культурі, в історії філософії здавна робилися спроби сформулювати відповідь на основне питання людського буття. Серед безлічі підходів до вирішення даної проблеми можна виділити три головних:

1) Сенс життя знаходиться за межами життя.

Це характерно для релігійного тлумачення життя. Сенс життя, відповідно до цієї позиції, не в цьому житті, а за її межами, у вищому порядку буття, в Бозі. Єдине, що надає сенс людському існуванню - це любов до Бога і дієва співучасть в Богочеловеческой життя, порятунку своєї душі.

2) Сенс життя спочатку властивий життю, він іманентний, тобто сенс життя - в самому житті. У рамках цього підходу існували різні форми його прояву. Наприклад, в давнину культивувався *гедонізм*, який проголошував, що життя має бути спрямована на отримання власних задовольень і розваг. Особливо це культивувалося в римській культурі, частково така установка мала місце в епоху Відродження. У стародавній філософії затверджувалася ідея, що задоволення тільки вітальних потреб не може надати осмисленість людському існуванню (задоволення повинно бути помірним, розумним і переважно духовним (Демокріт, Епікур та ін.)). Стародавні стоїки вважали, що справжнє призначення людини - творити добро. Мудра людина прагне вести життя відповідно до природи, керуючись розумом. Буддизм проголошує, що життя є страждання, яке породжується тягою до чуттєвих задовольень, і тільки відмовившись від них, можна знайти спокій і сенс. У християнській філософії, у філософії Г.Сковороди, Л.Фейербаха, Е. Фромма та ін сенс життя вбачається в любові, в серцевому відношенні, які і дають нам відчуття повноти життя, її осмисленість. В епоху Просвітництва і аж до ХХ ст. у філософії стверджується уявлення про сенс життя як шляху служіння благу, суспільному прогресу. Люди по-різному розуміють благо, і тому дуже часто благо перетворюється на зло.

3) У житті, самого по собі , взагалі немає ніякого раз і назавжди заданого сенсу. Тільки ми самі свідомо чи стихійно надаємо їй сенс, творимо своє життя, свою власну сутність. Людина може зробити своє життя осмисленим в тому відношенні, що вона, по-перше, сама дає чомусь життя (творча діяльність), по-друге, щось бере у неї (переживання, цінності, любов і т.д.).

35. Ідея цілісної людини як вираження сенсу людського життя.

Ціннісне значення людини полягає в тому, що їй належить особливе місце у світі. Людина — це особлива, абсолютна цінність. З її інтересами як родової та соціальної істоти співвідносяться решта цінностей - матеріальні та духовні. Всі вони так чи інакше пов'язуються з цінністю людини, виявляючи різні відношення до неї або, як говорив Кант, до людства в собі та в іншій людині. Абсолютною цінністю людина є з самого початку, але лише в потенції.

Питання про сенс життя слід ставити в контексті конкретного. Не тільки від особистості до особистості, але й від ситуації до ситуації сенс життя змінюється. Сенс є для кожного індивіда, і для кожного існує свій сенс. Кожна людська особистість - унікальність, кожна життєва ситуація виникає лише раз. Але немає такої ситуації, в якій життю не надається можливість знайти сенс, і немає такої людини, для якої не знаходилося б у кожному мить якої-небудь справи. Знаходження сенсу - це покликання. Не людина ставить питання про сенс свого життя, а життя ставить це питання перед нею, і людина повинна щодня і щогодини відповідати на нього не словами, а діями. Сенс неможливо дати, його слід знайти самому.

36. Предмет філософії та його історична зміна.

Предмет філософії можна визначити як "...світ у цілому (природа, суспільство і мислення) у своїх найзагальніших закономірностях, розглядуваний під кутом зору суб'єкт-об'єктного відношення". Отже, предметом філософії не є окремо взяті світ або людина, а система відношень "людина - світ".

Таке уявлення про предмет філософії виникло не відразу. Впродовж тривалого часу вона сприймалась як своєрідна "цариця наук". У Стародавній Греції поняття "філософ" було рівнозначно слову "мудрець" взагалі, тобто людина, яка має ґрунтовні знання в різних областях.

Проте вже за часів давнини людина за допомогою філософії намагалася знайти відповіді на питання, які прийнято називати вічними : "...що таке світ і хто така людина ? Як вони співвідносяться між собою ? Чи створені вони кимось, чи залежать від когось, чи існують самі по собі ?...Чи має їхнє існування якусь мету або призначення ? Що є найбільш цінним у світі та в людському житті ?...".

Кожне нове покоління філософів по-новому розв'язує для себе ці проблеми. "Йдеться про те, що ідеї, сформульовані в ході історичного розвитку філософії, зберігають свою актуальність і для сучасності, і для майбутнього".

Звичайно, формування предмету філософії не було швидким одноразовим актом. Це був тривалий процес поступового виявлення специфічного філософського змісту, усвідомлення його окремішності від попередніх типів світогляду - міфології та релігії.

Процес історичної трансформації предмету філософії обумовлений як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. "До об'єктивних причин слід віднести стан, рівень накопичених конкретних і філософських знань про навколишній світ (природу, людину і суспільство), про духовні, в першу чергу пізнавальні особливості, можливості як окремої людини, так і суспільства в цілому. До суб'єктивних причин відносять своєрідність насамперед форми осягнення предмета філософії тим чи іншим філософом, філософською школою або течією".

Саме до давньогрецької філософської традиції слід віднести і початки виокремлення людини з-поміж інших "речей" навколишнього світу. "Людина стає спеціальним "предметом" філософствування... Це дозволяє говорити про людиномірність предмета філософії.

Певної трансформації зазнав предмет філософії за часів середньовіччя. Перебуваючи під необмеженим впливом релігії, середньовічна культура тлумачить речовий світ як зовнішню видимість духовного світу. При цьому найдосконалішим втіленням духовності середньовічна думка одноголосно визнає Бога, людина ж заслуговує на увагу філософії як така, що створена за його "образом і подобою".

Формування індустріального суспільства, що розпочалося в Західній Європі, виявилось тісно пов'язаним з радикальними змінами в суспільній свідомості, переходом її на добу Відродження з її новою гуманістичною культурою, орієнтованою на людини як вищу цінність.

"На етапі раннього, або італійського, Відродження наголос падає головним чином на природну людину; на етапі ж пізнього, або північного Відродження наголос явно зміщується в бік природи взагалі, природи як джерела постійних спонук продуктивно-виробничого життя і предмета прикладання технологічних зусиль".

Подальше затвердження індустріальної цивілізації дедалі надає предмету філософії раціоналістичної спрямованості. Більш опукло це виявилось за т.зв. Нового часу (17-18 ст.). Поступова зміна світоглядних орієнтирів спонукає філософію ототожнювати буття з природним буттям, виводить на перший план матеріалістичні тенденції у філософській думці. Філософія Просвітництва наближує свій предмет до предмету природничих наук.

Водночас він стає ще більш людиномірним, зосереджуючись на найістотніших рисах специфічно людського буття - свободі, творчості і т.і.

37. Давня філософія як зародок і колиска всіх наступних типів філософії.

Середина I тис. до н.е. – та межа в історії розвитку людства, на якій у трьох осередках людської цивілізації – в Китаї, Індії та Греції – практично одночасно виникає філософія. Народження її було довгим процесом переходу від міфологічного світосприйняття до світогляду, який спирався на знання.

Філософія є складовою культури, світоглядом певного народу.

Основними відмінностями між європейською філософією та східною філософією є наступні.

Перша відмінність полягає у нечіткому розмежуванні між міфологією та філософією, релігією та філософією на Сході. Індійська філософія тривалий час перебувала в лоні міфології, пізніше тісно перепліталася з релігійними течіями. Зокрема, важко сказати, наприклад, чим є буддизм – філософією чи релігією. Даосизм і конфуціанство в Китаї, виникнувши як філософські системи, трансформувалися в релігійні течії. У Європі ж, попри те, що в певні періоди (наприклад, у середньовіччі) філософія була тісно пов'язана з релігією, а протягом усієї історії існують релігійні філософські течії, філософія не розчинялася в релігії, а в Давній Греції була відокремлена від міфології. Європейська філософська традиція тісно пов'язана з наукою. На Сході такого зв'язку між філософією та наукою не існувало, Схід взагалі не знав теоретичної науки.

Друга відмінність – домінування етичної (Індія) і соціально-етичної (Китай) проблематики, а в європейській філософії – вчення про світ (онтологія) і пізнання (гносеологія). Етичну і соціальну проблематику європейські мислителі також досліджували, але домінувала вона лише на окремих етапах розвитку і не в усіх системах.

Третьою є відмінність суб'єктів філософування. В Китаї та Індії в силу різних обставин особа не посідала того місця в суспільстві, як у Греції чи Римі. Тому в китайській та індійській філософії панують не особи (погляди окремих мислителів), а школи. В Європі ж школи є скоріше винятком, ніж правилом. Крім того, школа в європейській традиції – це не просто коментування поглядів учителя, а розвиток, зміна ідей.

Дослідники культури дещо умовно називають західну культуру, а отже і філософію, екстравертною – націленою на оволодіння зовнішнім світом. Звідси зв'язок: філософія – наука – техніка. Остання і є практичним втіленням світоглядних ідей, спрямованих на оволодіння світом. Індійську і китайську культури (особливо індійську) вважають інтравертними – спрямованими на оволодіння внутрішнім світом. Звідси вчення про медитації, практики морального самовдосконалення тощо.

38. Єдність і багатоманітність історико-філософського процесу.

Питання про єдність світової історії, розмаїття її утворень має характер основоположного для філософського осягнення історії. Відповідь на нього передбачає вирішення цілого ряду проблем, пов'язаних з діалектикою загального та особливого в історичному процесі співвідношенням у ньому конкретно-історичного та загальнолюдського. А це вимагає в свою чергу дослідження проблеми спрямованості історичного розвитку людства, виявлення природи історично-соціального закону, форм, станів та критеріїв суспільного прогресу, а також гуманістичного змісту історії. Проблема єдності та багатоманітності історичного процесу, періодизації та структурування його форм була і є однією з наріжних для тієї галузі знань, що має назву філософії історії.

Антична філософія вже містила уявлення про минуле і майбутнє, але закінченої системи поглядів вона ще не представляла. Перші космогонічні і космологічні теорії давніх греків ієрархізували Всесвіт (мікрокосмос, макрокосмос), пояснюючи як з Хаосу з'явився Космос, як він був упорядкований Богами і з тих часів живе за космічними природними циклами, визначеними землеробськими роботами і логосом — космічним законом розуму і порядку. Буддизм розкриває нам періоди класичного часу «кальпи», тривалістю 4 млрд. 320 млн років. Завершується кожна кальпа згорянням всесвіту і знищенням гріхів усіх живих істот. У межах циклів космічного часу буддизму не можливо зупинення і «колесо сансари» символізує вічний колообіг життя, ланцюг перероджень. Символами циклічності стають щорічні свята, що набувають сакрального значення (день народження Бога, подвиги героїв, святих) і залучають людину до відчуття повторення ритмічності буття. Ідею циклічності існування зустрічаємо й у новоєвропейській філософії. Ніцше приваблював поетичний образ світу у Геракліта як потоку становлень, вогню, що мірою згасає і мірою спалахує. Важливим елементом ніцшеанської філософії є його ідея «вічного повернення». Ніцше не зводить життя до біологічних процесів, отожднює його зі «становленням». «Вічний піщаний годинник буття знову і знову перевертається... Все йде все повертається. Все помирає, все розквітає знову. В кожному моменті починається буття: в кожному «тут» повертається колесо «там». Всюди середина». За Ніцше, розвитку від нижчого до вищого не існує, все повертається, світ нескінченну кількість разів проходить все ж скінченну кількість своїх станів. Циклічна модель історичного розвитку закріпачує людину, пропонує їй життя не як проблему з вибором, свободою і відповідальністю, а як даність. Життя треба просто прожити. Змінити, шукати, бунтувати, сподіватися марно. Середньовічна християнська філософія вибудовує історію лінійно. Лінійна історіософська модель середньовіччя представлена трьома періодами: початок світу (акт креаціонізму) — земна історія (життя людини у світі, боротьба добра зі злом) — кінець світу (Апокаліпсис). Людині залишається шанс порятунку безсмертної душі і вічне життя у царстві небесному. Починаючи з доби Відродження і Просвітництва, світська філософія історії розвивала раціоналістичне пояснення історії як реалізацію розуму, «здійснення природних законів». У поглядах Гердера історія постає послідовним процесом зростання і розквіту сил людини, людство націлене на кінцеву мету — гуманність і щастя. Історія — закономірний процес руху суспільства від примітивних до складних і досконалих форм організації, що супроводжується зміною типів взаємозв'язків індивіда і суспільства: 1) етап нерозривної єдності з природою і родом (докласове суспільство); 2) етап особистої і речової залежності (класове суспільство); 3) етап вільного розвитку вільної особистості (безкласове суспільство). Першому етапу відповідає природний стан людства, другому — суспільний, третьому — розумний або ідеальний. Маркс, для підтвердження ідеї єдності історичного процесу, формулює категорію «суспільно-економічна формація». Суспільно-економічна формація — це історичний тип суспільства, ступінь суспільного розвитку. Теоретичною моделлю історичного процесу є лінійна схема, що включає такі формації: — первісно-общинна; — рабовласницька; — феодальна; — капіталістична; — комуністична. Змістом історичного розвитку людства, класики марксизму

бачили послідовний перехід суспільства від первісного стану до комунізму, на основі розвитку виробництва і розширення сфери людської свободи.

39. Людина – змістовне ядро всіх проблем давньої філософії.

У філософії Давньої Греції панував космологізм у розумінні людини. Філософи мілетської школи твердили: людина містить усі основні елементи стихії, космосу. Демокріт підкреслював: якою мірою Всесвіт є макрокосмосом, такою ж мірою і людина є мікрокосмосом. У другій половині V ст. до н. е. у Греції з'являються софісти. Вони зберегли успадкований від давньої філософії цілісний погляд на людину і бачення її як частини природи, але вже почали розглядати її і в умовах соціокультурного буття. Слідом за софістами проблему людини розробляє і Сократ. Її він поставив у центр своєї філософії. У стародавній індійській філософії вже було поставлене питання про загальну основу світу. Такою основою вважався безособовий світовий дух "брахман". Відповідно до вчення веданти душа кожної окремої людини, що вважалася безсмертною, уступає світовому духу за своєю досконалістю. Це пояснюється тим, що душа тісно пов'язана з тілом.

В міру подальшої диференціації суспільних зв'язків і відносин, ускладнення взаємозв'язків людини з зовнішнім світом, у філософському осмисленні дійсності спостерігається посилення уваги до проблем індивідуального, специфічного у світі. Так, у філософському вченні буддизму стверджувалося, що світ, безупинно змінюючись, не дозволяє людині досягти досконалості. Тому досягнення вічного блаженства ("нірвана") можливо тільки шляхом заглибленого самоспоглядання.

Схожа картина становлення філософських поглядів складалася й у Стародавньому Китаї. Якщо на ранніх етапах розвитку філософської думки на першому плані було безособово-узагальнене уявлення про світ, то згодом усе більше уваги починає приділятися проблемам людини, її життя. До VI-V ст.ст. до н.е. філософські погляди досягли досить високого рівня розвитку, що знайшло свій вираз особливо в конфуціанстві. Вчення Конфуція за своїм характером було етико-гуманістичним. У ньому основна увага зверталася на обґрунтування необхідності будувати відносини між людьми на взаємній повазі і любові. У IV-III ст.ст. до н.е. значного поширення набуває даосизм, у якому відстоювалася думка, що всі зміни в природі і житті людини підпорядковані не надприродним силам, а загальному закону "Дао" — природній основі всього існуючого. У цьому зв'язку специфічно вирішувалося і питання про людину, її відношення до світу. Якщо усе в природі і житті людини підкоряється "дао", то і людина, якщо вона хоче вчиняти розумно, повинна діяти відповідно до цього природного закону.

Таким чином, характерною рисою філософських поглядів стародавнього Сходу була еволюція освоєння людиною дійсності, еволюція, у якій відбувався перехід від міфологічної фантазії до раціонального мислення і від безособових картин світу, де людина була тільки часточкою навколишнього природного середовища до картини світу, де людина починала усвідомлювати свою специфіку, своє місце у світі, відношення до нього, йшла до усвідомлення змісту свого буття.

40. Загальна характеристика філософських шкіл Стародавньої Індії.

В історії індійської філософії ортодоксальними, або класичними, називалися школи, які визнавали Веди як джерело достовірного знання. (Веди – одна з найдавніших памяток духовної культури і стали відомі в Індії у 2 ст до не) Ці філософські школи мали загальну назву «даршан» (букв.: «бачення, зір», філософія). Класичний список даршан включав в себе такі вчення: ньяя, вайшешика, санкхья, йога, веданта, міманса. Історично ці філософські школи складали три групи парних навчань, оскільки кожна школа в парі доповнювала в тому чи іншому аспекті доктрину інший. Назва школи відображало специфіку її ідей. Період зародження та структурного оформлення даршан припадає приблизно на II-V ст. н. е.. Процес формування та розвитку філософських поглядів у всіх школах був схожий: спочатку складався базовий текст сутр (або Карика), що виражає основні ідеї в короткою, лаконічною формі і має назву по самій школі. (Сутри-філософські книжки «нитка на яку нанизано намисто») Далі до цього тексту писався коментар, потім субкоментарій (тобто коментар на коментар). Згодом філософське творчість в рамках школи тривало вже у вигляді коментарю на різні коментарі або ж на самі первинні сутри.

Ньяя Головними джерелами з філософії ранньої ньяї є текст «ньяя-сутра». Основна тема пізнання (що і як пізнається). Основними джерелами достовірного знання в ньяє виступали інтуїція-сприйняття логічний висновок, аналогія і авторитетне свідчення

Веданта (3-2 ст до не) – основний метод пізнання- божественна інтуїція. Людина повинна заглибитись в чисте мислення.

Санкхья(Капілан) – матеріальна першопричина світу «прагнення, ясність» Йога – найвище блаженство досягається повним очищенням свідомості, звільненням власного духу, самовдосконаленням.

Міманса- тіла складаються з вічних атомів чотирьох великих елементів і перебувають у п'ятому - безперервному ефірі, у просторі та часі. Всесвіт керується безособовим законом карми. Крім тел існує безліч індивідуальних вічних душ, перевтілюватися у відповідності зі своїми діями. Але на відміну від вайшешика мімансакі не визнавали вищої душі і навіть більше того - заперечили існування Бога-творця.

Вайшишика-(Канада 3ст до не) – існує вічний процес занепаду і відродження. її мислителі представили розгорнуту картину світобудови і розробили детальну теорію атомізму. Під субстанцією вайшешика розуміли субстрат, носій різних якостей, що виробляє або зазнає ту чи іншу дію. Таких субстанцій у цьому вченні налічується дев'ять: «земля, вода, вогонь, повітря, ефір, час, простір, душа, розум».

Основні особливості:

1. Формування на базі міфологічно-релігійного світогляду.
2. Своєрідність ставлення до Вед.
3. Споглядальний характер і слабкий зв'язок з наукою.
4. Змалювання духу як безликого, бездіяльного явища.
5. Народження логіки.
6. Побудова соціальної філософії на принципах етики страждань і щастя.

Однак, головною особливістю, визначником є те, що у філософії Стародавньої Індії сформульовано ідею активно-діяльної сутності, під якою розуміється єдність душі і тіла, духовного і тілесного, свідомості і матерії.

41. Філософські школи Стародавнього Китаю.

Виникнення та розвиток Давньокитайської філософії припадає на 6-4 ст до н.е. Виникли 2 основні школи – даосизм і конфуціанство. Окрім щ існували – моїзм, леїзм, натур. Філософія.

Конфуціанство, моїзм і леїзм займалися соціально-політичною та моральною проблематикою, даосизм – ставленням до природи.

Конфуціанство – філос. Вчення про жень – людинолюбство, справедливість і обов'язок, ритуальність, знання, довіра. Тому "шляхетна людина" є ідеальним законослухняним громадянином, якого не треба примушувати підкорюватися силою. Головна моральна вимога вислову «не роби людям того, чого не бажаєш собі» - це соціальна корисність.

Даосизм (засн. Лао-Цзи)- зосереджується на природі та світові. Основне поняття – «Дао» це шлях, доля, природна закономірність. Дао — сутність і основа всіх речей і в цьому розумінні не існує без них, але водночас не може бути в них і виявлене. Воно нескінченне і невидиме, ніхто не може його собі підкорити. Говорячи сучасною філософською мовою, дао є єдність буття і небуття, єдність закону і основи змінення речей. "Одне" — це хаос у вигляді безформеного туману частинок ци, що безладно рухаються. "Два" — це розподіл хаосу на янь-ци та інь-ци. "Три" — зв'язок поміж двома початками породжує гармонію, а відтак народжується все сутнє.

Моїзм Мо-цзи висуває ідею "загальної любові". Усі люди повинні піклуватися про інших і робити все, "щоб примножувати блага та усувати всі шкідливі (явища) у Піднебесній". Тільки тоді торжествуватиме істинна гуманність: голодні отримають їжу, ті, що мерзнуть, — одяг, стомлені — спокій. Причину бідувань Мо-цзи вбачав у тому, що влада та багатство передається у спадщину і потрапляє до рук тих, хто їх не заслуговує. Щоб цього не відбувалося, необхідно висувати на посаду людей згідно з їх моральними якостями та здібностями, незалежно від походження.

Легізм – вчення про державотворення, устрій і політику. Основна засада- Мудрий і сильний правитель повинен спиратися на справедливі закони, вміти використовувати силу влади і вправно керувати людьми. Закони мають бути обов'язковими для всіх — і шляхетних, і простих людей. Закон виконується через покарання та нагородження, але головним є покарання, яким будуть "усунеш покарання", тобто суворість законів викличе жах, усі будуть слухняними і карати буде нікого. Мистецтво управління важливе тому, що інтереси правителя і чиновників, тобто тих, хто буде впроваджувати закони в життя, — протилежні.

42. Проблема людини в філософському вченні Сократа.

У центрі філософії Сократа — людина, але вона ним розглядається насамперед як моральна істота, тому філософія Сократа — це етичний *антропологізм*. Головним предметом бесід Сократа були питання *етики* — питання про те, як треба жити. Він виходив із фалесівського «Пізнай самого себе» і «Я знаю, що я нічого не знаю». Поставивши у центр своєї філософії людину, Сократ стверджує, що пізнати світ людина може, тільки пізнавши себе, свою душу, вчинки, і в цьому полягає основне завдання філософії. Сократ вважав: філософія збагачує людей, припускаючи, що правильні дії виходять із правильних знань, а чеснотам можна навчити. Намагався обґрунтувати моральність розумом, що ставило під сумнів святість традиційних норм. Переконав Сократа в існуванні об'єктивної істини приводить його до висновку, що існують об'єктивні моральні норми, що відмінність між добром і злом не відносна, а абсолютна. На відміну від попередніх йому матеріалістів, які шукали відповіді на питання, що стосуються людини, перш за все, в її ставленні до природи, Сократ підкреслював значення совісті, внутрішнього голосу, який він називав даймоніон і який був гарантією осягнення людиною істини. Даймоніон — не суб'єктивний елемент, він має божественне походження. Згідно з Сократом, за допомогою даймоніону боги виділяють людину і повідомляють сенс всьому у всесвіті. Сократ вважає людину метою всього у світі. Він відкидає натурфілософію з її причинно-наслідковими зв'язками. Сократ протиставляє їй телеологію (концепція доцільності), яка тісно пов'язана з його етичними принципами. У бесідах і дискусіях Сократ звертав основну увагу на пізнання сутності чесноти. Для Сократа мораль зливається зі знанням. Справжня *моральність*, за Сократом, — це знання того, що є благо і прекрасне і разом з тим, корисне для людини, що допомагає їй досягти блаженства і життєвого щастя. Чесноти, тобто пізнання того, що є благо, можуть досягти лише «шляхетні люди»: «Хлібороби та інші робітники дуже далекі від того, щоб знати самих себе ...Адже вони знають лише те, що належить тілу і служить йому... А тому, якщо пізнання самого себе є закон розуму, ніхто з цих людей не може бути розумним від знання свого покликання.» Основними чеснотами Сократ вважає стриманість, мужність, справедливість. Ці чесноти людина набуває шляхом пізнання і самопізнання. Чесноти, а також моральні норми і закони, засновані на них, Сократ вважав вічними і незмінними. Порушуючи питання про такі характеристики, як "мужність", "розсудливість", "доброта", "краса" тощо, Сократ виявляв суперечності у відповідях співрозмовників, що свідчили про неможливість звести загальний зміст понять до їх конкретно-індивідуальних проявів. Він фіксує нову для філософії проблему, визнаючи: "Я вічно блукаю і не знаходжу виходу". Головною метою методу Сократа було виявити моральну основу окремих випадків людської поведінки. Досягненню цієї мети служила специфічна індукція. Основою філософії і етики Сократа стали *добročесність* і *благо* та *засудження зла*. Він вважав їх підґрунтям людського буття. Навчання і пізнання світу через освіченість — це пошук доброчесності і блага. "Людей достойних і чесних — чоловіків і жінок — я зову щасливими, несправедливих і дурних — нещасними", — так говорить Сократ у діалозі Платона "Горгій". Сократ зміг думку про те, що людину можна пізнати через її мову, що мова є інтелектуальним портретом людини, вмістити в афоризмі: "Заговори, щоб я тебе побачив". Душа для Сократа — щось демонічне, сам Ерос, невгасиме завзяття, спрямованість йти вгору. Сократ закликає пізнати самого себе. Але пізнати не означає сприйняти вже готову істину. Мета пізнання не дана у завершеному вигляді. Життя вимагає іншого: пізнавай, шукай самого себе, випробовуй себе — чи добрий ти, знаючий чи ні. Розглядаючи людину як самоцінну першоосновну істоту, Сократ звертається не до людини взагалі, а до конкретного індивіда. Він зводив філософію людини до вчення про душу. Сократ гостро полемізує із софістами, хоча сам він фактично продовжує розпочату ними справу в утвердженні людини як головної теми філософських міркувань, рішуче повертає філософські дослідження від вивчення Космосу, природи до людини як духовної істоти. Філософія Сократа — своєрідна межа в історії античної філософії. У всіх досократівських мислителів ("досократики") світ виступає у вигляді цілісності, яка

підпорядковує собі людину— одну з частинок Космосу. Сократ же вирізняє людину, визначаючи предметом філософії відношення "людина — світ".

43. Філософська думка в Україні: традиції і шляхи розвитку.

Своєрідність кожного з періодів історії філософії в Україні полягає в тому, що перший період історії філософії в Україні охоплює існування Київської Русі. Тоді філософія ще не виділилась у самостійну сферу теоретичного осмислення світу. Це практична філософія, що становила невід'ємну частину культури X-XI стст. Основна її проблема: Людина-Бог. Другий період історії філософії в Україні охоплює XVI-XVIII стст. і зв'язаний з діяльністю братств. Значний внесок у розвиток філософської думки в Україні зробив Острозький культурно-просвітницький центр. У ньому культивувався розуміння філософії як мудрості з характерними пошуками істини на шляху містичного єднання з Богом. Тут відстоювалися життєздатності традицій слов'янської писемності, розвивалися реформаційні та ренесансно-гуманістичні ідеї. Поява до початку XVIII ст. в Україні елементів капіталістичних виробничих відносин зумовила розвиток антифеодальної ідеології Просвітництва. В Україні раннє Просвітництво зароджується як синтез двох попередніх соціально-політичних рухів: гуманізму та реформації. Носієм нових віянь у філософії та соціології в Україні у другій половині XVIII ст. був видатний оригінальний митець, поет та просвітитель Григорій Сковорода.

У другій половині XIX ст. в Україні набули поширення ідеї марксизму. У руслі матеріалістичних ідей проходила діяльність Олександра Потебні (1835-1891). Вчений виходив із визнання вічності і безмірності матеріального світу, відхиляв релігійно-ідеалістичні уявлення про будову природи.

Встановлення радянської влади в Україні привело до повної політизації філософії. Філософію проголосили суто "класовою" наукою, теоретичною і методологічною основою марксизму.

Основні риси, що притаманні філософії України:

- суттєве релігійне забарвлення давньоруської філософії;
- переважання у філософській думці Київської русі морально-етичної проблематики, співзвучної з християнськими цінностями;
- дуалізм і пантеїзм української філософії XVIII ст.;
- "філософія серця" як самобутня інтерпретація єдності розуму, волі, почуття людини, як засіб пізнання, долучення її до вищого, позаземного божественного світу;
- захист інтересів трудящих, боротьба проти їх соціального і національного гноблення;
- сьогодні в Україні відбувається певне відродження філософії, оновлення її проблематики, зростання професійного рівня філософів.

44. Космоцентризм давньо-грецької філософії.

Специфікою давньогрецької філософії, особливо у початковий період його розвитку, є прагнення зрозуміти сутність природи, космосу, світу загалом. Невипадково перших грецьких філософів - Фалеса, Анаксимандра, Анаксимена, представників так званої мілетської школи, пізніше - піфагорійців, Геракліта, Емпедокла і називали - "фізиками", від грецького слова *physis* - природа. Спрямованість їхніх інтересів визначалася насамперед характером міфології, традиційних поганських вірувань і культів. А давньогрецька міфологія була релігією природи, одним із найважливіших питань у неї було запитання про походження світу. Однак між міфологією і філософією була велика різниця. Міф розповідав про те, хто народив все суще, а філософія запитувала, із чого вона відбулася. У "Теогонії" вперше відомої за імені давньогрецького епічного поета Гесіода читаємо, що передусім виник Хаос, потім Земля, Тартар (підземне царство) і Ерос - любовне потяг, Хаос породив Ніч і Морок, від своїх любовного союзу виникли День і Ефір. Ранні мислителі шукають деяке першооснова, із якого американцям сталося. У Фалеса це - вода, у Анаксимена - повітря, у Геракліта (бл. 544 - бл. 483 до зв. е) - вогонь. Саме ж першооснова була не просто речовина, як він розуміє сучасна фізика чи хімія, а щось таке, із чого виникає жива Природа і все які населяють її одухотворені істоти. Тому вода чи вогонь тут - це свого роду метафори, вони теж мають і пряме, і переносне, символічне значення. Вже в перших "фізиків" філософія мислиться як наука про причини й засади всього сущого. Людину розглядали як Мікрокосмос стосовно Макрокосму, як частину і своєрідне повторення, відображення Макрокосму. Таке уявлення про світ у стародавньогрецькій філософії дістало назву космоцентризм. Та в поняття космоцентризму вкладається ще один зміст. Космос - протилежність Хаосу, відповідно - порядок і гармонія протиставляються невіпорядкованості та ін. Тому-то космоцентризм ранньої античності пояснюється як орієнтація на вияв гармонії в людському бутті. Адже якщо світ гармонійно впорядкований, якщо світ - Космос, Макрокосмос, а людина - його відображення і закони людського життя подібні до законів Макрокосму, то, отже, і в людині є прихована подібна гармонія. Загальноприйняте значення космоцентризму таке: визнання за зовнішнім світом (Макрокосм) статусу, що визначає всі інші закони й процеси, включаючи й духовні. Така світоглядна спрямованість формує онтологізм, виражений у тому, що перші мудреці - фізики шукали причини початку буття. Її центральний мотив - з'ясувати, що справді є або, інакше кажучи, перебуває незмінним в усіх власних мінливих формах, що лише здається існуючим. Вже у ранньому філософському мисленні можна шукати раціональні (чи котрі відрекомендовуються такими) пояснення походження та сутність світу, відмовляючись (хоча спочатку не повністю) від властивих міфології персоніфікацій, а цим від образу "породження". На місце міфологічного породження у філософів стає причина.

Отже, космоцентризм ранньої грецької філософії бачив єдність в різноманітті: світ — це єдине, яке стало багатьом. Всі предмети і явища взаємопов'язані, при цьому ніщо не є самодостатнім.

Характерні риси античної філософії можна виразити в таких поняттях:

- Щоб бути природним, бути самим собою, людина повинна прагнути до природи, тому що вона мудра.
- Ідеально розвинена особистість — врівноважена, гармонійна, природна.
- Душа і тіло людини прекрасні, тому що їх такими створила природа.
- Насолода красою викликає *катарсис* — очищення душі, в результаті чого людина прагне стати краще, хоче жити.

Самими знаменитими представниками космоцентризму є Геракліт, Сократ, Конфуцій, Платон, Демокріт, Піфагор.

45. Платон: вчення про ідеї, етичні і соціологічні погляди.

Філософія Платона є оригінальним *вченням про ідеї*. Відповідно цього вчення, світ чуттєвих речей не є світом дійсно суцього: чуттєві речі перебувають у безперервній зміні, то виникають, то гинуть. Всьому тому, що є в них справді суцим, чуттєві речі зобов'язані своїм безтілесним прообразами, які Платон називає ідеями. Ідеї вічні, незмінні, безвідносні; вони не залежать від умов простору і часу. Ідеї об'єктивні, не залежать від часу і простору, вічні, недоступні чуттєвому сприйняттю і досягаються лише розумом. Ідеї є суттю речей, тобто те, що кожному з них робить тим чим є.

У складі душі Платон виділяє три першопочатки — розумне, вольове, афективне, — які зумовлюють три добродетності — мудрість (чеснота розуму), мужність (чеснота волі), помірність (чеснота почуттів), і над усіма добродетностями стоїть головна — справедливість.

Вища людська чеснота — мудрість, прояв розумної частини душі, притаманна мудрецам-філософам, котрі є єдиними достойними правителями держави. Мужність — чеснота воїнів, які захищають державу. Помірність, пов'язана з чуттєвою частиною душі, притаманна ремісникам і землеробам. Ще нижче на щаблях чеснот перебувають раби, які існують узагалі поза мораллю і позбавлені будь-яких чеснот, тому що сумнівно, щоб у них була душа. Усі виконують належні їм обов'язки, що й забезпечує збереження у державі справедливості.

46. Філософія Аристотеля.

Аристотель - учень Платона, який відійшов від багатьох фундаментальних положень платонізму і створив свою філософську школу (Лікей). Основоположник багатьох наук - логіки, психології, естетики і т.д. Вчення Аристотеля справило величезний вплив на подальший хід розвитку європейської філософії. Аристотель залишив після себе величезну творчу спадщину, яку можна розділити на вісім груп: праці з логіки, загальнофілософські, фізичні, біологічні, психологічні, етичні, економічні та мистецтвознавчі.

Дітищем Аристотеля є логіка. Наука про мислення і його закони викладена великим вченим у ряді його творів, які об'єднані під спільною назвою "Органон" ("Знаряддя"). Головною ж його філософською працею є "Метафізика". При цьому слід пам'ятати, що в часи Аристотеля слова "метафізика" ще не було. Це поняття, як уже зазначалося, вводить систематизатор творів Аристотеля – Андронік Родоський, який, опрацювавши рукописи Аристотеля, почергово укладає після творів із фізики твори з філософії. Звідси "те, що після фізики", тобто "метафізика". Філософія у Аристотеля досить чітко виділяється із усієї сфери знання. Він розрізняє "першу" і "другу" філософії. Фізика для Аристотеля все ще філософія, але "друга". Предметом "першої" філософії є не природа, а те, що існує за нею. "Перша філософія, за Аристотелем, – наука "найбільш Божа" у подвійному розумінні: по-перше, володіє нею скоріше Бог, ніж людина; по-друге, її предметом є "божественні предмети". Тому Аристотель свою філософію називає теологією, вченням про Бога. Однак Бог – це тільки "одне з начал". Тому філософія Аристотеля все-таки ширше теології. Вона вивчає взагалі "начала і причини всього існуючого, оскільки воно береться як існуюче". Філософія Аристотеля – спроба розібратися в існуючому, розкрити його структуру, знайти в ньому головне, визначити його по відношенню до неіснуючого. В цілому ж Аристотель – панлогіст. У Аристотеля закони мислення є одночасно і законами буття.

У "Метафізиці" Аристотель дає визначення основного закону буття, подаючи його у двох формах: короткій і повній. Коротке формулювання гласить, що одночасно існувати і не існувати не можна, а повне стверджує, що неможливо, щоб одне і те ж одночасно було і не було притаманне одному і тому ж в однаковому розумінні.

Основні засади вчення Аристотеля про буття такі:

- 1) категоріальний аналіз існуючого;
- 2) причинний аналіз субстанції;
- 3) вчення про можливість і дійсність.

Матерія у Аристотеля вічна, при цьому вона не поступається формі. *Матерія і форма* – два співвічні начала. Все, що існує в природі, складається з матерії і форми. Матерія є чиста можливість або потенціал речі, а форма – реалізація цього потенціалу. Форма робить матерію дійсністю, тобто втіленням у конкретну річ.

Особливої уваги заслуговує вчення Аристотеля про душу. Він вважає, що душу може мати тільки природне, а не штучне тіло. Причому це природне тіло має бути здатним до життя. Здійснення можливості життя природного тіла Аристотель називає душею. Аристотель розрізняє три види душі. Два з них належать до фізичної психології, оскільки вони не можуть існувати без матерії. Третя метафізична. Через вчення про душу Аристотель оригінальне говорить про пізнання. Але уява не просто переробляється в поняття, а тільки сприяє тому, щоб закладені у душі форми буття перейшли із стану потенції в стан акту. Щоб перевести знання загального із стану потенції в стан акту, потрібен розум у всьому його обсязі, як пасивний, так і активний. А активний розум – це Бог. Таким чином, у Аристотеля перемагає раціоналістична лінія: знання існує ще до процесу пізнання.

Філософія Аристотеля не завершує ні старогрецької, ні, тим більше, античної філософії. Але вона завершує найбільш змістовний період в історії філософії, який часто називають

філософією класичної Греції. Ця філософія високо цінувалась ще в античний період, відігравала визначальну роль в епоху середньовіччя, без неї неможливе уявити європейську філософію Нового часу, як і сучасну філософську культуру.

47. Мудрість як безпосереднє джерело щастя в тлумаченні античної філософії.

Сократ стверджує, що сенс людського життя, його вище благо – в досягненні щастя. Щастя – це зміст добродійного буття, – заявляє філософ, але тільки моральна людина може бути щасливою (чи розумною, що в Сократа перше підмінює друге). Якість життя задається свідомими зусиллями самої людини і виявляється в поняттях доброго, прекрасного, справедливого.

Платон і Арістотель наголошували, що щастя – вища мета людини, досягти якої може розумна, гідна, мудра особистість. Платон зауважував, що мудрість зробить людей щасливими. Платон в пешу чергу ставить акцент на реалізації і усвідомленні щастя не для індивідумів, а для суспільства. В жертву суспільній гармонії, яка вважається Платоном реалізованим щастям, повинні приноситися інтереси окремої людини. В ідеалістичній утопії Платона немає місця індивідуальності.

У світі, згідно з поглядами стоїків, царює жорстока необхідність, яка є вираженням космічного розуму. Протидіяти цій необхідності безглуздо, а підкорюваність їй — є залученням до вищого розумного першопочатку. Але для такого повного і свідомого підкорення треба удосконалити особистий розум (наблизитися до космічного Розуму), навчитись не піддаватись суб'єктивним почуттям — бажанню, страху, насолоді та скорботі. Ідеал спрямувань стоїків — спокій (атараксія) чи стан, вільний від пристрастей (апатія) або, хоча б безпристрасне терпіння (анатея). Якщо людина помірна, мужня, справедлива і розсудлива, позбавлена жалощів і завжди діє за наказом обов'язку, якщо вона з радістю і легкістю приймає все, що надається невблаганною долею, тоді вона істинно мудра. Саме вільне і свідоме підкорення долі є достоїнством.

48. Елліністична філософія: епікуреїзм, стоїцизм, скептицизм.

Елліністична філософія — останній період розвитку філософії Стародавньої Греції, після Аристотеля, в період еллінізму — поширення грецької культури за межі старогрецьких колоній після завоювань Александра Македонського. Часові рамки елліністичної філософії обмежують виникненням неоплатонізму. До основних рис елліністичної філософії відносять етичну спрямованість і адаптацію східних релігійних моментів.

Епікуреїзм (Епікур, Лукрецій, Горацій) виходить з того, що будь-якому відчуттю, почуттю повинна передувати "відчутність(рус. осязаемость)" як якась першооснова, аксіома. Атоми стали розумовими конструкціями, аналогіями відчутності буття, які могли змінювати свої напрямки, а джерело їх руху знаходився в них самих. Такий же ощутимістю були і боги, які вже тому ні від чого не могли залежати: "ні вони не впливають на світ, ні світ не може впливати на них". Справжнім джерелом пізнання, який ніколи нас не обманює, є почуття. Об'єктивно існуючі речі "випромінюють" потоки атомів, кожний з цих потоків внутрішньо містить образ речі.

Стоїцизм вчення однієї з найвпливовіших філософських шкіл античності, заснованої близько 300 р. до н. е. Своє ім'я школа отримала від назви портика Стоя Пойкиле (грец. «розписний ганок»), де засновник стоїцизму, Зенон із Кітіона, вперше виступив в якості самостійного вчителя. Стоїки вважали логіку, фізику і етику частинами філософії. Відоме їх порівняння філософії з фруктовим садом, де логіка — садова огорожа, фізика — фруктові дерева(а), а етика — плоди дерева, тобто результат, що базується на певних (зумовлено-визначених) принципах і обмежений певними рамками. Стоїцизм був впливовим філософським напрямком від епохи раннього еллінізму аж до кінця античного світу. Свій вплив ця школа залишала і на подальші філософські епохи. Стародавня Стоя: III–II століття до н. е. Засновником школи вважають Зенона з Кітіона. Середня Стоя: II–I століття до н. е. Основні представники цього періоду — Панетій і Посідоній. Завдяки їм стоїчні ідеї було перенесено до Риму, первинний етичний ригоризм суттєво пом'якшено. Пізня Стоя: I–II століття н. е. Основні представники періоду — Сенека, Епіктет, Марк Аврелій. Це період римського розвитку філософії стоїцизму. Головними питаннями, які розглядали філософи Пізньої Стої, є проблеми етики, зокрема питання незалежності від умов життя. На цей час до стоїцизму починають ставитися як до свого роду популярної філософії. Стоїки дотримувалися поглядів епікурейців. Вони уявляли Космос як першооснову усього живого на світі. Вони вважали, що якщо їхня увага не буде спрямована на богів, то вони самі зможуть наблизитися до них і в певному значенні самі ними стати.

Скептицизм третій напрямок раннього еллінізму, найбільш великими представниками якого були Піррон з Еліса і Секст Емпірика. Представники даного напрямку послідовно проводять загальний принцип раннього еллінізму, а саме принцип відносності всього що нас оточує, наших думок і наших дій. Він стає своєрідним загальним методом дослідження будь-яких явищ і дій людини. В основу філософського підходу закладається положення про те, що необхідно не пізнавати, а просто жити, не висловлюючи жодних претендуючих на істину суджень, і зберігаючи внутрішній спокій. Наслідком такої установки стало заперечення самоцінності майже всієї попередньої історії філософської думки. Однак скептицизм мав і позитивне значення завдяки тому, що він гостро поставив проблему знання та істини, звернув увагу на можливість одночасного існування різних думок, виступаючи проти догматизму і абсолютизації якоїсь однієї істини. Недосконалість органів почуттів людини, їх нікчемність перед величчю природи, історична обмеженість і відносність знання були зведені скептиками в оціночні принципи, крізь призму яких був винесений вирок філософії: "Філософія не здатна дати адекватне знання". Власну невдачу в галузі філософського пізнання, власне безсилля перед нею розкрилася для них істиною: вони лицемірно перенесли її на всю філософію в цілому за принципом: "Якщо я чого-небудь не знаю, то цього не існує". Скептицизм як філософський напрямок став симптомом згасання творчої думки грецьких мислителів.

49. Сутність і основні риси філософії Середньовіччя.

Середньовічною теологічною філософією називається провідний філософський напрямок, поширений в Європі в V - XVI ст., який визнавав Бога як вищого існуючого початку, а весь навколишній світ - Його творіння.

Можна виділити наступні основні риси середньовічної теологічної філософії:

- теоцентризм (головною причиною всього суцього, вищою реальністю, основним предметом філософських досліджень був Бог);
- вивченню самого по собі космосу, природи, явищ навколишнього світу приділялося мало уваги, так як вони вважалися творінням Бога;
- панували догмати (істини, що не потребують доказів) про творіння (всього Богом) і одкровенні (Бога про Самого Себе - в Біблії);
- згладжується протиріччя між матеріалізмом і ідеалізмом;
- людина виділялася з природи і оголошувалась творінням Бога, що стояло надприродою;
- проголошувався принцип свободи волі людини в рамках божественного приречення;
- висувався догмат про порятунок навколишнього світу і людства шляхом втілення Бога в тілі людини - Ісуса Христа і прийняття Ісусом Христом на Себе гріхів усього людства;
- світ вважався пізнанням через поняття Бога, яке може бути здійснено через віру в Бога.

Основоположними догматами середньовічної філософії і теології були догмат творіння і догмат одкровення.

Згідно догмату творіння:

- Бог сотворив навколишній світ з нічого;
- єдиним творчим початком у Всесвіті є Бог;
- Бог вічний, постійний і всепроникаючий;
- справжнім буттям є тільки Бог;
- світ непостійний, мінливий і тимчасовий;
- немає чіткої межі між Богом і Його творінням. Згідно догмату одкровення:
- світ можна пізнати, тільки пізнавши Бога;
- Бог недоступний для пізнання;
- єдиний спосіб пізнання Бога і всього суцього - тлумачення Біблії;
- Бога можна пізнати лише завдяки вірі.

Бог є носієм і зосередженням добра і справедливості; отже, навколишній світ спочатку наповнений добром; зло в світ приносить диявол (сатана) - занепалий ангел, що повстав проти Бога;

в світі йде постійна боротьба між добром і злом, але оскільки світ - творіння Бога і Бог добрий, то добро в підсумку здобуде перемогу над злом.

Середньовічна теологічна філософія (на відміну від античної) практично не протиставляє матерію і ідею (форму), матеріалізм і ідеалізм. Теологічна філософія поділяє буття на:

- буття (існування) – екзистенцію - показує, чи є річ взагалі (тобто існує чи не існує);
- сутність – есенцію - характеризує річ: Що таке річ? Яка річ? Для чого вона існує?

Тільки в Бозі сутність і існування збігаються.

50. Філософія Середньовіччя: патристика, апологетика, схоластика, містика.

Геоцентризм

Геоцентризм, Геоцентрична система світу (від дав.-гр.— Земля) — уявлення про світобудову, згідно з яким центральне положення у Всесвіті займає Земля, навколо якої обертається Сонце, Місяць, планети, зірки. Перший давньогрецький філософ Фалес Мілетський вважав, що земля плаває у світовому океані. Анаксимандр Мілетський припустив, що Всесвіт центрально-симетричний і в ньому відсутній який домінуючий напрямок. А в центрі цього космосу знаходиться Земля.

Патристика

Філософія Середньовіччя не тільки започатковується в античному світі, а й має в його межах свою класику — і саме нею є патристика. В історії філософії це поняття використовується для позначення християнських теологічних та філософських вчень 1-8 століть, коли їхні представники — Тертуліан, Климент Александрійський, Ориген, Августин Аврелій захищали християнську доктрину від філософії язичників, іудейського світогляду, державної влади, яка спиралася на міфологічні уявлення про дійсність. З 3 століття патристика, навпаки, починає пристосовуватися до теоретичної форми світогляду — філософії, використовує неоплатонізм для обґрунтування християнського віровчення.

Схоластика

Схоластика (від грец. шкільний, вчений) — тип релігійної філософії, який характеризується поєднанням теолого-догматичних передумов з раціоналістичною методикою та інтересом до формально-логічних проблем. За уявленнями схоластів, світ існує не самостійно, а лише в причетності до Бога. Не слід шукати істину, оскільки її подано в божественному одкровенні. Філософія має за допомогою розуму лише обґрунтувати і викласти цю істину, реалізуючи три завдання: перше — проникнути в істини віри і так наблизити їх зміст до духу людини, яка мислить; друге — надати релігійній істині систематичну форму за допомогою філософських методів (методів розуму); третє — використовуючи філософські аргументи, виключити критику святих істин. У цілому, схоластичне філософствування було зосереджене на доведенні реального існування універсалій та буття Бога.

Апологетика — система раціоналістичних аргументів, що має на меті довести істинність тієї чи іншої релігії, системи вірувань чи поглядів. Апологет — особа, що розробляє таку систему, захищає певну систему поглядів за допомогою логічної, раціоналістичної аргументації. За умов, коли християнство становило переслідувану меншість Римської імперії, коли з нового вчення глузували, представники апологетики зверталися до римських імператорів або широкого загалу із посланнями на захист християн. У таких зверненнях апологети почали розглядати та розробляти важливі світоглядні ідеї, такі як розуміння сутності Бога, характеру та змісту божественного творіння, природи та сутності віри, співвідношення віри та знання.

Від самого початку апологетика розділилася на два напрями в питанні ставлення до попередньої язичницької (античної) мудрості: позитивний (вважали, що грецькі філософи йшли шляхом істини, але не могли досягти її, бо вона ще не виявила себе в особі Христа) і негативний (не лише засуджували античну філософію, а й вважали, що греко-римська культура взагалі зіпсувала й спотворила людину, задавила її природні нахили, вибудувала у свідомості цілий світ штучних цінностей: безплідна у своїй витонченості наука, і занадто розніжене мистецтво, і до краю розбещена мораль, і аморальна релігія).

Містика

Завершується криза філософії Середньовіччя утвердженням містичного вчення. Містика ("таємниче") - це віра в таємничі надприродні сили. Вона виходить з того, що Божественне,

Бог присутній у всьому, але тільки людина це помічає за допомогою позараціональних, внутрішньоспоглядальних засобів ("через заглядання в себе"). Містичне світосприйняття ґрунтується на таких засадах: 1) мета християнина - досягти єдності з Духом через злиття своєї людської суті з Божественною суттю за допомогою позарозумового екстазу (несамовитого захоплення); 2) формула єдності з Божественною суттю - "Бог має стати мною, а я - Богом" - ще не означає рівності людини з Богом, а лише бажання злиття людини з Божественним Духом; 3) внутрішнє відчуття і бачення.

51. Філософія епохи Відродження: антропоцентризм, геліоцентризм, пантеїзм.

Відродження – це епоха розквіту художньої культури, зародження гуманізму як світської культури, епоха реформації та контрреформації, заміни геоцентричної системи геліоцентричною, епоха великих географічних відкриттів. Усі ці фактори визначали духовний зміст її.

Антропоцентризм — різновидність телеології, філософське вчення, за яким людина є центром Всесвіту і метою всіх подій, які в ньому відбуваються, що вона створена Богом «за своїм образом і подобою». Антропоцентризм — це принцип, відповідно до якого людина є завершенням еволюції світобудови. Суть його полягає в тому, що центр Всесвіту переноситься від проблем світобачення до конкретних проблем людини. Антропоцентризм - ствердження ідеалу гармонічної, розкріпаченої, творчої особистості, краси і гармонії дійсності, звертання до людини, як до вищого сенсу буття.

Пантеїзм - філософське вчення, яке ототожнює бога і світ; бог розчинений у світі, у природі, природа - обожнена. Микола Кузанський (Микола Кребс), наприклад, розглядаючи бога як нескінченний максимум і наближаючи його до природи, як до обмеженого максимуму, сформулював ідею нескінченності Всесвіту. Бог немов спускається на Землю і розчиняється в природі.

Геліоцентризм — вчення в астрономії і філософії, яке ставить Сонце в центр Всесвіту, а навколо нього (точніше, навколо спільного центра мас всієї його системи) обертаються усі тіла. в т.ч. планети і зокрема Земля. Протилежне вчення - геоцентризм. Справжнім творцем геліоцентричної картини світу є Микола Коперник, який на початку XVI ст. у своїй праці «Про обертання небесних сфер» математично обґрунтував ідею про рух Землі та інших планет навколо Сонця, визначив послідовність розташування планет, обчислив їх відносну віддаленість від Сонця тощо. Вчення Коперника мало велике значення у розвитку природознавства, його ідеї були розвинуті в подальшому у працях Джордано Бруно, Галілео Галілея, Й. Кеплера, І. Ньютона та інших. Зокрема, Коперниківську систему було поточнено: Сонце розташоване у центрі не всього Всесвіту, а лише Сонячної системи.

52. Раціоналізм Р. Декарта.

Раціоналізм — філософська точка зору, яка наголошує першість і компетентність розуму (логічного ходу міркування) в пошуках правди. В історії філософії раціоналізм протиставляється емпіризму — філософській установці, яка кладе в основу пошуків істини досвід.

Досягнення в розвитку природних наук сильно вплинули на формування огляду Декарта. Основоположником *раціоналістичного* напрямку став французький філософ Рене Декарт. Найважливішою характеристикою філософії Рене Декарта є *антиемпіризм*. Проте свою методологію будував на принципах *раціоналістичної дедукції* (логічний умовивід від загального до окремого), вважав, що нічого не можна сприймати на віру, все підлягає критичному аналізу та сумніву. Не викликають сумнівів лише найочевидніші положення та судження (саме очевидність вважав критерієм істини). А найбільш очевиднішим із суджень є твердження «Я мислю — отже, я існую». Тому найочевидніше має стати вихідним положенням філософії. З очевидного положення випливають два основні *висновки*: по-перше, розумовоосягнений світ істинніший, вищий, аніж світ чуттєвий; по-друге, самосвідомість людини має дуже велику цінність. Суть дедуктивного методу Рене Декарт зводить до чотирьох правил:

- перше — вихідний пункт наукового пізнання — визнання джерел, початку. Істинними можна вважати лише ті положення, які не викликають ніякого сумніву і не потребують доведення, істинність для розуму самоочевидна;

- друге — формулюється вимога аналітичного вивчення природних явищ, кожен складну проблему слід ділити на простіші;

- третє — дотримуватись певного порядку мислення — йти від простого до складного;

- четверте — досягнення повного пізнання, повноти пізнання.

Критерій ясності й очевидності приводить Рене Декарта до необхідності доповнити раціоналістичну дедукцію методологією *інтелектуальної інтуїції*. Рене Декарту належить ідея створення загального наукового методу — універсальної математики, що забезпечить панування над природою. Дуже влучно охарактеризував значення наукового методу, що дозволить: по-перше, перетворити пізнання на організовану діяльність, вільну від випадковостей; по-друге, орієнтуватися не на окремі відкриття, а поєднувати зусилля усіх наук. Наукові знання, як їх уявляє Рене Декарт, це не окремі відкриття, а їх система. Суттєве місце у філософії Рене Декарта займає поняття *субстанції*, яку визначив як річ (будь-яке суще), що не потребує для свого існування нічого іншого, крім самої себе. Створений світ поділяє на два роди субстанції — духовну та матеріальну. *Головна ознака* духовної субстанції — неподільність, матеріальної — подільність до безмежності. *Основні атрибути* субстанції — мислення та протяжність. Духовна субстанція містить у собі ідеї, що властиві їй із самого початку, а не здобуті у досвіді. Матеріальна субстанція ототожнюється з природою і вважається, що все у природі підкоряється суто механічним законам, що можуть бути відкриті за допомогою математичної науки — механіки. До Рене Декарта ніхто не наважувався ототожнити природу з протяжністю, тобто з кількістю.

Отже, уявлення про природу як величний годинниковий механізм, що заводиться Божим першопоштовхом, яке зародилося ще у Кеплера та Галілея, у Рене Декарта остаточно оформлюється у філософську картину світу, що одержала назву *картезіанської* (латинське ім'я Декарта — Картезіус), складала основу філософії та природознавства аж до початку XIX ст.

53. Гносеологічні і соціологічні концепції Т. Гоббса.

Томас Гоббс — класичний представник англійської філософії періоду англійської революції, він послідовно розробляє систему раціоналістичної філософії, яка охоплює не тільки вчення про буття, пізнання, а й вчення про суспільство, державу.

Онтологічні і гносеологічні питання Томас Гоббс розглядає з позицій номіналізму. У відповідності з такою концепцією, матерія, рух, простір, час - лише назви, символи, знаки розуму для визначення різних станів тіл, їх координації. Номіналістська точка зору проводиться філософом і в розумінні суті низки якостей - кольору, звуку, смаку та ін. Все, на його погляд, ніщо інше, як привиди, суб'єктивні психічні утворення, що виникають під впливом руху зовнішніх тіл. Рух, за Томасом Гоббсом, - невід'ємна властивість кожного тіла. «Левіафан» Т.Гоббса сьогодні розглядають як одну з перших фундаментальних праць, на ідеях якої ґрунтувалися і з якої виходили концепції «громадянського суспільства» та «правової держави». «Левіафан» – це міфічне біблійне страховисько, іменем якого Гоббс назвав «державу», підкреслюючи тим самим всесилля цієї соціальної інституції – своєрідного «земного Бога», що повністю підпорядковує собі як окрему людину, так і цілий народ. Держава, на думку філософа, має земне (природне), а не божественне походження, її необхідність зумовлена природою людини, потребою жити суспільно за наявності різноспрямованих егоїстичних інтересів, потреб, пристрастей, властивостей та сил кожного окремого індивіда. Людина, вважав Т.Гоббс, посідає проміжне місце між природою та суспільством. Усі люди від природи є рівними. Проте різниця у вихованні та «тілесній будові» породжує в них неоднакові прагнення. Це, у свою чергу, викликає суперництво, ворожість. Філософ звеличував цінність громадянського миру й засуджував революції та бунтівні заколоти як руйнівні чинники соціальності. Т.Гоббс був переконаний, що вся влада в державі має належати правителю – і законодавча, і виконавча, і судова, і зовнішньополітична. Будь-який поділ влади, на думку філософа, неминуче призводить до непорозумінь, суперечок та громадянської війни.

54. Сенсуалізм Дж. Локка.

Сенсуалізм — напрямок в теорії пізнання, згідно з яким відчуття й сприйняття — основна й головна форма достовірного пізнання. Суперечить раціоналізму. Основний принцип сенсуалізму — «немає в розумі нічого такого, чого б не було в почуттях». Принцип сенсуалізму належить до чуттєвої форми пізнання, до якої крім відчуття входить також уява.

Основна ідея Локка полягала в тому, що знання самі по собі виникнути не можуть. Вроджених ідей і принципів немає. Всі ідеї і поняття виникають з досвіду. Спираючись на дані медицини, дитячої психології, етнографії, філософ вказує, що якщо б ідеї були вроджені, то вони були б доступні дітям, ідіотам та дикунам. Наявні факти і спостереження за дітьми, душевнохворими людьми свідчать про те, що насправді такі ідеї, як поняття про Бога і душі, ідеї добра, зла і справедливості, ними не усвідомлюються, а отже, від народження людині не дано. Особливо показово Локк ілюструє неспроможність теорії вроджених ідей на прикладі сновидінь. Сновидіння, за Локка, складені з ідей безсонної людини, з'єднаних між собою химерним чином. Самі ж ідеї не можуть виникнути раніше, ніж органи почуттів не забезпечать їх ними.

Під досвідом Локк розумів все те, чим наповнюється душа людини протягом усього його індивідуального життя. Зміст досвіду і його структура складаються з елементарних складових, позначених філософом загальним терміном «ідеї». Ідеями Локк називав і відчуття, і образи сприйняття і пам'яті, загальні поняття і афективно-вольові стани. Спочатку людина з'являється на світ з душею, подібної чистому аркушу паперу на якому тільки за життя зовнішній світ завдає своїми впливами візерунки. Саме зовнішній світ є першим джерелом ідей. Від зовнішнього досвіду людина може мати тільки те, що нав'язує йому природа.

Вчення Локка про зовнішньому і внутрішньому досвіді мало своїм наслідком два важливі моменти. Затвердженням зв'язку між зовнішнім і внутрішнім досвідом він намагався відновити єдність різних форм пізнання. Продуктами рефлексії є загальні поняття і складні ідеї, а останні можуть бути результатом лише розумової діяльності. З цієї точки зору рефлексія виступає як форма раціонального пізнання, яка в свою чергу спирається на чуттєвий досвід. Поділом ж досвіду на зовнішній і внутрішній Локк прагнув підкреслити очевидні відмінності в закономірностях раціонального і чуттєвого пізнання.

Пізнання Локк визначав як встановлення відповідності або невідповідності двох ідей, причому адекватність пізнання залежить від способів сприйняття душею своїх ідей. Їх три: інтуїтивний, демонстративний і чуттєвий. Нижчою і найменш надійним є чуттєве пізнання, при якому речі пізнаються через образи сприйняття. Вищим же і найбільш достовірним джерелом є інтуїтивне пізнання, коли відповідність або невідповідність двох ідей встановлюється через самі ці ідеї. Коли розкрити подібність або відмінність в ідеях за допомогою їх самих не вдається, людині доводиться залучати інші ідеї, вдаватися до додаткових доказам і міркуванням. Цей вид знання, що виводиться за допомогою низки проміжних умовиводів, названий Локком демонстративним пізнанням. За своїм характером, ролі та достовірності воно займає місце між чуттєвим і інтуїтивним пізнанням.

Пізнавальні сили не вичерпують усього багатства душевного життя людини. Поряд з ними в душі є інший ряд психічних явищ, тісно пов'язаних з пізнавальними силами і названих Локком силами бажання або прагнення. У рамках спонукальних сил він виділяв волю і емоційний стан - задоволення і страждання. Таким чином, спонукальні сили є активною стороною всієї пізнавальної та практичної діяльності людини.

55. Основні ідеї філософії Б. Спінози.

Одним з найяскравіших представників філософії XVII ст. є нідерландський філософ Бенедикт Спіноза.

Фундаментом філософії він вважав вчення про загальні засади світу, тобто - про субстанцію. Спіноза був палким прихильником і послідовником Р. Декарта. В своєму основному трактаті під назвою "Етика" Спіноза розгортає свої міркування шляхом формулювання деяких аксіом, істинність яких засвідчена найвищою розумовою очевидністю, аксіоми постають основою для теорем, а теореми доводяться з використанням деяких додаткових припущень та аксіом. За Спінозою, геометричний метод дозволяє стверджувати, що субстанція може бути тільки єдина, оскільки за визначенням субстанція — це причина себе самої, тобто вона не може мати ще якоїсь причини, бо тоді перестане бути основою для всього. Філософ зазначав, що ніщо в природі не відбувається без причини. Всі почуття, думки і дії людини виникають в результаті впливу зовнішніх причин. Пізнання світу проходить у своєму розвитку три ступеня. Перший - це чуттєве сприймання зовнішнього світу, уявлення про нього. Другим ступенем є судження розуму і отримання думок. І третім - істинне (інтуїтивне) і аналітичне знання, яке здобувається безпосередньо розумом, і незалежне від чуттєвого досвіду. На думку Б.Спінози, людина, якщо бажає свободи; повинна здолати силу бажань і пристрастей, а для цього вона мусить пройти шляхом сходження до найвищого типу пізнання — інтелектуальної інтуїції, яка дозволяє бачити все "Під кутом зору вічності", тобто у відповідності із субстанціальною природою мислення.

56. Вчення про монади Г. Лейбніца.

Лейбніц вважав, що рухливість, багатобарвність та мінливість світу мають бути притаманними самій субстанції. Розмірковуючи над проблемами буття і пізнання, він розробив власне вчення про субстанцію, що отримало назву *монадології* - вчення про монади як найперші субстанційні одиниці реальності. Лейбніц доводив, що осмислення реалій світу вимагає припущення, що його засади складає нескінченна множина субстанційних частинок - *монад*, що схожі на атоми тим, що постають неподільними, єдиними, вічними (монос - єдиний, одиничний). Проте усі складності дійсності, на думку Лейбніца, вимагають того, щоби ми приписали монадам особливі якості, не такі, що приписувались атомам. По-перше, вони мають бути енергетично насиченими, оскільки постають джерелом рухливості світу. По-друге, кожна монада має бути окремою одиничною субстанцією, володіти певними якостями, проте має нести інформацію про стан всього світового цілого, інакше вона не зможе зайняти в ньому відповідне їй місце. По-третє, монада не може бути ні матеріальною, ні духовною, проте здатною породжувати як матеріальні, так і духовні явища. Лейбніц вважав, що монади - це метафізичні сутності, фактично - такі одиниці нескінченного світового простору буття, що постають центрами дії, енергії, сили. Саме в своїх проявах та поєднаннях вони тяжіють або до утворення духовних, або матеріальних сутностей. Тому існують монади-дії (реакції), монади-чуття (душі), монади-духи (або самосприйняття). Із їх певних сполучень утворюються складні сутності. Таким чином, Лейбніц створив інший варіант онтологічного вчення, що подавав світ динамічним, різноманітним, проте єдиним і злагодженим. Таке розуміння світобудови передбачало взаємне віддзеркалення всіх речей та явищ одне в одному. Звідси Лейбніц припускав, що можна створити єдину штучну мову для всіх напрямів науки. Він також ввів у логіку новий закон - закон достатньої підстави, що передбачав, що кожна річ має певні підстави для того, щоби відрізнитись від усіх інших. Спираючись на монадологію, він розробив засади вищої математики (обчислення нескінченно малих величин), а також намагався обґрунтувати принципову відмінність істин фактів від істин ідей на тій підставі, що ідеї орієнтують пізнання на цілісність буття, на необхідне та суттєве, а факти - на індивідуальні або часткові відмінності між речами. Вчення Лейбніца суттєво вплинуло на подальшу європейську науку та філософію.

57. Соціальний ідеал філософії Просвітництва. Філософські погляди Вольтера і Ж.-Ж. Руссо.

Просвітництво постало як ідейний рух XVIII ст., що охопив передові країни Західної Європи — Францію, Англію, Німеччину і поширився на інші європейські країни, у тому числі Польщу, Україну та Росію. Його основу становила віра в розум як джерело знання і як засаду побудови щасливого життя (окремої людини та суспільства), віра в науку, в соціальний прогрес, критика релігії та марновірства, віротерпимість аж до атеїзму, визнання природних прав людини.

Під впливом просвітництва розпочались реформи в деяких країнах східної Європи, які сприяли створенню і розбудові громадянського суспільства.

Французьке просвітництво порушує проблему вдосконалення суспільства шляхом реформ. Велике значення мали твори Монтеск'є, зокрема його “Перські листи” та “Дух законів”, де методом порівняльного аналізу описує типи державного устрою. Загалом Монтеск'є висував ідею величезного географічного фактору (територія, клімат, родючість земі) в розвитку суспільства. Але він не заперечував ролі способу життя, способу виробництва. Проголосив ідею загального миру.

Вольтер в своїх творах “Кандід”, “Філософський словник” та ін. висував ідеї, спрямовані проти феодалізму та кріпацтва, він боровся проти церкви, релігійної нетерпимості, фанатизму, деспотії. Вольтер вважав неминучим поділ людей на багатих і бідних. Певний час мислитель визнавав за можливе поліпшити життя людей за рахунок так званого “освіченого монарха”, тобто вченого, розумного царя чи імператора, але на схилі свого життя схилився до того, що найкращим державним устроєм є республіка. Він залишився переконаним в неминучості суспільного прогресу.

Ж.-Ж. Руссо написав праці “Про суспільний договір”, “Еміль, або про виховання” та інші, де торкається питань розвитку цивілізації, держави, моралі. У вихованні Руссо спирався на чуття людини, звертався до її щирого серця. В цьому він вбачав можливість збереження і розвитку справді людських відносин у суспільстві. Він рішуче виступає проти соціальної нерівності, вимагає свободи і забезпечення повноти юридичних прав.

58. Французький матеріалізм XVIII ст. (Ламетрі, Дідро, Гельвецій, Гольбах).

Матеріалізм — один з основних напрямків філософії, який у вирішенні основного питання філософії стверджує, що буття, природа, матеріальне є первинним, а дух, свідомість, ідеальне — вторинним.

Французькі матеріалісти XVIII ст. — Ламетрі, Гельвецій, Дідро, Гольбах — несуть свої ідеї в широкі верстви городян. Вони безпосередньо звертаються не до правителів сучасної їм Європи, і не тільки до читачів з дворян, але й до маси читачів з класу буржуазії. Вони викладають свої філософські погляди не в формі учених трактатів і спеціальних статей, а переважно в формі широкодоступних видань — словників, енциклопедій, памфлетів тощо.

Філософія французького матеріалізму складається з матеріалістичного вчення про природу і з вчення про людину та суспільство. Засновник французького матеріалізму XVIII ст. Жюльєн Офре де Ламетрі в загальній формі сформулював майже всі ідеї, які потім були розвинуті, збагачені, конкретизовані Гельвецієм, Дідро, Гольбахом.

Ламетрі доводив, що не тільки всяка форма невід'ємна від матерії, але і всяка матерія пов'язана з рухом. Без здібності рухатися, закріплена матерія є лише абстракцією. Субстанція, кінець-кінцем зводиться до матерії, в природі якої коріниться не тільки здатність рухатися, але і загальна потенціальна здатність відчувати. Хоча для нас ще незрозумілий механізм, з допомогою якого матерія наділяється здатністю відчувати, але безперечно, що всі наші відчуття зумовлені зв'язком почуття — через нерви — з матеріальною речовиною мозку. Тому ніяке відчуття і ніяка зміна вже відчутого не можуть виникнути без спеціальної зміни у відповідному органі чуттєвого сприймання.

Людина, на думку Гольбаха, вважає себе специфічною істотою лише «завдяки недостатньому міркуванню над природою», звідки виникають поняття духовності й тому подібні невизнані ні слова, вигадані потроху майстрами умоглядних тонкощів. Насправді ж, будучи природною істотою, людина цілком підпорядкована природі, а тому розмови про свободу абсолютно не мають сенсу. Цілком послідовно виходячи з наведеного розуміння, Гольбах, наприклад, ототожнює боротьбу мотивів із механізмом дії різноманітних сил на матеріальне тіло. Випливають заперечення свободи: «людина не буває вільною ані хвилини у своєму житті», «всі наші вчинки підпорядковані фатальності, що управляє нашою частковою системою так, як вона керує сукупною системою всесвіту; ніщо в нас, як і в природі, не відбувається, тому що випадок... є позбавлене смислу слово».

Гельвецій основне знання етики вбачав у визначенні умов, при яких особистий інтерес може співпадати з інтересом суспільним. По Гельвецію, не тільки індивід є частиною більш широкого цілого, але й суспільство, до якого він належить, є ланкою ще ширшої спільності або єдиної спільності народів, зв'язаної моральними узами. Без взаємної вигоди неможливе для людини ніяке щастя. Згідно суспільного договору ми повинні робити для інших те, що ми хочемо, щоб вони робили для нас. При цьому витікаючи з суспільного договору обов'язки мають силу по відношенню до всякої людини, незалежно від того, з яких верств населення вона походить. Звідси французькі матеріалісти, наприклад Гольбах, робили висновки про загальні для всіх людей постанови гуманізму, співчуття і таке інше. На думку французьких матеріалістів, не існує такого виду правління, який повністю задовольнив би вимоги розуму. Засіб усунення всіх недоліків існуючих способів правління французькі матеріалісти вбачають не в революції, а в освіті суспільства. Кероване мудрим урядом виховання є самим надійним засобом дати народам почуття, таланти, думки, чесноти, необхідні для розквіту суспільства.

Деяко своєрідною виявляється позиція Дідро, редактора славнозвісної «Енциклопедії, або Тлумачного словника наук, мистецтв і ремесел». На перший погляд, позиція Дідро принципово та сама, що й у його колег Гельвеція, Ламетрі та Гольбаха. Так, на питання про різницю між людиною і статуєю, мармуром і тілом Дідро відповідає, що різниця дуже незначна: з мармуру роблять тіло, з тіла — мармур. Отже, між людиною та природою немає

якісної відмінності, і «воля не менш механічна, ніж розум». Відповідною є і кваліфікація свободи, котра якщо й існує, то тільки внаслідок незнання. Тому говорити всерйоз про свободу людини, за Дідро, можна лише стосовно «абстрактної людини, людини, яка не збуджується жодними мотивами, людини, яка існує лише уві сні або ж у думці». Специфіка ж природничо-наукового погляду на світ полягає в тому, що він фіксує дійсне існування, зображує світ, яким він є. Але ж об'єктивна реальність не тотожна лише своєму дійсному існуванню, остання є лише одним із його «вимірів». Поряд із дійсністю, тим, що є, об'єктивна реальність охоплює собою і те, що було, і те, що буде, тобто охоплює можливості, які є не менш реальними, ніж дійсність із її «вимірами», але спосіб їх існування істотно інший, ніж у дійсності. Дідро остаточно пориває з християнством і переходить на позиції деїзму (віра в Бога-творця світу, але невіра в його подальшу діяльність у цьому світі), пронизаного матеріалістичними ідеями.

59. І. Кант – основоположник класичної німецької філософії.

І.Кант (1724-1804 рр.) — родоначальник класичної німецької філософії, творець першої системи класичного німецького ідеалізму. Кант поєднував філософію з дослідженнями у галузі природничих наук.

Кант ділить філософію на теоретичну і практичну. Він вважав, що вирішенню таких проблем філософії, як проблеми буття, моралі і релігії повинно передувати дослідження можливостей людського пізнання. Предметом теоретичної філософії є дослідження пізнавальної діяльності і законів людського розуму і його меж.

Кант розумів, що прямолінійно відповісти на питання, зв'язані з проблемою пізнання світу, надзвичайно складно. Високо оцінюючи науку і силу філософського розуму, він все ж прийшов до висновку про існування межі пізнання.

Кант вважає, що наукове пізнання є нескінченим процесом, абсолютного знання ні про що не може бути. Наші знання накопичуються але сутність речей залишається недосяжним горизонтом. Тому Кант виступає агностиком, оскільки заперечує пізнаваність сутності. Насправді, пізнаючи явище, ми пізнаємо в деякій мірі і сутність речей.

Кант розглядає розум як здатність до умовиводу, яка призводить до виникнення «ідей». Згідно з Кантом, ідеї – це поняття про безумовне, а оскільки все, що не дане досвіду, є обумовленим, то предметом ідеї є те, що ніколи не може бути сприйняте почуттями в досвіді. Згідно з Кантом, розум утворює три ідеї:

- 1) ідею про душу як безумовну сукупність всіх психічних явищ;
- 2) ідею про світ як безумовну цілісність низки причинно-обумовлених явищ;
- 3) ідею про Бога як безумовну причину всіх обумовлених явищ.

Уся моральна теорія І. Канта ґрунтується на возвеличенні свободи людини. І.Кант шукає та вбачає свободу людини в її волі.

Таким чином, найвищою цінністю Кант проголошує людину, людське щастя і разом з тим гідність, високий моральний обов'язок. Вічні надії на щастя філософ ставить в тісний зв'язок з моральним правом на це, з тим, наскільки людина зростає себе гідною щастя, заслужила його своєю поведінкою.

60. Етична концепція І. Канта.

Етика є однією з найдавніших філософських дисциплін, об'єктом вивчення якої служать мораль і моральність. З трьохсотих років до н.е., коли етику вперше позначили як особливу область дослідження, до сьогоднішніх днів інтерес до її осмислення не зменшується.

Етика Канта в багатьох відношеннях з'явилася вершиною філософії. Серед класиків німецької філософії Кант приділив найбільшій уваги моральності, і її етичній концепції, послідовно розвинена в цілій лаві спеціальних праць, була найбільш розробленою, систематичною і завершеною. Кант поставив цілий ряд критичних проблем, пов'язаних з визначенням поняття моральності. Одна з заслуг Канта полягає в тому, що він відділив питання про існування Бога, душі, свободи -- питання теоретичної свідомості - від питання практичної свідомості: що я повинен робити? Сучасні дослідження етики Канта є спробою дати нові засоби її переосмислення і нові підходи реконструкції критичної етики. Критична етика Канта своїм вхідним пунктом має усвідомлення практики, в якій втілюється розумна поведінка людини. У "Критиці чистого розуму" викладена теорія етики. Відповідно до поглядів Канта на мораль "практичне тобто все те, що можливо завдяки свободі".

Етика - головна частина філософії Канта. Саме з роздумів над антиноміями почалося становлення його "критицизму". Кант будував етику, засновану на принципах онтологічної подвійності людини, раціоналізму, антинатуралізму, орієнтації на належне, автономності та пріорізму. Під "автономністю" тут розуміється незалежність моральних постулатів від поза моральних доводів і підстав. Раціоналізм кантової етики означає, що ні плотські захоплення, ні спалаху пристрасті і ні пориви серця, а розум повинен судити про добро і зло. Етика, заснована на чуттєвих потребах, не забезпечує чистоти вдач. Жорстокий нормативізм етики Канта протиставляється орієнтацією не на належне, а на реально існуюче. Цю позицію він зайняв тому, що виходив з свого вчення про подвійність людської природи. Кант вважає схему будь-якого реально існуючого моральної поведінки в принципі недостатньою і недолугою. Етика Канта автономна. Вона орієнтована на якісь незалежні привхідні міркування і стимули ідеалу. Ні чуттєві бажання, ні егоїстична розважливість, ні апеляції до користі чи шкоди взагалі не повинні прийматися до уваги. Парадокс кантової етики полягає в тому, що, хоча моральна чинність і направлена на здійснення природної і моральної досконалості досягти його в цьому світі неможливо. Він бачить у моральності духовне джерело корінного перетворення і оновлення людини і суспільства. Постановка Кантом проблеми автономності етики, розгляд етичного ідеалу, міркування про практичний характер моральності і т. д. визнаються неоцінним внеском у філософію.

61. Діалектика та принцип історизму в філософії Г. Гегеля.

Гегель сформулював також основні принципи діалектики: принцип переходу кількісних змін у якісні і, навпаки, принцип тотожності протилежностей, принцип заперечення заперечення.

У гегелівській діалектиці природи слід підкреслити два моменти: 1) діалектику філософського тлумачення природи; 2) діалектику самої природи. Головними формами природного буття у Гегеля виступають механіка, фізика та органіка.

Механіку він розглядає через простір, час, матерію та рух. При цьому Гегель обґрунтовує нерозривність матерії та руху, намагається логічно вивести матерію з часу та простору, які є формами її існування. У фізиці Гегель розглядає небесні тіла, світло, теплоту і т.д., розкриваючи зв'язок між ними, показуючи послідовний ряд проявів духовної сутності, що їх породжує. Органіка у Гегеля присвячена дослідженню питань геології, ботаніки, зоології. Він прагне показати, що перехід від неживого до живого є завершенням природного процесу. В основі гегелівського розуміння історії лежить поняття світового духу. Гегель визначав всесвітню історію так: "Всесвітня історія є прогрес в усвідомленні свободи, прогрес, який мають пізнати в його необхідності". Прогрес свободи у Гегеля здійснюється схематично: в основі історії лежить світовий дух як суб'єкт, який не усвідомлюється окремими індивідами. Вони виходять у своїй діяльності не з поняття (розуміння) світового духу, а із своїх приватних індивідуальних інтересів. Жоден індивід не керується світовим духом. Дух діє підсвідомо. Кожен індивід переслідує свої власні цілі, різні інтереси. Тому часто отримуються протилежні результати. Тобто, тут існує невідповідність між цілями і результатами. Із зіткнення виникає щось єдине, яке не переслідується жодним індивідом. Це історична подія, яка є проявом світового духу. Світовий дух у Гегеля реалізує себе через діяльність окремих індивідів. Цю особливість світового духу Гегель називав "хитрістю розуму" (люди не підозрюють того, що своєю діяльністю здійснюють світову історію).

62. Антропологічний принцип філософії Л. Фейєрбаха.

Л. Фейєрбах був першим філософом, який піддав критиці філософську систему об'єктивного ідеалізму Гегеля. У Фейєрбаха був гегельянський період філософського розвитку, але в лоні гегелівського "абсолютного ідеалізму" визрів і його антитезис - антропологічний матеріалізм. Згідно з Фейєрбахом, єдиними об'єктивними реальними речами є природа і людина. Він закликає перейти від роздумів про потойбічні суті, як це роблять ідеалісти, до вивчення природи і людини. Основою філософії, її початковим пунктом має бути людина, а не абсолютна ідея. Тому Фейєрбах сам назвав свою філософію "антропологією". Фейєрбах робить спробу, виходячи з антропологічного матеріалізму, розглянути різні форми суспільної свідомості і передусім релігію. Не Бог створив людину, а людина Бога. Божественна суть, стверджує Фейєрбах, це не що інше, як людська суть, звільнена від індивідуальних меж, об'єктивувалася, а потім - що обожнює, шановна в якості потойбічної суті, тобто Бога. Фейєрбах виступав не лише проти ідеалізму, але і проти вульгарного матеріалізму Фохта, Молешотта, які зводили психічні явища до матеріальних фізико-хімічних і фізіологічних процесів. Він постійно підкреслював, що істина не є ні матеріалізм (маючи на увазі вульгарний матеріалізм), ні ідеалізм, а тільки антропологія. У філософії Л. Фейєрбаха постав як новатор, досить суттєво відійшовши від основного руслу думок своїх попередників. Докладно вивчивши філософію Гегеля, він побачив у ній "логізовану теологію". Замислившись над причинами панування релігії у суспільній думці, Фейєрбах дійшов висновку про те, що релігія: втілює віковічні людські мрії та ідеали; змальовує досконалий світ; виконує функції компенсації людської немічності, недосконалості, страждання. Звідси випливає висновок філософа: "Релігія постає як тотожний із сутністю людини погляд на сутність світу та людини. Але не людина підноситься над своїм поглядом, а погляд над нею, одухотворює та визначає її, панує над нею. Сутність і свідомість релігії вичерпується тим, що охоплює сутність людини, її свідомість та самосвідомість. У релігії немає вчасного, особливого змісту". Якщо релігія є сутністю людини, якщо вона є свідченням людської необхідності, то, за Фейєрбахом, слід повернути людині всю повноту її життя, піднести, звеличити людину. А для того насамперед слід визнати за потрібні й необхідні всі прояви людини, або, як каже Фейєрбах, усі її сутнісні сили чи властивості: "Якими є визначальні риси істинно людського в людині? Розум, воля та серце. Досконала людина володіє сизою мислення, силою волі та силою почуття". Тому слід повернутися обличчям до природи, у тому числі й передусім до природи людини: "У чому полягає мій "метод"? У тому, щоб через посередництво людини звести все надприродне до природи та через посередництво природи все надлюдське звести до людини".

Все через людину, і тому справжньою філософією може бути лише антропологія. Фейєрбах вимагає від філософії повернення до реальної людини, до реалій людини, до її дійсних проявів. Мислить, за Фейєрбахом не душа, не мозок, а людина: "У палацах мислять інакше, ніж у хатинках...". Якщо ж ми повертаємось до реальної людини, тоді істинною діалектикою стає "не монолог окремого мислителя із самим собою; це діалог між Я та Ти". На місце любові до Бога Фейєрбах закликає поставити любов до людини, на місце віри в Бога - віру людини в себе саму. На думку Фейєрбаха, філософія любові здатна витіснити релігію як перекручену форму людського самоусвідомлення. Єдиним Богом для людини постає тільки і тільки людина. А людське спілкування з природою та собі подібними стає основним людським скарбом.

63. Філософія марксизму та її основні ідеї.

Марксизм — одна з небагатьох спроб в історії людства дати цілісне розуміння об'єктивного світу та місця і ролі людини в ньому, розкрити найзагальніші закони розвитку природи, суспільства та людського мислення. Батьківщина марксизму — Німеччина. Його творці — Карл Маркс) і Фрідріх Енгельс. Марксистська філософія є результатом теоретичного усвідомлення суперечливої капіталістичної дійсності, непримиренних суперечностей між робітниками, з одного боку, і роботодавцем (буржуазією), з іншого.

Для марксистської філософії є визначальним відкриття основних законів розвитку суспільства (основного соціологічного закону, закону відповідності виробничих відносин характеру і рівню розвитку продуктивних сил тощо); погляд на розвиток суспільства як на природно-історичний процес.

Особливе місце у філософії марксизму посідає проблема людини. Вказуючи на подвійну (біологічну і соціальну) природу людини, марксистська філософія зводить її сутність до соціальних рис і трактує як сукупність усіх суспільних відносин. Проблема людини у марксизмі органічно пов'язана з теоретичним осмисленням такого суспільного феномена як відчуження. Під останнім розуміється складне явище, змістом якого є перетворення самого процесу людської діяльності і її результатів в силу, що панує над людиною, тисне на неї. Причиною відчуження є експлуатація людини людиною, в основі якої лежить приватна власність на засоби виробництва. К.Маркс і Ф.Енгельс запропонували і конкретний шлях виходу з ситуації, що склалася, — знищення приватної власності на засоби виробництва. Це можна здійснити, на їхню думку, через утвердження нового типу власності — власності всіх і кожного водночас, суспільної за своїм характером. Суспільством соціальної рівності, справедливості та гуманізму проголошується комунізм. У творах К.Маркса і Ф.Енгельса комунізм виступає у двох аспектах: як світле суспільство майбутнього, мета пригноблених і як дійсний, реальний рух, що послаблює стан відчуження.

64. Сутність матеріалістичного розуміння історії.

К. Марксом і Ф. Енгельсом уперше було здійснене матеріалістичне пояснення історії, відповідно до якого дійсні причини історичного розвитку лежать не в сфері духу, держави, права, моралі, а в сфері реальної практичної життєдіяльності людей. Якщо у Гегеля історія представлена як процес саморозвитку і самопізнання світового духу, то в марксизмі розвиток суспільства – це природничо-історичний (тобто, той, який відбувається по об'єктивних законах) процес зміни способів виробництва або суспільно-економічних формацій. К. Маркс доходить висновку, що не держава визначає громадянське суспільство, а навпаки, громадянське суспільство (тобто сукупність живих людських індивідумів, їх практична діяльність) визначає державу, тобто економіка в остаточному підсумку визначає політику. К. Маркс головним видом відчуження вважає відчуження праці. Комуністичний ідеал в марксизмі – це знищення відчуження, тобто перетворення праці в процес вільної, творчої самореалізації людини. Згідно матеріалістичного розуміння історії визначальну основу суспільного буття становить матеріальне виробництво, або виробництво матеріальних благ, які кожне нове людське покоління отримує як спадок від попередніх поколінь і яке воно розвиває, з тим, щоб передати наступному поколінню. У суспільному виробництві свого життя люди вступають у необхідні, незалежні від їхньої волі відносини - виробничі відносини, які відповідають певному щаблі розвитку їхніх матеріальних продуктивних сил. Спосіб виробництва матеріального життя обумовлює соціальний, політичний і духовний процеси життя взагалі. Вчення Маркса і Енгельса (про суспільні відносини виробництва) стало ключем для наукового пояснення історично сформованого переходу від феодального (кріпосницького) суспільства до капіталістичного ладу. Рабовласництво, кріпацтво, наймана праця вперше були зрозумілі як історично необхідні форми розвитку продуктивних сил суспільства. Т.ч., історичний матеріалізм вперше в історії суспільної думки пов'язує історію людства з розвитком суспільного виробництва. Маркс прямо заявляє, що історія людства "тим більше стає історією людства, чим більше зросли продуктивні сили людей, а, отже, і їх суспільні відносини". Відкриття та дослідження суспільних відносин виробництва і поклало початок матеріалістичного розуміння історії. Маркс і Енгельс вважали, що праця зробила людину Людиною. В умовах людського буття праця виступає не просто специфічним, а й визначальним способом життєдіяльності людей. У практичній діяльності людина реалізує свої суспільні цілі, задовольняє потреби та інтереси.

65. Проблема відчуження та шляхи її подолання.

Загострення проблеми відчуження людини пов'язане із приходом капіталістичного типу суспільства, якому характерний процес перетворення результатів і продуктів діяльності людей у незалежну силу, яка стає вище своїх творців, панує над ними і пригнічує їх. Значний внесок у розвиток та вирішення проблеми відчуження людини у суспільстві зробив один із видатних філософів першої половини XX століття Еріх Фромм. Спираючись на наукові праці Е. Фромма, на думку окремих дослідників, можна виокремити певні форми відчуження, які притаманні більшості людей у капіталістичному суспільстві, зокрема:

- відчуження від світу, землі, засобів виробництва, машин та сировини через те, що приватна власність на них зосереджена в руках відносно невеликої кількості людей;

- людина відокремлена від іншої людини, оскільки один клас відчужений від іншого і на ринку праці люди виступають товарами, що конкурують між собою;

- чоловік відчужений від жінки в любові та шлюбі тому, що їхні стосунки підпорядковані і принесені в жертву боротьбі за існування та становище у суспільстві; – людина відчужена від самої себе, її прагнення є чужими для реальності, її ідеали далекі від дійсності, її життя позбавлене творчості, цілеспрямованості і сенсу»

Очевидно, що на вирішення головної проблеми відчуження – одержати єдність зі світом та із самою собою, спрямована вся людська активність та діяльність. У своїх працях Е. Фромм визначив та обґрунтував механізми «втечі» від свободи. Мислитель зазначає, що коли світ стає абсолютно чужим і людина прагне подолати безмежне почуття безсилля та відчуженості, у неї є два шляхи. Перший допомагає людині віднайти зв'язок зі світом через любов і працю, через справжність емоцій та інтелектуальних здатностей, що приведе людину до єдності із навколишнім світом та самою собою, і при цьому зберігається цілісність та незалежність власного «я» людини – це шлях до «позитивної» свободи. Другий шлях веде назад і передбачає відмову людини від свободи заради спроби подолати свою самотність і розрив між її особистістю та світом. Це – звичайна втеча із нестерпної ситуації, яка тягне за собою ігнорування індивідуальності та цілісності людського «я».

66. Загальна характеристика сучасної західної філософії.

Сучасність у філософії має свій внутрішній масштаб. За звичкою, початком сучасного етапу вважають кінець XIX ст., коли виникли нові форми філософствування, що стали домінуючими в Європі XX ст., основні ідеї яких розробляються і сьогодні. Двадцяте століття являло собою особливий етап у розвитку сучасного суспільства. Воно вирізняється конфліктністю, суперечливістю, інтенсифікацією соціальних процесів, прискоренням темпів соціальних змін. Усе це не могло не позначитися на характері тих питань, які висували філософи. Філософська парадигма XX ст. виступає як планетарне явище й могутня поліфонія етносоціальних світоглядних ментальностей. Філософія XX ст. (некласична) формувалася насамперед як антитеза класичній, як певне нове філософське мислення.

Для сучасної філософії характерні такі суттєві риси.

1. Сучасна філософія характеризується наявністю різноманітних шкіл. Найбільш відомими є такі: герменевтика, екзистенціалізм, неопозитивізм, неофрейдизм, неотомізм, персоналізм, прагматизм, структуралізм, феноменологія, філософська антропологія, марксизм та ін. Сучасна філософія набула "загальнолюдського", "планетарного" характеру. Річ у тім, що XX ст. - це час становлення нового рівня цілісності людства, яке починає активно визначати себе як суб'єкт загальнолюдської практики.

2. Сучасна філософія, як правило, відмовляється від раціоналізму: стає на позиції ірраціоналізму. Ірраціоналізм (від лат. *irrationalis* - нерозумний, несвідомий) - це система філософських вчень, які обстоюють обмеженість раціонального пізнання, протиставляють йому інтуїцію, віру, інстинкт як основні види пізнання.

3. Більшість сучасних філософських систем має антропологічний характер. (Антропологізм — філософське вчення, згідно з яким поняття "людина" є центральною світоглядною категорією, з допомогою якої можна пояснити сутність природи і суспільства) Вони поєднуються загальною особливістю: наявністю спільного підходу до визначення головної філософської проблеми, а саме проблеми людини. Антропологізм виявляється у спробах визначати основи і сфери людської особистості та суб'єктивності, розглядати людину як "міру всіх речей", із неї та завдяки їй намагатися зрозуміти як її саму, так і навколишнє середовище (природу, суспільство), а також культуру.

4. У сучасній філософії спостерігається суперечливе ставлення до науки. З'явилися погляди, які дістали назву сцієнтизму і антисцієнтизму. Сцієнтизм - позиція світогляду, в основі якої лежить уявлення про наукове знання як про універсальну культурну цінність і достатню умову для орієнтації людини у світі. Наука-це універсальне "всезнання", що містить відповіді на всі питання і дає людині абсолютну гарантію успішності її безпосередніх дій у будь-яких життєвих ситуаціях. Як усвідомлена орієнтація, сцієнтизм утверджується в західній культурі наприкінці XIX ст., причому одночасно виникає і протилежна світоглядна позиція - антисцієнтизм. Антисцієнтизм стверджує принципову обмеженість науки у вирішенні проблем людського існування, звертає увагу на негативні наслідки науково-технічного прогресу. Він тлумачить науку як "дегуманізуючу силу", що є джерелом трагічності людського існування.

5. За сучасної епохи набула подальшого розвитку релігійна філософія. Спроби релігійного осмислення дійсності відрізняються від наукових методів, мають свою специфіку. Однак і в руслі релігійної думки народжувались і народжуються видатні філософські вчення, що значно впливають на культуру людства.

6. У XX ст. переважна більшість філософських шкіл і течій протистояла філософії марксизму. Це визначалося тим, що на довгі роки марксизм стає наріжним каменем ідеології та політики суспільства, яке намагалося на практиці реалізувати комуністичні ідеї. У прагненні довести неспроможність принципів марксизму більшість представників філософських течій віддали данину їх критиці. Довгі роки розвиток філософії здійснювався у

сфері ідеологічного протиборства. Замість того, щоб вирішувати суто філософські проблеми, сторони відшукували вади та слабкі місця у філософських концепціях одна одної.

67. Позитивізм і його історичні форми.

У філософії позитивізм — напрям, що ґрунтується на зазначеній установці. Позитивізм, як напрямок філософії, зародився на початку 19 ст., і значною мірою сформував сучасну наукову методологію: розуміння взаємодії між дослідним та теоретичним знанням, розпізнавання істинних та хибних тверджень тощо.

В еволюції філософії позитивізму можуть бути виділені кілька етапів.

Перший, початковий позитивізм, представниками якого були Огюст Конт, Джон Стюарт Мілль, Герберт Спенсер, Е. Літтре, П. Лаффіт, І. Тен, Е. Ж. Ренан та інші, склався в 19 ст.. Передумовою виникнення позитивізму був стрімкий розвиток науки: математики, фізики, хімії, біології. Теоретичним джерелом позитивізму було Просвітництво із його вірою у всемогутність розуму.

Програма початкового позитивізму зводилася до таких засад:

- пізнання необхідно звільнити від усякої філософської інтерпретації;
- вся традиційна філософія повинна бути скасована і змінена спеціальними науками (кожна наука сама собі філософія);
- у філософії необхідно прокласти третій шлях, який подолав би суперечність між матеріалізмом та ідеалізмом. вивчення людського суспільства теж можна і потрібно проводити науковими методами.

Другий позитивізм, або емпіріокритицизм, виріс з першого. Його відомими представниками були австрійський фізик Ернст Мах, німецький філософ Ріхард Авенаріус, французький математик Анрі Пуанкаре. Вони звернули увагу на факт релятивності (тобто відносності) наукового знання і зробили висновок про те, що наука не дає істинної картини реальності, а надає лише символи, знаки практики. Заперечується об'єктивна реальність наших знань. Філософія зводиться до теорії пізнання, відірваної від світу.

Третя форма позитивізму — неопозитивізм, має два різновиди: логічний (інакше — емпіричний) позитивізм і семантичний. Предметом філософії, на думку логічних позитивістів, повинна бути логіка науки, логіка мови, логічний аналіз речень, логічний синтаксис мови. Другий різновид неопозитивізму сприяв розвитку семантики. Цей напрям визначає нову головну роль у всіх сферах діяльності. Усі соціальні колізії обумовлені недосконалістю мови та людського спілкування. Представники: Бертран Рассел, Альфред Тарський, Карл Поппер, Людвіг Вітгенштейн та ін. Сучасний позитивізм — це постпозитивізм, у рамках якого очікується очевидна тенденція до пом'якшення вихідного методологічного радикалізму й установка на аналітику ролі соціокультурних чинників у динаміці науки (Кун, Лакатош, Тулмін, Фейєрабенд, аналітична філософія, віденський гурток). Він висуває так звану методологію дослідницьких програм, ідеї гуманізації науки, теоретичного плюралізму і історичного контексту науки.

68. Філософія життя Ф. Ніцше.

Життя - абсолютна реальність, і вона збагненна із себе самої. І людська душа, людський інтелект породжені життям і включені в неї.

У філософській еволюції Ніцше розрізняють три основні періоди:

1) вплив метафізики Артура Шопенгауера (1788-1860);

2) захоплення позитивізмом (парадигмальна гносео-методологічна установка, відповідно до якої позитивне знання може бути отримане як результат суто наукового (не філософського) пізнання.);

3) переоцінка всіх цінностей та проповідь “надлюдини”.

Основні філософські проблеми, над якими працював Ніцше:

1) проблема істини;

2) проблема культури;

3) проблема вивільнення особистості від стискаючих її пут;

4) проблема світової волі;

5) проблема песимізму – оптимізму.

У праці “Так казав Заратустра” (1900) Ніцше стверджує – істини немає, а філософія є не пізнання істини, але вільна творчість вищих наук. Мета культурного розвитку не у добробуті мас та окремих особистостей, а у появі сильних геніальних натур, для вироблення яких маси представляють лише необхідний матеріал. Презирливе відношення до мас складає характерну особливість його світогляду. Вивільнення особистості від обов’язків та умов, що її обплутують, Ніцше спочатку бачить у мистецтві, особливо у музиці; потім у об’єктивному науковому пізнанні; а у третьому періоді проповідує повну свободу особистості, що виражається у повному суб’єктивізмі. Філософське вчення Ніцше є непослідовним, протирічним, не єдиним по духу, тенденції в цілому.

Основні ідеї:

а) “Бог помер” – критика християнства;

б) нігілізм (світоглядна позиція, суть якої в запереченні цінностей), звідси переоцінка цінностей;

в) життя – воля до влади;

г) ідея надлюдини;

д) міф вічного повернення.

Принцип волі до влади основний динамічний принцип філософії Ніцше, що керує розвитком і людини, і світобудови. По Ніцше, воля до влади – це не просте прагнення до панування сильного над слабким, але і прагнення зробити слабого сильним. Слабкість відносна і визначається, з одного боку, положенням людини серед інших людей, а з іншого боку – ступенем самопізнання особистості.

69. Філософія екзистенціалізму.

Екзистенціалізм філософія існування - напрям у філософії, що розглядає людину як унікальна духовна істота, здатна до вибору власної долі. Сформувалася в Європі у XIX — XX ст. Першими до екзистенціалізму у своїх працях звернулись данський філософ Серен К'єркегор та німецький філософ Фрідріх Ніцше. У XX ст. екзистенціалізм розвивався в працях німецьких (Мартін Гайдеггер, Карл Ясперс) та французьких (Габріель-Оноре Марсель, Альбер Камю, Жан-Поль Сартр) філософів та письменників.

Екзистенція трактується як протилежність есенції (суті). Якщо доля речей і тварин зумовлена, то якщо вони мають суть раніше існування, то людина набуває своєї суті в процесі свого існування. Основним проявом екзистенції є свобода, яка має на увазі відповідальність за результат свого вибору. Філософія екзистенціалізму - ірраціональна реакція на раціоналізм Освіти і німецької класичної філософії. За ствердженнями філософів-екзистенціалістів, основна вада раціонального мислення полягає в тому, що воно виходить з принципу протилежності суб'єкта і об'єкту, тобто розділяє світ на дві сфери - об'єктивні і суб'єктивні. Справжня філософія, з точки зору екзистенціалізму, повинна виходити з єдності об'єкту і суб'єкта. Ця єдність втілена в "екзистенції", тобто деякій ірраціональній реальності.

Згідно філософії екзистенціалізму, щоб усвідомити себе як "екзистенцію", людина повинна опинитися в "пограничній ситуації" - наприклад, перед лицем смерті. В результаті світ стає для людини "інтимно близьким". Істинним способом пізнання, способом проникнення у світ "екзистенції" оголошується інтуїція. Ідеальна свобода людини - це свобода особи від суспільства.

70. Фрейдизм: свідоме і несвідоме.

Однією з найвпливовіших ідейних течій XX ст. став психоаналіз, або фрейдизм. Засновником психоаналізу в його класичній формі був австрійський психолог, невропатолог, психіатр Зигмунд Фрейд (1856-1939). Основні погляди Фрейда викладені в його працях: "Три нариси з теорії сексуальності" (1905), "По ту сторону принципу задоволення" (1920), "Я і Воно" (1923), "Тотем і табу" (1913), "Майбутнє однієї ілюзії" (1927), "Незадоволеність у культурі" (1930) та ін.. Він звернувся до аналізу психіки в цілому. На цій підставі у Фрейда формуються уявлення про суб'єктивну реальність людини. У праці "Я і Воно" він розгортає структурну концепцію психіки, визначаючи в ній такі сфери: а) несвідоме ("Воно") - це визначальний глибинний план людської психіки. Він функціонує на основі природжених, природних, генетично первинних потягів; б) свідоме ("Я") - це розум людини, або "его". Воно виступає посередником між несвідомим та зовнішнім світом "Я", прагне зробити "Воно" прийнятним для світу і привести світ у відповідність до бажань "Воно"; в) підсвідоме ("Над-Я") - це внутрішня особиста совість. Вона утворюється під впливом системи суспільних заборон. Якщо "Воно" зумовлене генетично, "Я" - індивідуальним досвідом, то "Над-Я" є результатом впливу інших людей. Важливим складовим елементом вчення Фрейда було уявлення про існування в надрах "Воно", одвічних несвідомих інстинктів сексуальної насолоди (лібідо). Вони вступають у конфлікт зі свідомістю, орієнтованою на принцип реальності, тобто на соціально прийнятні форми поведінки та способи задоволення бажань. Свідоме "Я" і підсвідоме "Над-Я" прагнуть підкорити сферу несвідомого "Воно". При цьому відбувається лише уявне розв'язання конфлікту, оскільки витіснені в несвідоме сексуальні бажання в будь-який час можуть вирватися на поверхню і стати причиною нових конфліктів. Пошук їх реального розв'язання досягається шляхом свідомого оволодіння бажаннями, їх безпосереднім задоволенням або сублімацією (від лат. *sublimatio* - високо піднімаю, підношу).

Сублімація - це особливий вид відхилення інстинктів (лібідо) від притаманної їм спрямованості і переключення їхньої енергії на досягнення соціальних і культурних цілей. Сублімацією пояснює Фрейд виникнення релігії, мистецтва, суспільних інституцій. Сублімація, за Фрейдом, виявляється у творчості. З позиції сексуальних поглядів Фрейд аналізує творчість Леонардо да Вінчі, Гете, Шекспіра, Достоевського.

71. Концепція людини в філософії Е. Фромма.

Побудову нової гуманістичної науки про людину здійснює Еріх Фромм (1900-1980 рр.). У своїй головній праці «Мати чи бути» (1976 р.) він підвів підсумки своєї дослідницької діяльності як соціального психоаналітика. Головна думка: несвідоме детермінується суспільством і виступає у формі ірраціональних пристрастей, вигадок і удаваної раціональності. Звільнитися від несвідомого можна на шляхах психології. Тільки в цьому разі можливе активне буття людини, яке має відношення до реальної, а не спотвореної, ілюзорної картини життя.

Мати - означає володіти речами. У володінні досвід людського життя розкривається неповно і часто деструктивно.

Модель буття передбачає незалежність, свободу, наявність критичного розуму, активність, відмову від самолюбства і егоїзму, єдність з іншими, реалізацію економічної і політичної демократії. Людству належить побудувати не Град Божий, як вважали в середні віки, і не Град Прогресу, в чому були впевнені в Новий час, а Град Буття, в якому повинна жити людина. Але людина нова.

Е. Фромм висунув ідею нової людини, без якої неможливе і нове суспільство. Нова людина - та, що здатна нести в собі любов до інших, а також відчувати тепло та співчуття оточуючих. Саме любов, на думку Фромма, розвиває активність особистості. Вона має багато форм: еротична любов, любов до своєї дитини, любов до самого себе тощо.

«Людина - це мета в собі, а не засіб для досягнення цілей іншої людини. Вона повинна з любов'ю ставитись до оточуючих. Якщо в ній немає любові, то вона - пише порожня оболонка, навіть якщо зосередить у собі всю владу, все багатство і весь розум».

У Фромма критично-філософська теорія нового гуманізму - нової людини виступає у формі нової етики. Її обґрунтування має переважно психо-гуманістичний характер.

72. Тема абсурду і бунту в філософії А. Камю.

А.Камю (1913-1960 рр.) — французький філософ-екзистенціаліст, письменник, публіцист. Основна проблема творчості Камю — тема абсурду людського існування. Саме розгляду зазначеної проблеми присвячені праці «Міф про Сізіфа», «Калігула», «Бунтуюча людина», «Чума». А.Камю прагне відповісти на запитання: «Як жити без найвищого сенсу і благодаті?», «Як жити у світі, де вмерла релігійна надія? Що її замінить?». Вихідний пункт його філософії — абсурд, який ставить під сумнів цінності. А.Камю вважав, що сам по собі світ не абсурдний, він просто нерозумний, тому що він є позалюдською реальністю, яка не має нічого спільного з нашими бажаннями і нашим розумом. Камю перетворив абсурд на фундаментальне поняття своєї філософської системи. Сам термін “абсурд” (від лат. *absurdus*) означає безглуздя, нісенітницю, неможливість. Камю визначив абсурд як “метафізичний стан людини в світі”, отже як основну проблему людського буття. “Для Камю абсурдність не є онтологічною категорією, іманентною світобудові, - вона є породженням самоусвідомлення людини в світі”. Для абсурду необхідні людина і світ, знищення одного з них означає припинення абсурду. З констатації абсурду А.Камю робить два неправомірних висновки: про самогубство і «філософське самогубство». З абсурду випливає заперечення універсальних етичних норм, що призводить до реалізації принципу «все дозволено». На думку Камю, абсурд не слід знищувати самогубством або «стрибком віри», необхідно його максимально повно позбутися. У першу чергу Камю звертається до проблеми самогубства. Ця проблема цікавила Камю ще зі студентських років, а в кінці 30х р. для Франції вона стала особливо актуальною, тому Камю у “Міфі про Сізіфа” акцентує: “Існує лише одна по-справжньому поважна філософська проблема - проблема самогубства. Вирішити, варте чи не варте життя того, щоб бути прожитим, - отже, відповісти на головне питання філософії. На думку А. Камю зі стану абсурду є лише два виходи: самогубство фізичне і самогубство філософське. Жоден з цих виходів не є для Камю правомірним, тому він не приймає жодного з них. “Поза людським розумом, - пише Камю, - немає абсурду”. Отже, разом зі смертю зникає й абсурд, як і все інше. Абсурд існує лише в людській свідомості, він виникає з протистояння людської свідомості нерозумному світові, з усвідомленням людиною своєї закинутості і минулості. Зникає людська свідомість (сама людина) - зникає абсурд, але це не той вихід, який прагне знайти Камю. Камю вивів з абсурду три наслідки, якими є “бунт”, “свобода”, “жага”.

73. Атеїстичний екзистенціалізм Ж.П. Сартра.

Відомий представник екзистенціалізму Ж.-П.Сартр (1905-1980 рр.) вихідним пунктом філософії вважає суб'єктивність індивіда.

Екзистенціалізм, за Сартром, це єдина філософія, яка не робить з людини об'єкта, а утворює її існування як неповторної індивідуальності. Людина є істота вільна, яка бажає свободи не лише собі, а й іншим; людина ні при яких обставинах не може бути засобом, вона завжди є метою.

Свою позицію стосовно релігії Ж.П. Сартр розглядає в роботі «Екзистенціалізм - це гуманізм». Під екзистенціалізмом Сартр розуміє таке вчення, яке робить можливою людське життя і яке, крім того, стверджує, що всяка істина і всяка дія передбачають якусь середовище і людську суб'єктивність.

У 18 в. атеїзм філософів ліквідував поняття Бога, але не ідею про те, що сутність передуює існуванню. Атеїстичний екзистенціалізм вчить, що якщо навіть Бога немає, то є принаймні одне буття, у якого існування передуює сутності, буття, яке існує перш, ніж його можна визначити яким-небудь поняттям, і цим буттям є людина, або, по Хайдеггеру, людська реальність. Це означає, що людина спочатку існує, зустрічається, з'являється у світі, і тільки потім він визначається.

Бога, за Сартром, немає, і звідси впливає зробити всі висновки. Екзистенціалізм протистоїть тій поширеній світській моралі, яка бажає позбутися Бога з мінімальними витратами. Заперечуючи існування Бога, подібна мораль говорить про необхідність існування апріорі деяких цінностей (раніше ж ці цінності забезпечувалися мораллю релігії). Інакше кажучи, нічого не змінюється, якщо Бога немає. Екзистенціалісти, навпаки, стурбовані відсутністю Бога, тому що разом з Богом зникає всяка можливість знайти які-небудь цінності в уявляемому світі. Не може бути більше блага а пріорі, тому що немає нескінченного і досконалого розуму, який би його мислив.

74. Витоки філософської думки в Україні.

Є чотири особливості філософської думки в Україні, які можна охарактеризувати так:

1. Наскрізна тема – «філософія серця». Тут «серце» – своєрідний центр, місцезнаходження думки, віри, волі та любові (Іларіон, В. Мономах, М. Гоголь, Г.Сковорода, П. Юркевич).

2. Домінування екзистенційно-антропологічного спрямування філософського знання (філософія часів Київ. Русі, Г.Сковорода, період романтизму – Кирило-Мефодіївське братство, Т.Шевченко, М.Костомаров)

3. Релігійна (християнська) забарвленість (філософія часів Київської Русі, домінування теології у перший період історії Києво-Могилянської академії, світ символів, або Біблія Г. Сковороди)

4. Провідне місце посідає національна ідея (М.Гоголь, Т.Шевченко, М.Костомаров, П. Юркевич, М.Драгоманов, М.Грушевський, І.Франко, Д. Донцов, В. Липинський).

Аналіз історії філософії в контексті культури України передбачає її періодизацію, що ґрунтується на врахуванні змін історичних типів національних культур. З огляду на це в розвитку української філософії можна виокремити 3 основних періоди, з яких і витікає українська філософія:

1. Припадає на час існування Київської Русі (XI ст.-сер. XIV ст.). Філософська думка цього періоду є адекватним відображенням греко-слов'янського, християнського типу культури з притаманним йому акцентом на проблему «людина-Бог», крізь призму якої осмислюються граничні підстави людського існування. В цей час філософія ще не виокремилася у відносно самостійну сферу теоретичного освоєння світу, тому історико-філософський аналіз цієї доби може проводитись переважно на рівні філософської культури українського народу. Філософські центри: Київ, а потім Галичина. Твір: «Слово про Закон і Благодать» митрополита Іларіона;

2. Пов'язаний із часом козаччини (XV -XVIII ст.).У XVI ст.. в Україні запроваджується масове книгодрукування, розгортається діяльність Острозького центру. На XVII ст.. припадає розквіт діяльності православних братств, заснування Києво-Могилянської академії. Українська культура цієї доби характеризується як бароко. В колі проблематики акцент переноситься на проблему «людина-Всесвіт». Поряд з питаннями етики і філософії історії чільне місце відводиться діалектиці, логіці, метафізиці, натурфілософії. В культурі українського народу формується професійна філософія як специфічна сфера теоретичного мислення. Найвиразнішим виявом цього є філософія професорів Києво-Могилянської академії, Центри філософії: Острог, Львів, Луцьк, Київ. Вершиною досягнень у галузі філософської думки в Україні цього часу є філософія Г. Сковороди.

3. Формується в межах культури романтизму (XIX – I пол.. XX ст.). Проблема «людина-нація», започаткувала розробку національної ідеї. Поряд розвивається професійно-філософське знання – філософія П.Юркевича. Філософія цього періоду більше зумовлюється зв'язком філософії з художньою літературою. Філософські центри: на сході України, у Харкові, потім переміщуються до Києва та Львова.

75. «Практична філософія» Г. Сковороди.

Провідна думка Сковороди, це та думка, що виявом її було все життя Сковороди, коло якої групуються, концентруються усі інші «часткові» його ідеї, думки. Життя є філософія і філософія є життя.

У Сковороди не бракує теоретичної філософії; де в чому її проблеми освітлені дуже детально й уважно, але завершення системи його думок є безумовно релігійно-моральне. Це виявляється досить яскраво в тому факті, що Сковорода переймає релігійні формули (як бачимо, деякі христологічні формули) для характеристики світу, або життя. З цим «практичним» ухилом філософування Сковороди зв'язане і те, що для нього центральне в людині не її «теоретичні», «пізнавчі» здібності, а більш глибоке за них емоційно-вольове єство людського духа-«серце» людини. Із серця піднімається, виростає і думка, і стремління, і почуття. На «серце» людини повинна бути звернена і головна увага моральної чинності людини. Відділя вимога «пізнай себе», «поглянь у себе» і т. д. Відділя і визнання рівноцінності різних людських типів і людських індивідумів. Відділя ж і своєрідна теорія «нерівної рівності» людей щодо їх морального та релігійного життя.

Ці мотиви є центральні у Сковороди. Але, як вже згадано, «безсистемна» філософія Сковороди є досить суцільна, щоб ми могли зупинити нашу увагу не лише на кількох основних думках, а зацікавитися і деякими деталями його філософії. Щоправда, не усі ці деталі та й усі головні думки Сковороди легко і просто зрозумілі.

76. Вчення про «Сродну працю» Г. Сковороди.

Обґрунтування потреби людини в сродній праці є одним з найважливіших висновків концепції сродності. Згідно з твердженням Сковороди, сродна праця є водночас і потребою людського тіла, і потребою духовною, оскільки вона звеселяє дух, приносить задоволення і насолоду. Сродна діяльність характеризується тим, що вона однаково корисна й для того, хто знайшов своє покликання, і для суспільства. Цією єдністю суспільного і особистого інтересу сродна праця відрізняється від випадкової праці, обраної з міркувань користі, слави чи гордості. Тому уважне ставлення до самого себе, турбота про власний духовний світ матиме значення для інших людей. Сковорода закликає працювати заради власної користі, дбати про потрібне для себе і тим самим про досягнення свободи. Де міркування важливе для розуміння філософії і моралі Сковороди в цілому. Захист моральних переваг тих видів праці, які пов'язані з виробництвом найнеобхідніших для людини продуктів і які не ведуть до втрати людської цілісності, є характерним для світогляду Сковороди в цілому.

Щоб уникнути нещастя, твердить філософ, людина не повинна: «а) входить в несродную стать; б) несть должность, природо противну; в) обучаться, к чему не рожден; г) дружить с теми, к коим не рожден». Сформулювавши ці думки, на зауваження, «а если кто к воровству рожден?», відповідає, що йдеться про людинолюбні душі та чесні звання, які утворюють «плодоносний церкви, яснее сказать, общества сад так, как часовую машину свои части». Ця думка цікава тим, що тут робиться спроба встановити критерій «сродності» і, крім того, з'ясувати те, як відбувається розподіл «сродностей» й суспільному організмі. У підході до з'ясування природної праці філософ відштовхується від погляду на суспільство як на цілісний організм, члени якого пов'язані між собою функціональною залежністю. Прагненню до багатства протиставляється заклик задовольнятися найнеобхіднішим, не спрямовувати свій зір на край землі, а повернутися до своєї хати, до самого себе. Однією з основних ознак сродної праці є те, що вона приносить людині насолоду не своїми наслідками, винагородою чи славою, а самим процесом її. Заперечуючи трудність як надмірність витрати сил при досягненні того, що не становить справжніх потреб людини, Сковорода разом з тим високо підносить труд, працю, що є проявом пізнаних необхідностей природи. Така природна праця хоч етимологічне і пов'язана зі словом труд, однак характеризується легкістю і супроводжується духовною насолодою. Щодо такої праці (труда) філософ нерідко вживає поняття «забава», «праздник» тощо, оскільки вона дає розраду духові.

Таким чином, істотна відмінність Сковороди від буржуазних просвітників полягає в тому, що він розглядає працю не як джерело матеріального багатства й наживи, а як джерело духовної насолоди, задоволення життям... Сродна праця у Сковороди виступає не стільки як засіб, скільки як мета і смисл життя. І на його думку, такі види праці, як ремесло й землеробство, сприяють не тільки досягненню добробуту, а й найбільше відповідають цій меті.

77. Проблема людини в філософських розмислах Г. Сковороди.

Антропоцентризм - головна особливість творчості Сковороди. Саму філософію він визначає як спосіб самопізнання людини, його духовного буття.

Людина виділяється як центральна фігура і в онтологічній схемі Г. Сковороди. Буття є гармонія трьох мирів: Макрокосмосу - великого світу (вся реальність), мікрокосмосу - людини і Світу символічного.

Пантеїзм світогляду Сковороди підтверджується його трактуванням світу як єдності двох начал природного, матеріального і духовного, божественного.

Людина, як і макрокосмос, є єдність двох початків: тілесного (земного, матеріального, рухливого, мінливого, гріховного) і духовного (божественного, невидимого, вічного, розумного, серцевого). Внутрішнє, духовне і є Бог у людині, суть його. Шлях до Бога, пізнання його і збагнення своєї внутрішньої натури для Сковороди те саме.

Багатство духовного світу людини філософ вбачає в багатозначному понятті - "серце" (філософію Сковороди тому називають "філософією серця", підкреслюючи ірраціональний її характер: для порівняння: якщо в Європейській філософії вираженням сутності людини була завжди розум, то у вітчизняній - серце, як єдність чуттєво-емоційної, вольової і розумної душі людини). Серце людини, викликає Сковорода, ширше всіх сфер і небес. Людина, його душа є активним початком у взаємозв'язку великого і малого світів.

Оскільки мікросвіт повторює по своїй суті і структурі макросвіт, то можна пізнати одне через інше. Єдине, універсум, як початок, нескінченність, вічність, бога людина може пізнати все серцем, входячи в образ - символ. Гармонізація двох світів здійснюється за допомогою третього світу - світу символів - Біблії. Для Сковороди Біблія була своєрідною „аптекою", покликаною лікувати щиросердечний стан, який не можна лікувати ніякими земними ліками, тому що "людина всієї Біблії і кінець, і центр, і гавань".

78. Форми суспільної свідомості.

Під формами суспільної свідомості розуміють різні форми відображення у свідомості людей об'єктивного світу і суспільного буття, на основі якого вони виникають в процесі практичної діяльності. Суспільна свідомість існує і виявляється у формах *політичної свідомості, правової свідомості, моральної свідомості, релігійного і атеїстичного свідомості, естетичної свідомості, природно-наукової свідомості*.

Існування різних форм суспільної свідомості визначається багатством і різноманіттям самого об'єктивного світу - природи і суспільства. Маючи своєрідний предмет відображення, кожна форма свідомості має свою особливу форму відображення: наукове поняття, моральну норму, релігійну догму, художній образ. Але багатство і складність об'єктивного світу створюють тільки можливість появи різних форм суспільної свідомості. Реалізується ж ця можливість на основі конкретної суспільної потреби.

Політична свідомість - це система знань і оцінок, завдяки яким відбувається свідомість області політики суб'єктами, які виступають у вигляді індивідів, груп, класів, спільнот. Воно є необхідним елементом функціонування і розвитку політичної системи в цілому. Політична свідомість покликана виконувати в суспільстві прогностичну функцію, оціночну, регулятивну і пізнавальну. Політична свідомість є своєрідним стрижнем усіх форм суспільної свідомості і займає серед них особливе місце, тому що в ньому відбиваються економічні інтереси класів і соціальних груп, воно робить значний вплив на боротьбу за владу і на всі сфери соціального життя.

Під правовою свідомістю розуміється система знань і оцінок, за допомогою яких усвідомлюється сфера права громадськими суб'єктами (індивідами, групами, класами). Правову свідомість виконує в суспільстві регулятивну, оціночну та пізнавальну функції.

Правова свідомість найбільш тісно пов'язана з політичною свідомістю, тому що в ній безпосередньо проявляються і політичні, і економічні інтереси соціальних груп. Вона надає значний вплив і на економіку, і на політику, і на всі сторони соціального життя.

Мораль – це система норм і правил, що склалася історично і регулює поведінку людини, її ставлення до інших людей, до суспільства в цілому і яка підтримується силою суспільної думки, традицій і виховання. Моральні норми мають історичний характер, немає якоїсь абстрактної, вічної, незмінної моралі. Мораль з'явилася як відповідь на суспільну потребу регулювання людських відносин. Норми моралі контролюються громадською думкою, а також совістю кожної окремої людини.

Особливою формою суспільної свідомості є естетична свідомість. Формування останньої здійснюється, мистецтвом. Мистецтво – це специфічний спосіб практично-духовного освоєння світу, в якому відображення дійсності і вплив на людей здійснюється в формі художніх образів.

Можна виділити такі основні соціальні функції мистецтва:

- *пізнавальна* функція. Завдяки мистецтву людина розширює свої можливості в пізнанні світу. Люди мають можливість наглядно уявити собі події минулого, побут, звичаї інших народів;

- *виховна* функція. За допомогою мистецтва у суспільстві утверджуються певні ідеї, погляди, настрої, поширюються і закріплюються ті чи інші моральні норми та принципи;

- *виховання почуття прекрасного*. Мистецтво вчить людину виділяти, сприймати та відтворювати прекрасне, тобто виховувати в людині почуття, властиві лише людині – почуття прекрасного.

Значне місце в життєдіяльності суспільства займає релігійна свідомість. Вона є надзвичайно складним, різнобарвним утворенням, яке проявляється в релігійній психології

та ідеології. Психологія охоплює такі елементи, як віру в надприродне, релігійний культ, релігійні почуття, емоції, звичаї, уявлення тощо. Формується релігійна психологія в основному стихійно, під впливом повсякденного життя людини. Релігійну ідеологію розробляють і поширюють теологи. Ставлення людства до релігії неоднозначне. Воно значною мірою залежить, зокрема, від стану суспільства на тому чи іншому етапі його існування.

79. Трудова теорія походження свідомості.

Найдокладніше діяльнісний підхід до культури розроблений у марксистській традиції. Марксизм вбачає відмінність людини від тварини насамперед у здатності до цілеспрямованої й доцільної діяльності. Передбачається, що походження соціального й культурного безпосередньо пов'язане зі становленням людської праці, яка й зробила мавпу людиною, гурт - суспільством, а природу - культурним середовищем. Людина - творець культури, розумна, уміла й суспільна істота.

Тваринна спільнота і її закони закріплені на рівні інстинктів. У людини ж, окрім інстинкту, є свідомість, розум. Згідно зі знаряддєво-трудою концепцією, людина виокремила з тваринного світу завдяки трудовій діяльності. Діяльність людини породила культуру.

К. Маркс був переконаний у тому, що коли людина почала трудитися, виникла й розвинулася свідомість, зародилася соціальність, тобто здатність жити в культурному суспільстві. Однак питання про природу свідомості залишилося практично нез'ясованим, розглянутим, але не зовсім послідовно. За цією теорією, свідомість народжується всередині психіки, але не зрозуміло, через які стадії й механізми. Крім того, стверджується, що осмислена діяльність може бути результатом недоцільної праці. Але ж свідомість передбачає соціальний зв'язок як передумову. А як вона зародилася? Тут маємо логічну суперечність. Усі три аспекти походження культури (свідомість, соціальність, праця) виявляються одночасно і передумовами, і наслідками одне одного.

80. Етико-політичні вчення філософії Аристотеля.

Великої уваги мислителя заслуговують його праці, зокрема філософський труд під назвою «Нікомахова етика», в якій Арістотель висвітлює проблему самостійності такої науки як етика, разом з тим він став конструктором глибокої синтетичної теорії моралі. Для теорії його етики є характерними розвинутий логічний аналіз, єдність розумового осмислення існуючих проблем, їхнє підтвердження на досвіді, суспільна орієнтація етики рефлексів (мається на увазі взаємозв'язок етики з державою, політикою, релігією, суспільством), а також установка для прикладного або практичного значення моральної теорії.

Це допомогло подолати деякі вади в науці Арістотеля про моральність. Мета цієї науки – навчити людину стати добродійною по відношенню до інших.

Етика Арістотеля намагається допомогти людині усвідомити свою головну мету життя і діяльності і вирішити питання можливості виховання в державі громадян, бо поруч з політикою ця наука є важливою не лише для людини, а й цілого суспільства. Визначаючи етичний аспект, Арістотель намагається розв'язати не тільки взаємовідносини особистості із суспільством, а й прагне віднайти можливі шляхи їхньої гармонійної взаємодії, звичайно з розумним обмеженням стихії егоїстичних потреб індивіда, його переорієнтацію на благо суспільства – це з однієї сторони, а з іншої – спільної дії держави заради благоустрою і розквіту громадян.

Арістотель вважає, що соціальна гармонія ні в якому разі не повинна придушувати інтереси особистості. Якщо людина є моральною, то спираючись на свій розум і волю, приводить себе до мети, бажань, потреб у співвідносності з державними інтересами. Тут мислитель помічає дуже важливу деталь: джерело людської моралі необхідно шукати саме у державних відносинах.

У вченні про щастя, Арістотель намагається внести безліч відділків для цього поняття. Щастя на його думку є особливим станом задоволення людини тим, що вона отримує як результат своєї добродійної діяльності. Виділяючи єдність моралі з щастям, філософ підкреслює, що досягнення вищого задоволення людини своїм життям залежить від її вчинків, дій. Головним щастям є інтелектуальна і моральна людська досконалість, її здоров'я із наявністю зовнішніх благ, активна позиція як громадянина, дружба.

На відміну від свого попередника Платона, Арістотель не визнає вродженого характеру добродійств, власне це дає йому поставити проблему моральної етики. Добродійність, як зазначає мислитель володіє ще крім того нормативним характером, тобто це не те, що дається людині від природи, власне те, що повинно бути виховане. Так як мораль заснована перш за все на волі і людському розумі. Саме тому Арістотель робить спроби виокремити добродійства, які він називає «діатонічними», тобто такі що пов'язані з частиною розумної душі. Розумна душа – це є мудрість, винахідливість, практичність.

Крім того, він ще виділяє так звані «етичні» добродійства, якими є великодушність, справедливість, правдивість, поміркованість, мужність, спілкування. Арістотель говорить, що до визначення міри добродійності необхідно підходити дуже делікатно й обережно.

Крім вище згаданих концепцій, Арістотель розробляє вчення про дружбу. Дружба у античного філософа постає можливо як перший науковий дослід поставлення і вирішення проблеми відносин у суспільстві, між собою, у релігії. Він підкреслює важливу важливу високу ціннісну моральну дружбу, аналізуючи кількісні і якісні її параметри, пропонуючи свою класифікацію різних видів дружби.

Як вважає Арістотель дружба може бути заради насолоди, користі або ж добродійства.

81. Соціальні утопії епохи Відродження (Т. Мор, Т. Кампанелла).

Т.Мор піддав критиці монархію та її економічну основу - приватну власність і запропонував політичний устрій майбутньої ідеальної держави, в якій ліквідація приватної власності приводить до встановлення рівності всіх громадян. Головним аспектом такого суспільства мала бути обов'язковість праці. Мислитель пропонував, щоб усі посадові особи держави обиралися та були підзвітними народowi.

Т. Мор пропонував чітко визначити функції держави, основними з яких мали бути: організація виробництва товарів і продуктів та їх розподіл, боротьба зі злочинами, забезпечення миру. Такий державний устрій та система влади, на думку Т. Мора, мали сприяти формуванню високих моральних якостей людей і, як наслідок, міцної самодисципліни, зменшенню суспільної ролі такого регулятора, як право. Тому в цій ідеальній державі діяла обмежена кількість законів.

Т.Кампанелла визначав приватну власність першоджерелом суспільної нерівності і кривди, а ідеальним бачив такий державний устрій, який ґрунтується на загальній власності людей та спільній власності на засоби виробництва, передбачалася загальна власність на одяг та особисті предмети, встановилася повна рівність між чоловіками й жінками.

В ідеальному Державі Сонця Кампанелли, як і у Платона, на чолі стоять філософи і мудреці, споглядальники вічних ідей і на цій підставі керуючі всією державою не тільки світські правителі, скільки самі справжні жерці і священнослужителі. Вони - абсолютні правителі рішуче всієї держави і суспільства аж до найдрібнішої побутової регламентації. Шлюби здійснюються тільки в порядку державних декретів, а діти після вигодування грудьми негайно відбираються у матері державою і виховуються в особливих установах не тільки без всякого спілкування зі своїми батьками, але навіть і без всякого знайомства з ними. Чоловіків, і жінок зовсім не існує як таких. Вони є такими лише в моменти декретованої співжиття. Вони навіть не повинні знати один одного, як не повинні знати і своїх власних дітей.

82. Емпіризм Ф. Бекона.

Визначальними протилежними напрямками у філософії Нового часу були емпіризм і раціоналізм. Для підтвердження достатньо навести назви провідних праць мислителів, які започаткували основні напрями розвитку філософії того періоду – «Новий органон» (органон-метод) Френсіса Бекона і «Роздуми про метод» Р. Декарта.

Ці напрями сформувались у гносеології при намаганні з'ясувати, яка з двох здатностей пізнання – чуттєвість чи розум - відіграють вирішальну роль у формуванні наукового істинного знання. Наукові істини є всезагальними. Але чому в естетичних оцінках люди різні, а в наукових судженнях такі одностайні? Саме при вирішенні цього питання сформувалися емпіризм (течію започаткував Ф. Бекон) та раціоналізм (родоначальник Р. Декарт).

Емпіризм – філософський напрям, який основою пізнання вважає чуттєвий досвід (емпірію).

Засновником цього напрямку вважається Ф.Бекон (1561-1626). Основним завданням філософії Ф. Бекон вважав розроблення такого методу пізнання, який підніс би ефективність науки на новий рівень. Його девіз – “Знання – сила”.

Аналізуючи і критикуючи стан речей у пізнанні, Ф.Бекон пропонує свій, новий метод продукування знань. Використовуючи алегорію, він стверджує, що методом досягнення істини є спосіб дії бджоли, яка, на відміну від мурашки, що тільки збирає (а в науці – це збирання фактів), та павука, що тягне з себе павутину (а в науці – це виведення однієї теорії з іншої), сідає лише на певні квіти і бере з них найцінніше. Ф. Бекон обстоював дослідний шлях пізнання у науці, закликав спиратися на факти, на експеримент. Він був одним із засновників індуктивного методу пізнання, коли від спостереження одиничних явищ відбувається перехід до формулювання загальних ідей і законів, від суджень про окремі факти – до загальних суджень про них.

Бекон розглядав індукцію як засіб вироблення основоположних теоретичних понять та аксіом природознавства, або, як він сам висловлювався, "природної філософії". Введення експериментального індуктивного методу в наукове дослідження було видатним досягненням філософії XVII століття.

Проте слід відзначити, що індуктивний метод Бекона страждає однобічністю, бо зводить процес пізнання лише до аналізу, розчленування, залишаючи поза увагою уже доведені наукою загальні аксіоми. Індуктивний метод Бекона не може дати уявлення про цілісність природи.

Предметом філософії, за Беконом, є Бог, природа і людина. Однак Бог не повинен бути в центрі філософії, бо Бог – предмет вивчення релігії. Завданням філософії є створення образу природи, зображення того, що є в самій дійсності.

Природа – джерело всіх знань. Вона багатша і складніша від того, що відображається у свідомості людини, основний ступінь пізнання – чуттєве пізнання, досвід, експеримент. Шлях пізнання – це рух від досвіду до вищого узагальнення.

Бекон не був послідовним матеріалістом. Так, він вважав, що на шляху пізнання природи слід взяти за зразок "божественне творіння", "божественну мудрість і порядок", включав Бога у предмет філософії і т.д.

Однак, попри всі суперечності і непослідовність Бекона, саме він, як родоначальник емпіричного пізнання природи, відіграв винятково важливу роль у подальшому розвитку світової філософії.

83. Протиріччя між системою і методом Г. Гегеля.

Основне протиріччя філософії Гегеля – протиріччя між діалектичним методом і метафізичною системою. У філософії Гегеля слід чітко розрізняти діалектичний метод та систему, що суперечать одне одному, перебувають у суперечності, яка виявляється в таких моментах:

1. Метод виходить з визнання всезагальності розвитку. Система ж заперечує всезагальність розвитку, оскільки природа розвивається лише в просторі, а не в часі. Система вимагає обмеження розвитку.
2. Метод заснований на визнанні всезагальності суперечності. Система ж вимагає вирішення усіх суперечностей та встановлення несуперечливого стану.
3. Метод вимагає відповідності руху думки стану, характерному для реальних процесів. Система ж передбачає конструювання зв'язків з голови.
4. Метод вимагає постійного перетворення дійсності, а система – незмінності існуючого стану речей. Непослідовність його діалектики полягає в тому, що вся вона була звернена в минуле і не поширювалась на пояснення сучасного і майбутнього.

84. Об'єктивний ідеалізм Ф. Шеллінга

Об'єктивний ідеалізм – це напрямок філософської думки, представники якого вважали першоосною світу індивідуальне духовне начало. Різні школи називали різну причину становлення життя на планеті – теологи вірили в Бога, у Гегеля згадується абсолютний дух, а у Шопенгауера – світова воля. Першими представниками даного напрямку були античні вчені Платон і Піфагор, а в навчаннях всіх їхніх послідовників спостерігається визнання світу і матерії реальними елементами, які підпорядковані конкретним ідеальним принципам.

Фрідріх-Вільгельм-Йозеф Шеллінг (1775—1854), який в університеті вивчав природознавство і перебував під впливом тогочасних наукових відкриттів (зокрема, дослідження електричних явищ), не прийняв концепції Фіхте, в якій об'єкту (природі) задавалось позірне, несправжнє буття. Виступивши як послідовник Фіхте, він невдовзі долає його суб'єктивний ідеалізм і переходить на позиції об'єктивного ідеалізму.

Його творчість розвивалася в кілька етапів. Спочатку він розвиває *натурфілософські ідеї*, пізніше створює філософію тотожності мислення і буття, а наприкінці життя основну увагу приділяє філософії релігії. Шеллінгу належить також оригінальна естетична концепція. Переїнявши у Фіхте ідею тотожності суб'єкта і об'єкта, Шеллінг переносить центр ваги з суб'єкта на об'єкт. Природа у нього є не пасивним матеріалом для діяльності суб'єкта, а творчим началом. Природа — це процес самотворчості, самореалізації Абсолюту, розуму. Вона — розум, який застиг у своєму бутті, має ступінчасту побудову (неживе, живе, людина), у творенні якої розум піднімався поступово від несвідомого життя до життя свідомого (в людині). В природі діють ті ж форми творчої діяльності (теза, антитеза, синтез), які Фіхте відкрив у суб'єкті.

Об'єктивний ідеалізм Шеллінга стосувався розробки філософії природи, яка стає самостійним предметом аналізу. Він концентрувався на детальному вивченні динамічного процесу, оскільки період його діяльності співпав з епохою найважливіших відкриттів в області фізіології, фізики, хімії, електродинаміки. Об'єктивний ідеалізм в повній мірі проявився у погляді Шеллінга, оскільки він одухотворяє саму матерію. Вчений не обмежувався поглядами про природності розвитку навколишнього світу, а шукав у досліджуваному об'єкті реальні динамічні протилежності. Філософ переконував, що навколишній світ можна пізнати завдяки розуму, який призвів до появи у людини логічного мислення.

Творча (продуктивна) діяльність розуму в природі, за Шеллінгом, аналогічна творчій діяльності окремого суб'єкта у сфері мистецтва. В її основі «естетична активність». Світ можна розглядати як «твір мистецтва», як «нижчу поезію». Водночас художня творчість аналогічна стихії. На основі цього він дійшов висновку, що художня інтуїція може глибше проникати в суть природи, ніж наука. Тому і філософії мистецтва відводиться особлива роль у розумінні суцього. Концепції Шеллінга притаманний пантеїзм. Він прагне поєднати мотиви філософії Фіхте і Спінози. Це особливо яскраво виявилось в ідеї тотожності мислення і буття, реального й ідеального. Розум, мислення, за Шеллінгом, існують тільки в бутті (реальному) і через буття. Буття, реальність є буттям розуму. Взяті окремо ні мислення, ні буття не є першоосною суцього, нею є їх єдність, тотожність. Іншими словами, субстанція Шеллінга характеризується мисленням і реальністю.

85. Суб'єктивний ідеалізм Й. Фіхте.

Філософія Фіхте — це суб'єктивний ідеалізм, який все виводить і все пояснює з діяльності «Я» як творчого начала. «Я» у Фіхте — це водночас індивідуальне обмежене «Я» (свідомість людини) і «абсолютне Я» (божественна свідомість).

Фіхте, як і Кант, досліджував проблему можливості наукового знання. Цьому присвячена основна праця мислителя «Науковчення», в якій «Я» постає як творець всього суцього і водночас як творець знання про нього.

Перший акт цієї діяльності — самоусвідомлення себе, що виражається в тезі «Я є Я». Це самоусвідомлення (і самотворення) переростає в покладання (творення) «не-Я», чогось відмінного від «Я».

Акт самоусвідомлення є водночас актом самотворення. Отже, другий акт — «Я є не-Я» (антитеза). «Не-Я» виступає як об'єкт, який обмежує свободу «Я». Об'єкт, як у формі природи, так і культури, у філософії Фіхте породжений суб'єктом. «Не-Я» потрібний Фіхте як перепона, яку необхідно подолати, тобто як засіб реалізації свободи. Через прогресивне додання обмеженостей і відбувається вдосконалення «Я».

Третій акт (синтез) — «Я є Я і не-Я» — є зняттям протилежності суб'єкта і об'єкта, ствердженням їх тотожності. Досягнення цієї тотожності виноситься на безкінечність. Це ідеал, до якого людина постійно прямує. Як бачимо, Фіхте запропонував триактний цикл творчої діяльності «Я» (теза, антитеза, синтез), який пізніше успішно застосував у розбудові діалектичної системи Гегель.

86. Вчення про неосферу В. І. Вернадського.

Вернадський багато зробив для відродження України, її культури і науки. Зокрема, він був організатором і першим президентом Всеукраїнської академії наук, Національної книгозбірні України, Комісії по вивченню продуктивних сил України тощо. Всесвітню славу вченому принесли створені ним вчення про біосферу та ноосферу.

Відповідно до його визначення середовище, що оточує сучасну людину, можна умовно розділити на природну — *біосферу* і штучну — *ноосферу*, тобто знову створену (або перетворену) людиною (господарське освоєння території, підприємства, населені пункти і т.д.).

Біосфера, на думку вченого, складається із семи взаємопов'язаних речовин: живого, біогенного, косного, біокосного, радіоактивного, космічного, розсіяних атомів. Скрізь в її межах зустрічаються або сама жива речовина, або сліди її біохімічної діяльності. Атмосфера, вода, нафта, вугілля, вапняки, глини та їх похідні створені живою речовиною планети. Існуючі верхні шари земної кори в інші геологічні епохи були перероблені живими організмами. Найпростішою структурою сучасної активної частини біосфери є біогеоценоз.

В. І. Вернадський одним із перших усвідомив величезний перетворюючий вплив живих організмів на всі три зовнішні оболонки Землі в планетарному масштабі, тісну взаємодію і взаємозалежність усіх форм життя. Це дало йому поштовх до створення всеохопної теорії біосфери, тобто тієї частини зовнішніх оболонок нашої планети, які безпосередньо пов'язані з існуванням життя на Землі.

Вернадський особливо виділяє перетворювальний вплив на Землю однієї з форм життя — людини — через її розумну діяльність і передбачає швидке зростання глибини і масштабів цього впливу. В результаті техногенної діяльності людини біосфера Землі докорінно перетворюється та стає, за визначенням Вернадського, ноосферою — «сферою розуму», вона охопить все більшу частину Землі — від глибоких її надр до найвищих шарів атмосфери.

Термін «*ноосфера*» (з грецьк. — сфера розуму) запровадив видатний французький філософ і природознавець П. Тейяр де Шарден. Наповнив його змістом і розвинув Вернадський. Зміст його концепції такий: впливати на природу, змінювати біосферу слід особливо раціонально, думаючи не про сьогоднішні вигоди, а про майбутні наслідки. Обов'язковою умовою діяльності людини, за Вернадським, як і раніше, має залишатися сприятливий стан біосфери, адже людина, як і інші живі істоти Землі, пристосована лише до тих природних умов, до тих сполучень природних агентів, у яких вона виникла й живе. В іншому середовищі, якісно відмінному від цього, люди жити не можуть. Біосфера, що сформувалася еволюційно як складова частина космічної організації матерії і з якою нерозривно пов'язана людина, має бути збережена на благо людей. Саме в цьому полягає сенс ноосфери — не стихійне руйнівне втручання в природу, а науково обґрунтоване збереження на Землі умов для життя і щастя людей.

1944 року вийшла праця В. І. Вернадського «Декілька слів про ноосферу», у якій він у концентрованому вигляді виклав своє бачення еволюційно-історичного процесу, перспектив майбуття людства як космічного феномену. Стверджується, що під впливом розвитку науки і пізнання біосфера має стати ноосферою, тобто цариною розуму, де панують закони мудрості й гармонії.

В. І. Вернадський вважав, що ноосфера — це такий стан біосфери, в якому мають виявитися розум і спрямована ним праця людини як нова, небувала на планеті, геологічна сила. Він визначив кілька загальних умов, які необхідні для створення ноосфери:

- людство має стати єдиним в економічному та інформаційному відношеннях;
- ноосфера — явище всепланетне, тому людство повинне прийти до цілковитої рівності рас, народів незалежно від кольору шкіри й інших відмінностей;

- ноосфера не може бути створена до припинення війн між народами.

Очевидно, що ноосфера в просторі значною мірою перекривається біосферою, але не тотожна їй. Темпи розвитку ноосфери незрівнянно вищі від темпів змін біосфери.

87. Філософські ідеї в Україні ХХ ст. (В. К. Липинський, П. В.Копнін, В. І. Шинкарук, М. В. Попович.).

На початку ХХ ст. українська культура, як і культура Російської імперії в цілому, перебувала у стані бурхливого розвитку та оновлення. В Україні поширювались ідеї найновітніших західних філософських концепцій (неокантіанства, феноменології), виникали нові напрями розвитку гуманітарної думки.

На західноукраїнських землях у міжвоєнний період опрацьовував історіософську концепцію В'ячеслав Липинський. У працях "Листи до братів-хліборобів", "Релігія і церква", "Хамфет", у дослідженнях доби Б.Хмельницького він виклав своє бачення історичного процесу. Головним державотворчим чинником, на його думку, можуть бути та й завжди були елітарні аристократичні кола, котрі зобов'язані, спираючись на свої знання й організаційні можливості, сприяти розв'язанню суспільних проблем. Оптимальною для України формою державного устрою мислитель вважав монархію, яка успадкувала б аристократичні традиції княжої Київської Русі та шляхетні засади часів козацтва. Одночасно він високо оцінював духовний потенціал селянства, розуміючи його як носія національної ідеї, безкомпромісну суспільну силу, основу майбутнього відродження України.

Філософський факультет, а пізніше—Інститут філософії очолив талановитий вчений П.Копнін. Йому вдалось згуртувати довкола себе науковців, яким було притаманне новаторське ставлення до філософських пошуків, прагнення шукати істину, а не служити партійному клану. Саме в цей час були глибоко опрацьовані проблеми теорії пізнання, наукової методології, історії філософії. У 70-80-і рр. філософська думка в Україні починає розроблятися новою генерацією вчених. Вони почали активно досліджувати світоглядну проблематику, поширюючи її на процеси пізнання, мислення, різні сфери інтелектуальної діяльності, залучаючи до таких розвідок досягнення зарубіжної філософії. Відчутних успіхів у розробленні власних філософських концепцій та підходів досягли доктори філософії В.Шинкарук, В. Танчер, Л.Левчук, В.Босенко, І.Бичко, В.Кудін, Б.Куояанов, М. Попович, В. Колодний, Н.Парнюкта інші

88. Свідомість і мова.

Якщо ж візьмемо термін «свідомість», то відразу у нашій асоціативному мисленні виникне думка, що так називається вища форма відображення об'єктивної картини реальності через людську психіку. Проблемою двох понять як співвідношень думки зі словом займалися від самого початку перші античні філософи: Анаксимандр, Геракліт, Парменід, Платон і Арістотель. Постановка цієї проблеми полягала в обумовленості мови висловлювати або ж формулювати думки.

Думка або ж інакше кажучи саме мислення сприймалося давньогрецькими філософами як щось нероздільно пов'язане з мовою. Для сучасної філософії важливими є проблеми, що тісно пов'язані з аналізом мови, її взаємовідносинами з мисленням, пізнанням, дійсністю. Самі ж проблеми знайшли своє вираження у XIX столітті і продовжували існувати в одному із напрямків філософії XX століття, що отримав назву «філософія мови». філософський напрям було започатковано німецьким мовознавцем, філософом Вільгельмом Гумбольдтом.

Ним було розроблено лінгвістичну концепцію, у якій особливе місце відводиться вченню про подібність духу народу та мови. Якщо ми візьмемо до прикладу філософію Шеллінга, то побачимо, що головним її підґрунтям є тотожність духа і природи. Тому ідею тотожності Шеллінг вважає як основну проблему філософії. Гумбольдт підійшов до розуміння мови по – іншому, стверджуючи про мову, яка може виступати як суб'єктивний чинник по відношенню до пізнаваного, а також є об'єктивною, бо спрямована до людини. У його поглядах суб'єктивний характер людства є об'єктивним, сталим, повинен бути досягнутим через суб'єктивний шлях мовної спорідненості з наближенням до нього. Стоїть завдання – відокремлення суб'єктивного і абсолютне виокремлення із нього об'єкта.

Наступницею філософії мови стала сформована у XX столітті в Англії та Північній Америці течія під назвою «лінгвістична філософія». Її ідеологом став австрійський філософ Людвіг Вітгенштайн, основоположниками ж вважалися Джон Остін та Райл Гілберт. У філософському напрямку продемонстровано чіткий аналіз проблеми того як структури мови утворюють думку, невід'ємну від неї; чи можливо почати жити згідно цього закону, відриваючись від реальності. Саме тому на думку послідовників лінгвістичної школи з гіпостазіровання таких мовних понять «буття», «душа», «дух», «свідомість» власне і виникли проблеми філософії.

Робилися навіть спроби для подолання філософських проблем, зводячи усю філософію до аналізу, критики мови. Постає питання: що таке мова і чи має вона пряме відношення до людини – мислячого, інтелектуального, пізнавального суб'єкта об'єктивної дійсності? Мовою слід вважати ні що інше як систему знаків, які собою передають живе спілкування з іншими, мислення та висловлення людини. А тому пізнання світу втілюється за допомоги мови, так як й ній об'єктивується самосвідомість індивідуума. Мова – специфічний суспільний засіб за допомогою якого інформація може зберігатися і передаватися, керує людською поведінкою. Наприклад Фрідріх Енгельс вбачав у мові суспільно-історичне явище, засіб за допомогою якого об'єктивується ідеальне у відірвані від неї (мови). З погляду матеріалізму чітко видно виникнення мови одночасно із соціумом і історичному процесі трудової діяльності первісної людини.

Членороздільна мова стала міцним засобом для подальшого розвитку людства, суспільства та свідомості. Разом з тим, мова стала специфічною формою людини для того, щоб передати увесь соціальний досвід, культурні норми, традиції для наступних поколінь. Історія мови тісно пов'язана із соціальною спільнотою як єдиним її носієм (мовний колектив). Мова допомагає людині описати цілісність світу, його предмети, людську поведінку. Аспекти мови ретельно вивчаються різними науковими дисциплінами:

лінгвістикою, логікою, психологією, антропологією, історією культури,
літературознавством, соціологією, семіотикою і іншими.